

TOMKA ÁGOSTON S. J.:

MODERN
HITVÉDELMI KÉRDÉSEK

BUDAPEST, 1939.
KORDA R. T. KIADÁSA

TOMKA ÁGOSTON S. J.:

MODERN
HITVÉDELMI KÉRDÉSEK

BUDAPEST, 1939.
K O R D A R. T. K I A D Á S A

Nr. 501|1939. Imprimi potest. Budapestini, die 21. Maii 1939. Eugenius Somogyi S. J.
Praep. Prov. Hung. — Nihil obstat. Dr. Julius Czapik censor dioecesanus. Nr. 5143|1939.
Imprimatur. Strigonii, die 1. Augusti 1939. Dr. Joannes Drahos vicarius generalis.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csepregy-utca 2.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Rész. Alapfogalmak.

1. Tudomány, hittudomány és hitvédelem	1
2. Az okság elve	4

II. Rész. Van Isten.

3. A végső ok	8
4. A végok önmagától való, szükségképen létező örök lény	12
5. A végok öröktől fogva szükségképen önmagától élő lény	14
6. A földön található célszerű rend végső oka egy önmagától öröktől fogva szükségképen létező és bölcs lény	18
7. A világnak egyetlen végtelenül tökéletes végoka van, aki a világot teremtette és fenntartja	21
8. Boldogság utáni vágyunkból is következtethetünk Isten létére	24
9. Az erkölcsi rend létéből is levezethető Istennek, az örök mindenható Törvényhozónak léte	27
10. Az igazságok gyakorlati értékéből is következik Isten léte	29
11. A materializmus	31
12. Kant—Laplace elmélete	35
13. A leszármazás elmélete	37
14. A pantheizmus	44
15. Az atheizmus	47

III. Rész. Van lélek.

16. Alapfogalmak	50
17. Az értelem működésének három foka	53
18. Az öntudat is a szellemi lélek működésének eredménye	58
19. A szabadakarat mibenléte	61
20. A szabadakarat valóság és szellemi tulajdonság	65
21. A lélek halhatatlan	69

IV. Rész. A vallás.

22. A vallás fogalma és eredete	74
23. Csak egy vallás lehet igaz, mely minden embert egyformán kötelez	77
24. Hít és erkölcs viszonya	82
25. A természetes és természetfeletti vallás	86

V. Rész. A kinyilatkoztatás.

26. A kinyilatkoztatás történeti tény	90
27. A csoda	94
28. A jövődölés	98
29. A Szentírás	103
30. Az evangéliumok hitelreméltósága	107
31. Az ószövetség kinyilatkoztatás és a tudomány	113

VI. Rész. Jézus Krisztus.

32. Jézus Krisztus a Jövendölések fényében	120
33. A tanító Istenember	126
34. A csodatevő Istenember	131
35. Az Istenember halála és feltámadása	136
36. Jézus isteni öntudata	142
37. Az Istenember kettős születése	147
38. Az Istenember műve	151

VII. Rész. Az Anyaszentegyház.

39. Jézus Egyházat alapított	155
40. Jézus Egyházának feladata	159

41. A Jézus által alapított Egyház	163
42. Az Anyaszentegyház és a protestánsok	166
43. Az Anyaszentegyház és korunk	171
44. Az Anyaszentegyház diadala	178

NÉV- ÉS TARGYMUTATÓ.

A

Abszolút 23/C
Accidens 13/B, 3
Akcóra reakció 51/B
Allach 77/B, 4
Allam és Egyház 174/D
Allamvallás 175/2
Állatok beszédje 57/E, 2
Almra 77/B, 4
Altruisták 83/B, 2
Alvajárók 67/B, 3
Anatómia 43/V.
Anchiterium 40
Animizmus 76/B, 4
Antropológia 78/B, 1
Anyagcsere 59/B, 1
Anyag és energia megmaradásának elve 23/D; 69/A, 1
Anyaszentegyház
 általános volta 165/D
 apostoli 165/E
 egységes 169/C, b; 165/D
 előljárói 156/d—e
 csodás fennmaradása Jézus istenségének bizonyítéka 181/C
 iskolái 174/C, 3
 kormányzóhatalma 161/2
 politizálhat-e? 172/C, 1
 szent volta 165/D
 vagyonja 173/C, 2
Apostolok felhatalmazása 156/d
Arianizmus 178/A, 2
Aristoteles 17/B, 6; 84/A, a
Arrhenius Svante 15/A
Artaxerxes 121
Ásatag ember 40
Asszociáció 52/C
Atavizmus 43/V.

Átmeneti alakok 39/II.
Autoszuggestió 97/C, 4

B

Barnabás levele 107/B
Befolyásolás 62/B, 2
Békapetével végzett kísérlet 16/B, 4
Bergson 44/A, 1
Bezbosnik 49/C, 2
Biogenetikus törvény 41/III.
Boldogság utáni vágyunk 24/A; 76/B, 2
Brama 44/A, 1
Buddhizmus 78/A
Büchner 15/A; 31/A

C

Camper-féle szög 34/1 c
Chronologie 107/B
Célszerű rend 19/A, 2
Comte 83/B, 2
Csoda 94/B
Csodás kenyérszaporítás 111/G
Cuvier 37

D

Darwin 37
Dasypus Giggas 37
Degeneráció 43/V.; 40
Deisták 90/B, 1
Demokritos 31/A
Deterministák 64/D, 1
Diákönusok (szerpapok) 157/B
Didache 107/B
Didero 82/B, 1
Dogmák 75/a—c

E

Egyedül üdvözítő Egyház 170/D
 Egyház és Allam 174/D
 Egyházatyák 17/B, 6
 Egylényegűség 143/B, 1
 Egymásrautaltság 19/B, 1
 Elégtétel 152/A, 1
 Élet eredete 14/A
 Életerő (Principium vitale) 15/B,
 3; 33/C, 2; 53/D
 Ellenpápák 180/b
 Ellentmondások a Szentírásban
 111/F
 Előljárók az Egyházban 156/d—e
 Első örömhír (protoevangelium)
 120/B
 Emberi nem faji egysége 78/B, 1
 felemeltetése 88/B
 Ember leszármazása 33/C, 2 c
 Embriológia 41/III.
 Emlék 51/B, 2
 Empirikus tudomány 2/C
 Empiristák 84/B, 4
 Energia megmaradásának elve
 67/B, 2
 Epikurus 82/B, 1
 Eredeti bűn 35/4
 Eretnekek 180/a
 Erkölcsi érték 28/A
 Erkölcsi érzék 84/B, 4
 Erkölcsi rend elemei 82/A
 Erkölcsi törvények hatása
 62/A, 1
 Értelmünk az igazság forrása?
 91/B, 2
 mértéke? 92/B, 2
 Érzelem 76/B, c
 Essencia, lényeg 13/B, 1 és 3
 Eszköz és ok 61/D, 2
 Euklides 7/F
 Evangéliumok hamisítatlan volta
 110/1—2
 Evangelisták érdektelensége
 109/4
 igazmondása 108/D
 jelleme 109/3
 szem- és fültanúk 108/C
 Éva teremtése 35/4
 Existencia, lét 13/B, 1 és 3

F

Fatalisták 64/D, 2
 Fejlődés és kifejlődés 43/III.
 Felelősségérzet 66/A, 4
 Félelem 75/B, 1
 Fenntartás 24/F
 Feuerbach 31/A; 82/B, 1
 Fichte 44/A, 1
 Filioque 149/B, 2
 Filogenezis 41/III.
 Fizikai erők 99/A, 1
 Fogadott fiúságunk 88/B, 3
 Főisten 77/B, 4
 Földtengely elhajlása 20/B, 3

G

Galilei 169/C, a
 Gergely pápa VII. 179/A, 2

H

Haeckel 15/A; 31/A; 38; 41/III
 Hah 77/B, 4
 Harnack 107/B
 Hartmann 83/B, 3
 Harvey 15/B, 1; 33/C, 2 a
 Hedonisták 82/B, 1
 Hegel 44/A, 1
 Helvetius 31/A
 Hetvened fordítás 120/A
 Hierarchia az Egyházban 168/B
 Hipparion 40
 Hitetlenség 104/B
 Hit és tudás 2/D; 3/E
 Hitigazságok megcáfolhatósága
 3/G
 Hittitkok 92/B, 2
 Hitvédelem 2/C
 Hobbes 31/A
 Holbach 31/A
 Höffding 84/B, 4
 Hume 5/B
 Hutcheson 84/B, 4
 Huxley 38

I

Idomítás 68/B, 4
 Ifjúság nevelése az Egyházban
 174/C, 3

Igazság 1/A
Igazság és kultúrérő 29/A, 1
Igaz vallás felismerhető 164/C
Imameghhallgatás 72/B, 5
Index 171/A
Indifferentisták 80/C, 1
Isten bünt akart-e? 153/A, 3
 egyetlen 22/c
 erkölcstelen? 117/b
 kegyetlen? 117/a
Itélet 56/C

J

Jávai majomember 41
Jézus Egyházat alapított
 163/B, 2
 megtestesülése 150/a—b
 megtestesülésének célja 151/A
 testvérei 151/d
Jórend 65/A, 3
Jöslás (cigányasszonyé) 102/D, 2
Jövendölés 98/A
 Ábrahám jövendölése 120/B
 Dániel jövendölése 121; 126/F
 Dávid jövendölése 121; 123/D
 Izaiás jövendölése 122/C—D;
 124/E, 2; 125/F
Jákob jövendölése 121
Jeremiás jövendölése 122/C
Jézus jövendölése 127/B, 2
Malakiás jövendölése 123/A
Mikeás jövendölése 121
Zakariás jövendölése 123/E, 1
Jutalom és büntetés 65/A, 1;
 67/B, 4

K

Kant 35
Kant—Laplace 32/C, 1; 35
Kaszt 79/B, 2
Kémiai erők 99/A, 1
Kényszer 62/B, 1
Képzet 51/B, 2
Képzettársítás 53/A, 1
Keresztelő Szent János 122/D
Kétneműség 20/B, 2
Kinyilatkoztatás 87/A, 1
 felismerhető 92/B, 4
 kritériumai 93/B, 4

Kinyilatkoztatás lehetséges
 92/B, 3
Kopolyuk 41/III.
Korlátlan lét 22/A
Következtetés 56/D
Kromoszóma 42/III.
Kultúra 56/E
Kultúrérő és igazság 29/A, 1

L

Laikus morál 85/C
Lamark 37
Lamentabili decretum 171/A
La Mettrie 31/A
Laplace 35
Láthatatlan Egyház 167/A
Lehetségek 13/B, 1 és 2
Lélek 54/A, 2
 egyszerűsége 70/A, 4
 megsemmisülése? 70/B
Lelkiismeret 85/A, d
Lényeg (essentia) 13/B, 1 és 3
Lét (existentia) 13/B, 1 és 3
Létért vívott harc 38
Liturgia 75/C
Lotze 83/B, 2
Lourdes 97/C, 4

M

Majomember 40
Mars 36
Másban létező 13/B, 3
Mechanisták 15/B, 2
Meghatározhatatlan és végtelen
 10/B, 3
Megoszlott öntudat 58/A, 2
Megsemmisülés 69/A, 2
Megtestesülés 150/a
Megszentelő kegyelem 88/B, 2;
 153/A, 2
Mennyiségtan mint tudomány
 2/C
Miképpen látja Isten a jövőt?
 100/B
Mindenhatóság 23/E
Miohippus 40
Modernisták 76/B, 3
Moleschott 31/A
Monizmus 44/A, 2
Mózes 106/C

Mózes teremtéstörténete 113/A,
1 stb.
Műveltségi fok 79/B, 2

N

Nagytermészet 19/B, 1
Napoleon 178/A, 1
Neandervölgyi ember 40
Neoplatonikusok 44/A, 1
Neptun 6/D; 36
Nirvána 78/A
Noe 116/C
Nyelv 56/E

O

Ok és okozat 6/D
Okság elve 5/A; 7/F
Omne vivum ex ovo 15/B, 1;
33/C, 2 a
Ontogenezis 41/III.
Optimisták 64/D, 3
Orohíppus 40
Oszthatóság 70/A, 3

Ö

Önmagában létező 13/B, 3
Önmagára visszaható működés
60/C
Önmagától való 12/A, 2
Öntudat 65/A, 2; 58/A, 1
Ősember vallása 81/C, 2
Őskinyilatkoztatás 77/C
Ősköd 36
Őslénytan 39/II.
Ősnemződés 15/A; 16/B, 5
Összetett csillag 37
Ősztön megnyugvása 26/A, 3
Ősztön tárgya 25/A, 1; 26/A, 3

P

Paleontológia 39/II.
Pápaság jogfolytonossága 166/E
Parancsolatok 75/b—c
Paulsen 83/B, 2
Phenadocus 40
Pildowi ember 40
Pius pápa IX. 171/A
X. 171/A
Plotinus 44/A, 1

Plutárchos 47/A, 1
Politheizmus 76/B, 4
Politika az Egyházban 172/C, 1
Pozitivisták 76/B, 4
Presbiterek (papok) 157/B
Principium vitale 15/B, 3; 33/C,
2 a; 53/D
Progresszivisták 83/B, 3
Protestáns államok művelteb-
bek? 176/C

R

Racionalisták 91/B, 2; 96/C, 3;
102/D, 1; 111/F; 113/A, 1;
116/D; 139/C, 2; 141/C; 146/E
Rendellenességek 21/C
Reformáció 179/A, 2
Renan 97/C, 4
Reneszánsz 179/A, 2
Római Szent Kelemen 107/B
Rosenberg 44/A, 1
Rudimentumok 43/V.

S

Saturnus 36
Schang-ti 76/B, 4
Schelling 44/A, 1
Segítő kegyelem 89/B, 6
Senki sem adhatja másnak, ami-
vel maga nem rendelkezik
6/D
Sensisták 84/B, 4
Sértés és elégtétel 152/A, 1
Shaftesbury 84/B, 4
Soden 110/2
Spinóza 44/A, 1
Spiritisztikus jelenségek 94/B, 2
Statisztika 66/B, 1
Strauss 31/A
Stuart Mill 6/C; 83/B, 2
Substantia 13/B, 3
Syllabus 171/A
Szabadakarat 61/A
Szabadkőművesség 178/A, 1
Szabad vizsgálgódás 171/B
Szellem és szellemi 54/A, 1 és
2; 55/B, 3
Szellemjárás 72/B, 6
Szent Ágoston 27/B

Szentháromság 148/B
Szent Ignác 107/B
Szentírás 103
egysége 106/C
és természettudomány 114/1
sugalmazott volta 106/D
Szent János 106/C; 107/A
Szent Jeromos 178/A, 2
Szent Lukács 107/A
Szent Márk 107/A
Szent Máté 107/A
Szent Pál 47/A, 1
Szent Péter elsősege 157/a—f
Szent Polikárp 107/B
Szeptaráció 176/4
Szerumdiagnosztika 42/IV.
Szesélyek 63/B, 3
Szisztematika 38/I.
Szoktatás 68/B, 4
Szövegépség 105/c
Szövegkritika 110/2
Szükségszerűen létező 14/B, 4

T

Tapasztalati tudomány 2/C
Társadalmi osztályok 79/B, 2
Teremtés 24/E
Természetes kiválasztás 38
Természetes vallás 87/A, 2
Természetfölkötti kinyilatkozta-
tás 88/B, 1
vallás 89/C
Természeti törvény 28/B;
84/A, b
öszön 25/A, 1

Terrorcselekmények 62/B, 1
Tevmentesség 159/1—3
és erkölcsi feddhetetlenség
169/C
Többférjűség 117/b (Jegyzet)
Többnejűség 117/b (Jegyzet)
Történelem 68/D
Törvényhozó 28/C
Tudás és hit 2/D; 3/E
Tudatlanság 76/B, 4
Tudomány 1/C

U

Uranus 6/D; 36

V

Vak rend 18/A, 1
Vallás alkatelemei 74/a, b, c
kötelez 81/D
magánügy 174/D
meghatározása 75/C
Valóság 1/A
Variánsok 110/2
Vedanta iskola 44/A, 1
Végső ok 8/A
Végtelen sor lehetősége 9/A, 2
Végtelenül tökéletes 22/A
Virchow 17/B, 5
Vizözön 116/c
Vogt 15/A; 31/A; 38
Wundt 83/B, 3

Z

Zsidó volt-e Jézus? 151/C

TANITÁSTERV.

Szeptember.

1. óra. 1. Tudomány és hittudomány.
2. óra. 2. Az okság elve.
3. óra. 3. A végső ok.
4. óra. 4. A végök önmagától való, szükségképen létező örök lény.
5. óra. 5. A végök öröktől fogva szükségképen önmagától élő lény.

Október.

6. óra. 6. A földön található célszerű rend végső oka egy önmagától öröktől fogva szükségképen létező és bölcs lény.
7. óra. 7. A világnak egyetlen végtelenül tökéletes végoka van, aki a világot teremtette és fenntartja.
8. óra. 8. Boldogság utáni vágyunkból is következethetünk Isten létére.
9. óra. 9. Az erkölcsi rendnek létéből is levezethető Istennek, az örök, mindenható Törvényhozónak léte.
10. Az igazságok gyakorlati értékéből is következik Isten léte.
10. óra. 11. A materializmus.
11. óra. 14. A pantheizmus.
15. Az atheizmus.
12. óra. Ismétlés: 1—6.

November.

13. óra. Ismétlés 7—15.
Szabad olvasmányok:
12. Kant—Laplace elmélete.
13. A leszámazás elmélete.
14. óra. 16. Alapfogalmak (a lélek létéhez).
15. óra. 17. Az értelem működésének három foka.
16. óra. 18. Az öntudat is a szellemi lélek működésének eredménye.
17. óra. 19. A szabadakarat mibenléte.
18. óra. 20. A szabadakarat valóság és szellemi ténykedés.
19. óra. 21. A lélek halhatatlan.

December.

20. óra. Ismétlés: 16—21.
21. óra. 22. A vallás fogalma és eredete.
22. óra. 23. Csak egy vallás lehet igaz, mely minden embert egyformán kötelez.
23. óra. 24. Hít és erkölcs viszonya.
24. óra. 25. A természetes és természetfölötti vallás.

Január.

25. óra. Ismétlés: 22—25.
26. óra. 26. A kinyilatkoztatás történeti tény.
27. óra. 27. A csoda.
28. óra. 28. A jövendölés.
29. óra. 29. A Szentírás.
30. óra. 30. Az evangéliumok hitelreméltósága.

Február.

31. óra. Ismétlés: 26—30.
Szabad olvasmány:
31. Az ószövetségi kinyilatkoztatás és a tudomány.
32. óra. 33. A tanító Istenember.
33. óra. 34. A csodatevő Istenember.

34. óra. 35. Az Istenember halála és feltámadása.
 35. óra. 36. Jézus isteni öntudata.
 36. óra. Ismételés: 33—36.
 Szabad olvasmányok:
 32. Jézus Krisztus a jövődölések fényében.
 37. Az Istenember kettős születése.
 38. Az Istenember műve.
 37. óra. 39. Jézus Egyházat alapított.

Március.

38. óra. 40. Jézus Egyházának feladata.
 39. óra. 41. A Jézus által alapított Egyház.
 40. óra. 42. Az Anyaszentegyház és a protestánsok.
 41. óra. 43. Az Anyaszentegyház és korunk.
 42. óra. 44. Az Anyaszentegyház diadala.
 43. óra. Ismételés: 39—44.

Április—május.

44. óra. Összefoglalás: 1—6. Isten léte.
 45. óra. Összefoglalás: 7—15. Isten léte.
 46. óra. Összefoglalás: 16—21. A lélek.
 47. óra. Összefoglalás: 22—25. A vallás.
 48. óra. Összefoglalás: 26—31. A kinyilatkoztatás.
 49. óra. Összefoglalás: 32—38. Jézus Krisztus.
 50. óra. Összefoglalás: 39—44. Az Anyaszentegyház.

Kedvezőtlen körülmények között elhagyhatók a következők,
 az alábbi sorrendben:

6. Az Istenérv a célszerű rendből.
 7. A világnak csak egyetlen végoka lehet.
 9. Az istenérv az erkölcsi rend létéből.
 14. A pantheizmus.
 18. A lélek létének bizonyítása az öntudatból.

Előszó.

A jelen könyv megírása közben kizárólag gyakorlati szempontok vezettek. Elsősorban azt a szorosán hitvédelmi anyagot öleltem fel, mely ifjúságunkat napjainkban leginkább érdekelheti. Az egyháztörténelem, erkölcsstan és ágazatos hittan körébe vágó igazságok feldolgozását a jó Isten segítségével külön kis kötetekben kívánom nyújtani.

Igyekeztem a felvett problémákat világosan tárgyalni, meggyőzően bizonyítani, és az ellenvetésekre bevilágítóan, elnémitólag megfelelni.

Könyvecskémet elsősorban az ifjúságnak szántam, és pedig magánhasználatra. Ezt kívántam megkönnyíteni a talán kissé túlrészletes név- és tárgymutatóval. De gondoltam arra az eshetőségre is, ha valaki esetleg mint tankönyvet akarná azt bevezetni. Ezért mellékeltem tanítástervet és jelöltem meg az egyes pontok szerkezetét feltűnő betűzéssel. Miután így a leckék vázlata minden nagyobb fáradság nélkül elkészíthető és megjegyezhető, a betanulás sem képezhet nagyobb nehézséget.

Hitrendszerünk első alapgömjája Isten léte, ennek bizonyítására tehát bővebben kiterjeszkedtem. Igyekeztem továbbá kidomborítani az egész felvett anyagnak szervesen összefüggő voltát. Ezen okból vettem fel a Szentháromság és a megváltás mibenlétének tárgyalását is, habár ezek nem tartoznak a hitvédelem körébe.

Tekintettel voltam ifjúságunk már meglévő ismereteire és ezért, ahol azt nagyobb kitérés nélkül megtehettem, utal-

tam a természettudományok, sőt a mennyiségtan érintkező pontjaira.

Azt mondja a magyar közmondás: Aki sokat markol, keveset fog. Hogy velem is ez történt-e, a jóindulatú kritika fogja megmondani. Magam részéről meg leszek elégedve, ha azt az ideális célt, mely irás közben előttem lebegett, a Mindenható kegyelmével, és főtisztelendő kártyársaim nagyérdemű támogatásával csak kevéssé megközelelíthetem.

Budapesten, 1939 Aquinói Szent Tamás napján.

A SZERZŐ.

I. Rész. Alapfogalmak.

1. Tudomány, hittudomány és hitvédelem.

A.

Mindazt, ami létezik, *valóságnak* nevezzük. Valóság ez a könyv, amelyet olvasok, valóság vagyok én, valóság a levegő, a színek, a hangok, a törvények, a viszonylatok, stb.

Ha valamely valóságról, a valóságnak megfelelően mondom valamit, e mondat *igazságot* fejez ki. Nem minden állítás egyben igazság is, mert állíthatok a valóságokról valótlan is.

B.

Vannak többé-kevésbé közömbös állítások, melyek igaz, illetőleg téves voltán nem sok, esetleg semmi sem múlik, de vannak olyan állítások is, melyek igaz vagy téves voltán az egész emberiség jóléte fordul. Fontos tehát reánk nézve, hogy valamely állítás igaz voltáról meggyőződést szerezhessünk. Amikor valamely állítás igazát kutatjuk, arról igyekszünk meggyőződést szerezni, hogy a nevezett állítás megfelel-e a valóságnak, másszóval az, amit mondottunk, indokolható-e? Mert valamely állítás igazát annak *indokolt*, másszóval *megokolt* volta adja meg.

C.

A megokolt vagy indokolt állításokat tárgykörök szerint csoportosítjuk. Az azonos tárgykörbe tartozó megokolt állítások rendszere a *tudomány*. Ily értelemben beszélünk

csillagászatról, természet- és orvostudományról, számtan- vagy hittudományról.

Ha valamely tudomány állításainak igazságáról saját magunk tapasztalati körén belül meggyőződhetünk, kísérleti — empirikus — tudománnyal van dolgunk. Ilyenek a természettudományok. Ha azonban ezen célból mások tapasztalataira vagyunk utalva, akkor tanúvallomásokon, kútfőkön alapszik tudásunk. Ez az eset áll fenn a történeti tudományoknál. Ha végül állításainkat csak következtetések indokolhatják, akkor a bölcelet területére léptünk. (És milyen tudomány a mennyiségtan? kérdezhetné valaki. Tulajdonképpen empirikus, amennyiben következtetéseit mérésekkel igazolhatjuk. Amennyiben ezt nem tehetjük, a matematika is a bölcelet területén mozog.)

A katolikus hitvédelem is tudomány, mely elsősorban a bölcelet, másodsorban a történeti tudományok módszerével dolgozik. Állításait tehát egyrészt következtetésekkel indokolja, másrészt forrásokból, kútfőkből meríti. A katolikus hitvédelem a hittudománynak egyik ága, feladata pedig a hittudomány által tanított alapigazságok megokolása, indoklása, másszóval védelme. Hitvédelem tehát nem egyéb, mint a hittudomány által tanított alapigazságok megokolása, bebizonyítása, védelme. Ezek az alapigazságok Istenre, lelünkre, a vallásra, a kinyilatkoztatásra, Jézus Krisztusra és az Anyaszentegyházra vonatkoznak. Amíg tehát a világi tudományok tárgykörüket az ideigtartó világ köréből merítik, addig a hittudomány, és természetszerűleg a hitvédelem is, az örök világ, másszóval a túlvilág dolgaival foglalkozik.

D.

Téved azonban, aki azt hiszi, hogy a világi tudományok minden állítását „tudás”, azaz tapasztalás és kísérlet igazolja, míg a hittudomány állításai csak „hiten” alapszanak. Mert a világi tudományokban is nagy szerepe van a hitnek: tanítóinknak, tanárainknak, tudósainknak hiszünk, elhiszük, amit ők állítanak, elhiszük, hogy tapasztalataikat a valóság-nak megfelelő állításokba foglalva közlik velünk. Viszont a hittudományban nagy szerepe van a tudásnak is. Ugyanis egyes tapasztalásokból indulunk ki, melyekből következteté-

seket vonunk le. Így jutunk el pl. a hittudomány két alapvető igazságához, amelyek kifejezik, hogy van Isten, és van lélek.

E.

Tudomány és hittudomány nem kerülhetnek egymással ellentmondásba. A tudományok ugyanis ezzel a világgal foglalkoznak és következtetéseikkel eljutnak annak *Végokáig*. A hittudomány is a világ *Végokáról* beszél. Ámde, hogyha valóság a világ, valóság annak végoka is. Mármost, ha a világ végokáról, erről a valóságról, a valóságnak megfelelő állításokat közöl a tudomány, nem mondhat mást, mint a hittudomány, feltéve természetesen, hogy az is a valóságnak megfelelően beszél.

Hogyha tudomány és hittudomány ellentmondásba keverednek, józan emberi eszünkkel eldönthetjük, hogy melyik állítása tér el a valóságtól. Amelyikről ez kiderült, az indokolatlanul állított valamit, és azért ezen állítása nem tarthat többé igényt a „tudományos“ jelzőre, mert a tudományt éppen az indokolt állítások különböztetik meg az oktalan fecsegéstől.

F.

Amint már e bevezetésből is kitűnik, a katolikus vallás nem érzelem vallás, nem is csupán szertartások vagy indokolatlan erkölcsi szabályok összessége, hanem következetes és szervesen összefüggő, tudományosan indokolt tételek rendszere, melyekből vaskövetkezetességgel folynak az erkölcsi törvények, és ezek viszont ugyanígy készítetnek, hogy valóságos meggyőződésünknek, a szent szertartásokon való részvétel által, kifelé is kifejezést adjunk. A katolikus hitvédelem helyes tanulása tehát képes lesz vallásos meggyőződésünket öntudatossá, indokolttá, férfiassá tenni.

G.

Felvethetjük itt a kérdést, hogy meg lehet-e az egyes hitigazságokat cáfolni, másszóval ki lehet-e mutatni, hogy pl. nincsen Isten, nincsen lélek stb.?

Nem lehet, mert ezek létező dolgok, *valóságok*. Ami pedig valóság, arról nem lehet kimutatni azt, hogy nincsen. Ahhoz tehát, hogy ki lehessen mutatni Isten nemlétét, meg kellene először szüntetni Isten létét. Hasonlóképen miután nem bírjuk megszüntetni a lélek, a mennyország, pokol stb. valóság létét, örökké igazak maradnak azok a mondatok, melyek ezen dolgok valóságát állítják.

Mégis találkozunk olyan egyénekkal, akik bizonyítják, hogy nincsen Isten, sem lélek, sem túlvilág. — Bizonyítják, de *álokoskodásokkal*. Tanult ember azonban hamar leplezheti a szofizmákat, rámutatva az okoskodások téves voltára. Aki járatlan pl. a számtanban, az tehetetlen az alábbi levezetéssel, mely kimutatja, hogy $2 \times 2 = 5$.

Vegyük fel pl. ezt az egyenletet:

$$36 - 16 = 45 - 25$$

Ezen egyenlet mindkét oldalából vonjuk ki $\frac{81}{4}$ -et.

Egyenletünk akkor így alakul:

$$36 - 16 - \frac{81}{4} = 45 - 25 - \frac{81}{4}$$

Ezen egyenlet azonban — 1-el történt beszorzás után így is felírható:

$$\left(4 - \frac{9}{2}\right)^2 = \left(5 - \frac{9}{2}\right)^2$$

Egyenletünk mindkét oldalát a négyzettel és $-\frac{9}{2}$ -el rövidítve:

$4 = 5$ -höz jutunk, amit így is felírhatunk:

$$2 \times 2 = 5!!!$$

— Aki azonban a mennyiségtanban jártas, az azonnal megtalálja a hibát: *hatványkitevővel nem lehet rövidíteni a gyökök különféle értéke miatt!*

2. Az okság elve.

A.

Az előző fejezetben azt állítottuk, hogy valamely állítás igazát kimutatni annyit tesz, mint azt indokolni, megokolni.

Azt állítom pl., hogy van Isten. Ellenfelem ezt kétségbe vonja. Akkor én bizonyítani kezdek: Van Isten, mert . . . stb. vagyis indokolok, megokolok.

Megokolunk, mert a nagy mindenségben egyetlen ok nélküli valósággal vagy folyamattal sem találkozunk vagy találkoztunk, és azért értelmünk csak akkor nyugszik meg valamely állítás igaz volta felett, ha azt okaiban is megismerte.

A legáltalánosabb, a világmindenségben kivételt nem ismerő törvényt, az okság elve fejezi ki. Ezen elv szerint:

mindennek van szükségképen elégséges oka.

Ez az elv négy állítást foglal egybe:

1. azt jelenti ki, hogy vannak okok;
2. hogy mindennek van oka;
3. hogy mindennek van elégséges oka; és
4. hogy mindennek van szükségképen elégséges oka.

B.

Azt állítottuk először, hogy *vannak okok*, azaz olyan valóságok, melyek a maguk mivolta által megmagyaráznak, vagy tevékenységük által létrehoznak más valóságokat. A föld vonzó ereje pl. magyarázatát adja a kő leesésének, a fa viszont életműködése által létrehozza termését.

Tagadta az okok létezését Hume († 1776) angol bölcsele. Szerinte csak egyes jelenségek szabályszerű egymásutánjával találkozunk a természetben, amelybe mi magyarázzuk bele az okságot. De Hume tévedett, mert igen jól meg bírjuk különböztetni az egymást követő jelenségeknél, hogy pusztá egymásutánsággal vagy oksággal van-e dolgunk. Pl. senki sem állítja, hogy a nappalnak okozata az éjtszaka, habár szabályszerűen követik egymást, viszont megtaláljuk a hold és az árapály között az okozati összefüggést. Hasonló az eset pl. a tyúk és a tojása között. Valósággal nevetséges volna itt csak egymásutánságról beszélni.

C.

Azt állítottuk másodsor, hogy *mindennek van oka*, másszóval egyetlen jelenséggel sem találkozunk, amelynek

oka ne volna, — sőt még elképzelni sem bírunk olyasmit, ami ok nélkül jöhetett volna létre. Nincsen tehát véletlen; — és ha mégis beszélünk róla, akkor csak azt jelentjük ki, hogy a szóbanforgó eseményt okaiban nem ismerjük.

Tévedett tehát Stuart Mill († 1872) angol bölcselelő, aki azt állította, hogy el bírunk képzelni olyan világot, amelyben az okság elve nem érvényes. — Ilyen világról csak beszélni tudunk, amint a négyszögletes-háromszög létét is állíthatjuk, de ezen állítások értelmetlen mondatok.

D.

Azt állítottuk harmadszor, hogy *mindennek van elégséges oka*. Gyakran megesik ugyanis, hogy bizonyos esemény több ok együtthatásának eredménye. Ilyenkor értelmünk nem nyugszik meg, ha a hatóokoknak csak egyikét fedezte fel, hanem tovább kutat, míg a teljes okot, az esemény *elégséges* okát fel nem derítette. — Pl.: Az Uránusz bolygó haladását az ismert csillagászati tényezők alapján kiszámították a tudósok. Az Uránusz azonban másképen mozgott. Nyilvánvaló volt tehát, hogy mozgásának még más, eddig számításba nem vett oka is van. Számítottak és kutattak tovább és felfedezték a Neptunt.

Az *elégséges* ok elve még azt is kimondja, hogy az *okozat nem lehet tökéletesebb okánál*, — ugyanis *senki sem adhatja másnak azt, amivel maga sem rendelkezik*. Egyetlen ok sem közölhet tehát okozatával olyan tökéletességet, mellyel maga sem bír.

Azt felelhetné erre valaki, hogy egészen tehetségtelen szülőknek igen zseniális fiuk lehet. Ez igaz, csupán azt kell megfontolni, hogy a gyermeknek nem egyedüli oka a két szülő, mert egyes tulajdonságok a nagyszülőkről, sőt régebbi ősöktől is átöröklődhetnek, azonkívül mindenkinek lelkét Isten közvetlenül teremti. A szóbanforgó zseniális fiú *elégséges* oka tehát Istenen kívül a szülők és az ősök hosszú sora, akik együttvéve kétségkívül tökéletesebbek, mint az a fiú magában.

E.

Végül azt állítottuk, hogy *mindennek van szükségképen elégséges oka*. Itt csak azt fejezzük ki határozottabban, amit a C. pont alatt már állítottunk, vagyis, hogy el sem bírunk képzelni olyan folyamatot, melynek oka ne volna.

F.

Az okság elve tehát általános, kivételt nem ismerő adottság, mely azonban maga tovább nem bizonyítható. Valamit bizonyítani ugyanis annyit tesz, mint megokolni. De, hogy az okság elvét megokolhassuk, már bebizonyított-nak kellene felvenni azt, amit bizonyítani akarnánk, t. i. magát az okság elvét. Ez az elv azonban nem is szorul bizonyításra, mert önmagától világos. Ugyanis: ha ok nélkül történék valami, az olyan volna, mint az a semmi, amely elhatározná magát arra, hogy valamivé legyen, másszóval tenne, mielőtt lenne. Ez pedig nyilvánvalóan lehetetlen. Tehát minden történésnek, változásnak vagy keletkezésnek, kell hogy szükségképen elégséges oka legyen.

Azon se ütközzék meg senki, hogy egész okoskodásunkat olyan elvre alapítjuk, mely tovább nem bizonyítható. Ez más tudományoknál is előfordul. Gondoljunk pl. Euklides posztulátumára, mely a mértan alapját képezi ugyan, de maga nem bizonyítható.

II. Rész. Van Isten.

3. A végső ok.

A.

Tudjuk már, hogy mindennek van szükségképen elégséges oka. Ennek a tollnak is, mellyel e sorokat írom. Elgondolkozom ezen alumínium toll elégséges okán. Az okok beláthatatlan sora bontakozik ki előttem. Ezt a tollat ugyanis előállította, préselte valamely gép. De az alumíniumot is ki kellett előzőleg bányászni, a gépet is meg kellett építeni. Tehát ezeket is okok állították elő. Az alumíniumbányában ugyanis emberek dolgoztak szerszámokkal, mint okokkal, amely szerszámokat ismét más emberek okoztak, azaz kovácsoltak más szerszámokkal. Ugyanezt mondhatjuk arról a gépről is, mely a tollat préselte. Ezt a gépet más gépek segítségével készítették, azokat ugyancsak másokkal. Az elsőt viszont, mely szerkezetét tekintve még egyszerűbb volt, csak egyszerűbb szerszámokkal. Gondolataimmal így mindig messzebbre mehetek, követve az okok láncolatát. Végtere azonban eljutok a kőkorszakba, az ősemberig, aki kőbaltát faragott magának. De még itt sem kell megállnom. Mert az ősembernek is voltak szülei, akiktől származott, és az a kő is, amelyből baltáját faragta, keletkezett egyszer. Mindíg messzebbre kell mennem tehát, mert nem találok azt az *első okot*, amelynek magának oka ne lett volna. Egyszer azonban meg kell állnom. A végtelenbe ugyanis nem mehetek, két okból:

A. 1.

Először azért, mert ha az okozati sort alkotó okok mindegyike megegyezik abban, hogy okát nem önmagában, hanem az előtte fekvőben bírja, akkor az ilyen tagokból képezett sor, legyen bár végtelen hosszú, nem bírhatja létének okát önmagában. Az egyes tagok végnélküli szaporítása ugyanis nem változtatja meg azok természetét sem külön-külön, sem összességükben.

Pl.: Péter ugyanaz az ember marad, akárhány ember létezik kívül. És szaporítsuk az emberek számát bármeddig, Péter emberi mivoltán ez nem változtat. Hasonlóan, ha Péternek olyan aranyórája van, melyet nem ő készített, hanem mástól kapott, bármennyi ember kezén ment is az keresztül, míg hozzá eljutott, ha ezen emberek sorában, legyenek bár végtelenül sokan, — nincsen órás — aki azt az órát elkészíthette, eme sorban nem találhatjuk meg az óra létokát, azt ezen láncolaton kívül kell keresnünk. Helytálló tehát az alábbi következtetés:

Ami lett, mástól lett.

Ámde nem lehetett minden mástól, — mert a minden kívül nincsen más.

Van tehát a mindenben valami, ami nem mástól lett, hanem önmagától van: és ezt az önmagától levő okot, melytől minden más oknak léte származik, nevezzük végoknak.

A. 2.

Másodszor azért nem mehetünk el az okok láncolatát követve a végtelenig, mert értelmem azt mondja, hogy *végesekből*, — a jelen esetben okokból — *végtelen sort alkotni nem lehet*.

Olyan sort el bírunk képzelni, melyet vég nélkül növelhetünk, melyhez vég nélkül mindig újabb tagokat fűzhetünk, de nem bírunk elképzelni *egy olyan véges tagot*, melynek hozzáadása, az eddig véges sort végtelenné változtatná. Ennélfogva ez a mondat: *végesekből alkotott végtelen sor*, belső ellentmondást tartalmaz, és azért lehetetlen. Azt állítom ugyanis általa, hogy végesek alkotják a végtelen sort:

— ámde egyik sem adhatja azt, t. i. a végtelenséget, amije magának sincsen. Miután tehát a végesek egyike sem végtelen, *összességük* sem lehet az, — bármeddig is növeljem azt — hanem mindig *meghatározott* számú és mennyiségű marad. Ami pedig meghatározott, másszóval elhatárolt, legyen az akár szám, akár mennyiség, az nem végtelen.

B. 1.

Ezzel szemben azt állíthatná valaki, hogy a végtelenséget nem a sor tagjai adják egyenkint, hanem az rajtuk kívül fekvő körülménytől: a *sokaságtól* származik. Ezen felfogásból kiindulva tegyük fel tehát, hogy léteznék valahol egy végesekből alkotott végtelen sor. Ez esetben megjelölhetnénk e sorban két olyan tagot, amelyek egymástól végtelen távolságban fekszenek. Ha ezt meg nem tehetnők, a felvett sor nem volna végtelen. Ámde ebből az okoskodásból nyilvánvaló lesz az ellentmondás, mert ami két *határpont*, másszóval két végpont közé fogható, — a fent nevezett két megjelölt tag pedig két határpont volna — az már nem lehet végtelen.

B. 2.

De azt mondhatná valaki, hogy a mennyiségtan ismeri a végtelent és számol is vele, — külön jele is van erre: ∞ . Igaz. De a mennyiségtan ezt a szót más értelemben használja. Amit a mennyiségtanban végtelennek neveznek, az tulajdonképen *meghatározhatatlan* nagyot, vagy kicsit, *meghatározhatatlan* sokat vagy keveset jelent. Sőt éppen mivel végtelen szám nincsen, maga a számsor sem végtelen, csak vég nélkül növelhető.

B. 3.

Azt is szokták mondani, hogy a párhuzamosak a végtelenben találkoznak. De ez is csak azt jelenti, hogy a *meghatározható* térben a párhuzamosak nem találkoznak. A „meghatározható térben”, addig, t. i. amíg fennáll az az elv, amely folytán párhuzamosak: t. i. hogy közöttük a távolság

nem változik. Ha valahol a meghatározhatatlanban ez az elv változik, akkor találkoznak.

B. 4.

Ebben az egyenletben is:

$$2=1+\frac{1}{2}+\frac{1}{4}+\frac{1}{8}+\frac{1}{16}+\dots+\frac{1}{n}$$

a tagok száma nem végtelen. Mert ha a baloldali összeg 2, azaz teljes értékű szám, akkor a jobboldalon a két *utolsó* tag egyforma nagy: $\frac{1}{n}+\frac{1}{n}$ ha azonban megmaradunk az elv mellett, hogy minden következő tag csak a *fele* legyen az előzőnek, akkor az egyenlet baloldalán sohasem lesz teljes értékű egész szám, hanem annál mindig kevesebb. Igaz, hogy ez a hiányzó rész meghatározatlan kicsivé lesz, és úgy fog kisebbedni, amint a jobb oldalon a tagok számát növeljük.

C.

A végtelenbe tehát el nem mehetünk. Éppen ezért minden okozati sort is csak végesnek képzelhetünk. Az írottollamat létrehozó okok láncolatát tehát szintén csak végesnek képzelhetjük, másszóval *el kellett kezdődnie valamikor annak a történesi folyamatnak*, mely végül tollamat eredményezte. Azt az okot pedig, amelyet a tollamat létrehozó okok között, mint a legelsőt kell feltételeznem, melyet nem előzhetett meg más ok, *végok*-nak nevezzük.

Induljunk el a világon bármilyen jelenségből, és kutassuk annak okait, el kell jutnunk a *végokhoz*, mely ott a régmúltban, minden történés kezdetén fekszik.

Igy jut el a végokhoz minden tudomány, mely *elfogulatlanul* keresi a maga tárgykörébe tartozó történések utolsó okát. Ennek a végoknak természetét fogjuk kutatni a következőkben.

4. A végok önmagától való, szükségképen létező, örök lény.

A. 1.

Az eddigiek folyamán két eredményre jutottunk:

azt állítottuk először, hogy minden okozati sorban van egy ok, — a végok — melynek magán kívül fekvő oka nem volt, és

azt állítottuk másodszer, hogy az okság elve általános érvényű, vagyis *mindennek van szükségképen elégséges oka*.

Ez a két állítás azonban mintha kizárná egymást. Mert vagy általános érvényű az okság elve, és akkor a végoknak is volt oka — ebben az esetben téves az első állításunk — vagy nem érvényes mindenre az okság elve, — és akkor tévedés a második állításunk.

A. 2.

Elképzelhető azonban egy harmadik eset is, amikor t. i. valamely valóság létének okát nem másban, hanem *önmagában* bírja, és ez az eset kell, hogy fennálljon a végokot illetőleg.

Miután tehát ezen állításunk szerint a végok létének okát *önmagában* bírja, valóságot állítottunk első megállapításunkkal, de valóságot állít a második megállapításunk is. Tehát a végoknak is van szükségképen elégséges oka, csupán ez az ok *nem* rajta kívül, hanem magában a végokban fekszik. A végok e szerint létének okát *önmagában* bírja, és ezért azt mondjuk róla, hogy *önmagától való*.

B.

A további kérdés, mely minket érdekel, így szól:

Miképen bírhatja valami létének okát *önmagában*? Tett talán, mielőtt lett? — Jogosnak látszik ez a kérdés, miután előzőleg azt mondtuk: ok nélkül semmi sem jöhet létre.

A felvetett kérdésre az alábbi megfontolás adja meg a választ:

B. 1.

Minden valóságban két dolgot különböztetünk meg: a valóság *lényegét* (essentia) és a valóság *létét* (existentia). Lényeg alatt egy-egy valóság tökéletességeinek összességét értjük, elvonatkoztatva a léttől. Ilymódon léteznek egyes dolgok, pl. értelmünkben, mint *lehetőségek*, tervek. Terveztünk valami gépet vagy házat, ez ekkor már létezik, de még csak a lehetőségek rendjében. Csak miután megalkottuk, vált az valósággá.

B. 2.

A lehetőségek birodalmában minden dolog *örök idő* óta létezik. Minden valóság ugyanis örök idő óta lehetőség. Hogy azonban valamely lehetőség valósággá váljék, az attól függ, hogy megadja-e annak a létet valaki vagy valami.

B. 3.

Az egyes valóságok *lényege* más és más, a szerint, hogy milyen tökéletességek alkotják azt. Vannak tökéletes és kevésbé tökéletes valóságok. Hasonlóan az egyes valóságok *léte* is más és más. Más módon létezik pl. az ember, állat, bútor vagy más hasonló lény (substantia-k), és más módon pl. a gondolatok, színek, ízek, stb. hasonló lények (accidentia-k). Az ember, állat és általában a tárgyak (substantia-k) *önmagukban* léteznek; a gondolatok, színek, ízek (accidentia-k) azonban csak *másban*, mint hordozóban.

B. 4.

Az egyes valóságok egyes tökéletességeiket el is veszíthetik, az ember pl. megvakulhat, sőt értelmi képességei is kárt szenvedhetnek. Ugyanígy elveszíthetik a valóságok létüket is: meghalhatnak, elpusztulhatnak, és pedig azért, *mert lényegük és létük között a kapcsolat laza*, létüket *mástól* kapták. Hogyha azonban valamely valóság létét nem kapta mástól, másszóval, hogyha *valamely valóság léte annak lényegéhez tartozik*, olymódon, hogy annak *lényege és léte egy-*

mástól el nem választhatók, sőt különválasztva el sem képzelhetők, akkor ez a valóság a lehető legszilárdabb léttel bír (szilárdabbal még az önmagukban létező valóságoknál — substantia-knál — is) és ezért az nem lehet és sohasem is lehetett pusztán lehetőség, — ellenkezőleg: ez csak létező lehet és lehetett — sőt mi több, annak *mindig kellett léteznie*, mégpedig lényegénél fogva. Az ilyen lényt a bölcseletben *szükségszerűen létezőnek* nevezzük. Szükségszerűen létezni tehát annyit tesz, mint önerejéből, lényegénél fogva létezni, aki pedig így létezik, az *mindig létezett, az önerejéből örök léttel bír*.

B. 5.

Az ilyen valóságnak tehát és csak az ilyennek okolja meg létét annak lényege, másszóval, az ilyen lényeggel bíró valóság létének okát önmagában, azaz lényegében hordja és ezért joggal nevezhetjük *önmagától valónak*.

Miután a minden okozati sor végén található végok létének okát csak önmagában bírhatja, kijelenthetjük a végokról, hogy az *önmagától való, szükségszerű, örök léttel bíró lény kell, hogy legyen*. Más megoldás nincs.

5. A végok öröktől fogva, szükségképpen önmagától élő lény.

A.

Hogy jelenleg a földön található élő lények szülőoka az előző nemzedék volt, az nem szorul külön bizonyításra. Az előző nemzedék viszont ismét egy előzőtől származott. Az életet létrehozó szülőokok során sem mehetünk azonban a végtelenig, nemcsak azért, mert végtelen sor lehetetlen, hanem azért sem, mert a *geológia* tanúsága szerint a földön *nem volt mindig élet*. Mint tudjuk, földünknek valamikor izzásban volt a felülete, ez pedig nem alkalmas környezet az élet számára. Honnan akkor az élet? — kérdezzük.

Az élet keletkezésének okát keresve, csak három lehetőségre gondolhatunk:

1. Az élet vagy az élettelen anyagból lett, amint mondan szokták *ősneveződés* által; így vélekedtek a materialisták: Haeckel, Vogt, Büchner stb.

2. Vagy *más égitestről* került a földre; amint azt pl. Arrhenius Svante († 1927.) gondolta.

3. Vagy fel kell vennünk az élet okául egy, a világon kívül létező, öröktől fogva szükségképen *önmagától élő lényt*, mint a földön található élet elégséges okát.

B. 1.

Kutassuk tehát először, hogy keletkezhetett-e az élet az élettelen anyagból? Erre a kérdésre röviden azt felelhetjük, hogy *nem*, mert senki sem adhatja másnak azt, amije magának nincsen. Hogyha tehát az anyag magától nem él, akkor nem is lehet az élet elégséges oka. Ezt 1651-ben Harvey így fejezte ki: *Omne vivum ex ovo*, minden élet magból, tojásból, szóval élő csírából származik.

B. 2.

A mechanisták ezzel szemben azt tanítják, hogy az élő anyag nem más, mint az élettelen anyagnak olyan szerencsés csoportosulása, mely *gépszerűen* életjelenségeket hoz létre. Ilyen csoportosulás pedig szerencsés körülmények között magától is létrejöhetett.

A mechanisták szerint tehát az élő lények gépek és amint szerencsés *véletlen* folytán, a megfelelő alkatrészek szerencsés találkozása folytán, egy óra is létrejöhetne magától, így hozta létre az életet is valamely véletlen.

B. 3.

Ezt a felfogást azonban, több más okon kívül, lehetlenné teszik a modern biológia kísérletei, melyek arra mutatnak, hogy minden élőlényben az életműködéseket végző anyagon kívül van még egy, az életműködéseket *irányító* erő, az életerő (princípium vitale), mely minden egyéb fizikai és kémiai erőtől különböző természetű, maga-

sabbrendű lévén, ezekből, ezek szerencsés összegeződéséből létre nem jöhetett.

B. 4.

Pl.: A béka petéjével, miután a megtermékenyülés után a hím és a nősejt egyetlen sejté egyesült a következő kísérletet végezték el:

A nevezett sejt kedvező körülmények között rövidesen, valamely titkos, létében nem, csak működésében megfigyelhető erőnek irányítása mellett tervszerűen oszlásnak indul, és először két, azután négy, nyolc, tizenhat stb. sejté lesz. Oszlás közben e sejtek együtt maradnak és tervszerűen mindinkább differenciálódnak tekintettel arra a szervezetre, melyet végeredményképen felépíteni fognak.

Igen finom műszerek segítségével sikerült a két, négy, sőt nyolc és tizenhat felé oszlott sejtet is széjjelválasztani az egyes sejtek falának megsértése nélkül. Az így szétválasztott sejtek fejlődése megakadt, azután tervszerű visszafejlődés volt bennük észlelhető: differenciáltságuk visszatért a kezdetleges, kiindulási állapotra és csak miután ezt elérték, indultak újra fejlődésnek, hogy végtére mindegyikből egészséges, de az eredetihez mérten fél, negyed, nyolcad, illetőleg tizenhatod nagyságú béka váljék, a szerint, hogy a sejtet melyik állapotban választották széjjel.

Tizenhatnál jobban oszlott sejtrel a kísérlet nem sikerült, a széjjelválasztott sejtek elpusztultak, nyilván azért, mert a fejlődést irányító erő ebből a nagyobb tagozottságból a sejt anyagát az eredeti állapotra nem bírta visszavinni.

Ez a kísérlet másféle primitív állatok petéivel is elvégezhető és ugyanarra az eredményre vezet, bizonyítva az irányító életerő általános létezését.

B. 5.

Az *ősnemződés* tehát *csak elképzelés*: valóság sohasem volt. Nem is figyelt meg soha senki egyetlen esetet sem, amikor az élettelen anyagból élő keletkezett volna. Egyetlen erre vonatkozó kísérlet sem sikerült és nem is sikerülhet, lévén az élet az élettelenél magasabb rendű lét- és működ-

dési forma. Ma is csak azok ragaszkodnak az ősnemződéshez, akik a világ felett álló végoknak valóságába belenyugodni nem akarnak. (V. ö.: Virchow: Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat. 1877.)

B. 6.

Az ősnemződés védelmére azt sem állíthatja valaki, hogy Aristoteles, sőt a régi egyházatyák közül is nem egy, tanították azt, mert igaz ugyan, hogy a nevezettek véleménye szerint bizonyos élettelen anyagokból, mint pl. rothadó húsból, napon poshadó vízből stb. élő lények, legyek, férgek stb. származhatnak, de tanításuk szerint csak abban az esetben, ha előzőleg *Isten a szükséges életerőt már belehelyezte* ezen anyagokba. El kell tehát vetnünk azt az elgondolást, hogy az élet ősnemződés útján keletkezett.

C. 1.

Vizsgáljuk meg ezután a második eshetőséget és kérdezzük, hogy leszámazhatott-e az élet a földre valamely égitestről? Még ha ez az eset bizonyítható is volna, sem nyernénk feleletet az élet eredetének kérdésére. Ugyanis azonnal tovább kérdezhetnők: *hogyan keletkezett az élet azon a másik égitesten?* Jogosult ez a kérdés, miután a csillagászat tanúsága szerint az égitestek hasonló anyagokból állanak, mint földünk. Az élettelen anyag pedig, akármilyen viszonyok legyenek is a csillagokon, nem lehet elégséges oka az életnek.

C. 2.

De mindentől eltekintve, nehezen érthető, miképen tehette meg az élet azt a sok millió kilométeres utat, ama csillagtól földünkig, a valószínűleg —100 foknál jóval hidegebb világűrön keresztül, továbbá miképen maradhatott az meg abban a hőségben, mely körülötte a levegő surlódása folytán keletkezett, amikor a földre esett? Az élet keletkezésére vonatkozó kérdésünkre tehát ez a második feltevés nem ad kielégítő választ.

D.

Kénytelenek vagyunk tehát a harmadik lehetőséghez folyamodni, és mint az élet végső okát, egy öröktől fogva önmagától élő lényt felvenni, mely életének okát önmagában bírja, vagyis melynek *élete lényegéhez tartozik*, és amely ezért *szükségszerűen él*. Az élet végoka azonkívül az élettelen anyag felett is hatalommal rendelkezett, mert különben nem lett volna képes abba az életerőket belehelyezni.

A földön található élet elégséges oka tehát *egy, szükségszerűen, azaz önmagától, örök idő óta élő lény lehetett csupán*.

Az öröktől fogva önmagától élő lény *létét* sem kaphatta mástól, mert akkor az életet is mástól kellett volna kapnia. Azt viszont nem lehet még elképzelni sem, hogy valamely lény *önerejéből élettelenből élővé lett legyen*. Ebben az esetben ugyanis létezne valami — az élet — elégséges ok nélkül. Így önerejéből a semmiből is válhatna valami.

6. A földön található célszerű rend végső oka, egy önmagától öröktől fogva szükségképpen létező és bölcs lény.

A.

A világon csodálatos renddel találkozunk. Különbséget teszünk azonban *célszerű* és *vak rend* között.

A. 1.

Vaknak nevezzük azt a rendet, mely bizonyos fizikai vagy kémiai erők kölcsönös egymásra hatása, tehát bizonyos adottságok folytán, magától jön létre. Ilyen pl. a homokbuckák keletkezése a szélnek a futóhomokra gyakorolt hatása folytán. A homokbuckák szép rendben sorakoznak, de mivel ez a rend nem áll valamely további természeti cél szolgálatában, azt csak vak rendnek nevezzük. Ilyen vak rendre a természetben nem egy példát találunk, de nem ezekről lesz szó.

A. 2.

Mi a célszerű rendet tartjuk szem előtt. *Célszerű renddel akkor állunk szemközt, mikor több természeti tényezőt olyan egymásra utaltságot találunk, mely egy további cél szolgálatában áll.* A célszerű rendnek, mint látni fogjuk, nem lehet elégséges oka maga a természet, — értjük a természeti erőket, vagy azok összességét — ellenkezőleg annak elégséges oka csak valamely, ezeken a tényezőkön kívül, és azok felett álló bölcs lény lehet, akinek az általa létrehozott renddel további céljai vannak.

B. 1.

Ilyen *egymásra utaltságot* csodálhatunk meg pl. a növényvilág tavaszi virágzása, a rovarok és a tavasszal megérkező vándormadarak között. A növények túlnyomó része tavasszal virágzik, hogy termését őszre beérlelhesse. A virágoknak azonban a megtermékenyüléshez külső tényező segítségére van szükségük, mert az önbeporzás a legtöbb esetben, mélyenfekvő élettani okokból, a termés és ezáltal a következő nemzedék elkorcsosodásához vezetne. Ezt a külső tényezőt a tavasszal előbúvó rengeteg rovar szolgáltatja, melyek virágról-virágra szállva és mászva, a virágport egyik növényről a másikra hordják. Ha azonban az összes bogár, mely a rengeteg virág beporzásához szükséges volt, hozzájárulhatna saját faja fenntartásához, a következő évben már csapásszerű mennyiségben lepnék el a természetet az előző év rovarai által lerakott petékből kikelő utódok. Hogy ez a csapás be ne következzen, érkeznek meg tavasszal a vándormadarak, melyek éppen arra az időre költik ki tojásaikat, mire a rovarok a virágok beporzását elvégezték és most már összefogódoshatják a sok rovart fiókaik etetésére. Ki hozta ezt a célszerű rendet, ezt az érdekes egymásra utaltságot létre? Nyilván az, akinek érdeke volt, hogy a növényvilág romlatlanul fennmaradjon. És kinek lehetett ez az érdeke?

A nagytermészeté? Nem, mert a nagytermészet nem „Egy” lény. Ez a szó „nagytermészet” gyűjtőfogalom csupán, hasonló a „növényvilág”-hoz. És éppen azért, mert „Nagy-

természet" nevű lény nincsen, a nagytermészetnek, mint ilyenek, céljai sem lehetnek.

Fajuk romlatlan fennmaradása a növények célja sem lehet. Ezek ugyanis nem bírnak tudatával annak, hogy sorsuk valamikor a pusztulás lesz; és ha ennek a tudatában is volnának, sem bírtak volna a rovarokra, meg a madarakra olyan hatást kifejteni, hogy a szóbanforgó rend létrejöjjön.

B. 2.

Magában a világban tehát nem találjuk ennek a célszerű rendnek elégséges okát, pedig ehhez hasonló rendszerességgel még sok helyen találkozunk. Pl. igazán csodálatos az az egymásrautaltság, mely a kétneműségben mutatkozik. Két egymástól egészen független, tökéletes és önálló életre képes lény, az utódállítást illetőleg hiánytalan kiegészítő része egymásnak. Mármost ki hozta ezt az egymásrautaltságot létre? Nyilvánvalóan az, akinek az utódokkal további céljai vannak.

És ki az? Bizonyára olyasvalaki, aki az egész élő világ felett áll és akinek megvolt a kellő hatalma az élő szervezeteket az utódállításra képessé tenni és a megfelelő ösztönök segítségével arra sarkalni.

B. 3.

Ehhez hasonló egymásrautaltság, következőleg célszerű rend van az élő lények és táplálékuk között is (pl. ragadozók, növényevők, növények, ásványok). Röviden az egész nagytermészet egy csodálatosan összefüggő egészet képez, melyben legyenek bár az egyes jelenségek előfeltételei¹ vagy következményei² másoknak, minden együttvéve, mint az utolsó részletig átgondolt harmónikus egész áll előttünk. Ennek a csodálatos bölcsességgel megalkotott rendnek vég-

¹ Az a körülmény, hogy a víz —4 foknál a legsűrűbb, előfeltétele a vízi élet lehetőségének.

² Annak a körülménynek, hogy pl. a föld tengelye 23 fokos szöveget zár be a nap pályája síkjában, következménye lett az évszakok változása.

oka csak egy, a világ felett álló, önmagától örök idők óta létező és bölcs lény lehet.

C.

Okoskodásunkat elerőtleníteni igyekezzenek egyesek azáltal, hogy a világban található rendellenességekre, nyomorékokra, szegényekre, sorscsapásokra, természeti katasztrófákra stb. hivatkoznak. Ezek szerint nincsen a világban rend, mert ha volna, ilyen tények nem volnának abban.

Az ellenvetők azonban összetévesztik a *tökéletességet a renddel*. Nem azt állítottuk, hogy a világ végtelenül tökéletes, hogy az *abszolúte hibátlan*, hanem azt, hogy abban *csodálatos rend van*. A felhozott tökéletlenségek pedig tulajdonképpen hozzátartoznak a rendhez, mert azokból sok jó is származik, sőt ami azokban rossznak látszik, az csak azok egyoldalú felfogása folytán látszik annak. Pl. földrengések nélkül nem volnának hegyek, hegyek nélkül nem volnának folyók, folyók nélkül sivatag volna a föld felszíne. Betegségek nélkül minden csenevész ivadék is életben maradna, és az egész faj elkorcsosodna. Ha nem félné senki a szegénységtől, ellustulna az emberiség, és sohasem tenne szert magas műveltségre, stb.

D.

Fenntartjuk tehát következtetésünket, hogy a világban észlelhető célszerű rend végoka *egy, a világ felett álló, önmagától örök idők óta létező és bölcs lény lehet csupán*.

7. A világnak egyetlen végtelenül tökéletes végoka van, aki a világot teremtette és fenntartja.

A.

Az eddigiiek folyamán megállapítottuk **először**, hogy a minden okozati sor végén található *végok* létének okát csak

önmagában bírhatja, és azért annak önmagától való, szükségszerűen létező, azaz örök lénynek kell lennie.

Ebből a megállapításból azonban még egy fontos következtetést vonhatunk le:

Aki önmagától van, másszóval, aki önmagától létezik, az *korlátlan léttel bír.* — Minden korlátozottság ugyanis korlátozót tételez fel. (Aki viszont másvalamitől korlátozottan létezik, az már nem létezik önmagától.)

Ámde a korlátlan lét végtelen tökéletességet fejez ki, mert minden tökéletesség hiánya, korlátozottságot jelent.

Tehát az önmagától való, szükségszerűen létező, azaz örök lény minden tökéletességgel lényegénél fogva rendelkezik, másszóval az *végtelenül tökéletes.*

B.

Az előző fejezetekben megállapítottuk **másodszor** azt, hogy a földön található élet végoka egy örök idők óta önmagától élő lény.

Megállapítottuk **harmadszor** azt is, hogy a földön található célszerű rend végső oka, egy önmagától öröktől fogva szükségképpen *bölcs* lény lehetett csupán.

Amint azonban az első megállapításból levontuk a következtetést, mely szerint az önmagától való lény végtelenül tökéletes, a második és harmadik megállapításból is ugyanúgy levonhatjuk azt. Mert aki önmagától él, vagy bölcs, vagy bármely más tulajdonsággal bír, az feltétlenül önmagától is van és az létét is önmagától bírja. Mert ha létét mástól kapta volna, minden más tulajdonságát is mástól kellett kapnia. De ha önmagától létezik, akkor korlátlan léttel is bír, stb. mint fent.

C.

Tehát minden önmagától élő, bölcs, vagy bármilyen más tulajdonsággal rendelkező lény *végtelenül tökéletes* is.

Ámde *végtelenül tökéletes lény csak egyetlen lehet.* A végtelen tökéletesség ugyanis, mint mondtunk, kizár minden korlátozottságot, relativitást és határoeltságot. De ha csak *két* végtelenül tökéletes lény (substantia) volna is, azok feltétle-

nül *korlátoznák* egymást, — ami az egyik tulajdona volna, az nem lehetne a másiké, — és ezáltal mindkettő megszűnne végtelenül tökéletes lenni.

Mivel azonban csak egyetlen végtelenül tökéletes lény van, azért az *abszolút* is, másszóval úgy létében, mint tevékenységében mindentől és mindenkitől független.

D.

Ezzel szemben azt tanítja a természettudomány, hogy az anyag és az erők is örök léttel bírnak és elpusztíthatatlanok. (Az anyag és az energia megmaradásának elve.) A természettudománynak ezen tanítása azonban csak azt jelenti, hogy az anyagot és az erőt, anyagi eszközökkel megsemmisíteni nem bírjuk, és tapasztalatunk sem terjed ki oly tényekre, melyek által akár az egyik, akár a másik megsemmisülésének tanúi lehettünk volna. Ha akár az anyagot, akár az energiát anyagi eszközökkel megsemmisíthetnők, úgy az anyag vagy az erő, erősebb volna önmagánál, ami nyilvánvaló képtelenség. Az anyag tehát *csak a maga világában* — a kísérletező természettudomány körében — örök és megsemmisíthetetlen; azonban a szellem, a gondolkozó emberi ész, a bölcsélet előtt, az egyik is és a másik is tökéletlennek, másszóval *korlátozott*nak tűnik fel. A korlátozottság pedig kizárja az önmagától való örök létet, következésképp a megsemmisíthetlenséget is.

E.

Az anyag és az energia tehát nem léteztek mindig, másszóval létük valamikor elkezdődött. Örök léttel csak a végtelenül tökéletes, az abszolút lény rendelkezett, más semmi.

Honnan akkor az anyag? kérdezzük. Az örök és abszolút lény hozta létre. Nem mondhatunk mást.

De miképen hozhatta létre, ha rajta kívül nem volt más? Egyedül akarátának erejével. Erre sem mondhatunk mást.

Hogyan volt ez lehetséges? Az abszolút lény abszolút akarátának *mindenhatósága* folytán. Itt sem mondhatunk mást.

Az abszolút akaratnak ezt az előttünk olyan rejtélyes cselekvését nevezzük *teremtésnek*. A teremtés tehát akarati ténykedés, az abszolút lény korlátlan és ezért mindenható akaratának ténye. Hogy pedig az abszolút lény akarata is abszolút, azaz korlátlan és ezért mindenható, azt könnyű belátni.

F.

Az anyag és az energia tehát teremtmények. Másszóval azért léteznek, mert az abszolút lény akarja létüket. Ebből azonban azt is könnyen beláthatjuk, hogy a teremtmények csak addig léteznek, amíg az abszolút lény létüket akarja, létüket *fenntartja*. Az abszolút lény tehát akaratával nemcsak teremt, hanem folytonosan akarja, fenn is tartja létében alkotásait. A világ végökát ezért *teremtőnek* és *fenntartónak* is nevezhetjük.

G.

Kibontakozik tehát előttünk a világ Végoka, mint *önmagától való, szükségszerűen létező, öröktől fogva élő, és bölcs, mindenható, végtelenül tökéletes, abszolút lény, aki az egész anyagi világnak és erőinek teremtője és fenntartója*. Ezt a csodálatos *Valóságot* nevezzük *Istennek*.

Van tehát Isten.

8. Boldogság utáni vágyunkból is következtethetünk Isten léteére.

A.

Letagadhatatlan tény, hogy mindenki törekszik *boldoggá* lenni. Ez a tény szembeszökőbb az alábbi megfogalmazásban: senki sem akar *szerecséltlen* lenni. Továbbá minden ember *egészen* boldog kívánna lenni, senkit sem elégitene ki végleg, egy, akár *időben*, akár *mértékben* csak *korlátozott* boldogság. Azt akarjuk, hogy boldogságunk teljes, sohasem csökkenő és el nem múló legyen.

Az emberiségnek ezen általános vágya a boldogság után a *természeti ösztönök jellegével bír* és azért, mint minden más természeti ösztönnek, ennek is feltétlenül megvan a maga *tárgya*, az a dolog t. i., mely után az emberiség vágyódik, az, ami az embert mérték és vég nélkül boldoggá bírja tenni. Ez azonban, mint látni fogjuk, csak Isten lehet.

A. 1.

Foglalkozunk ezen következtetésünk egyes részleteivel behatóbban:

Azt állítottuk először, hogy *minden természeti ösztönnek van tárgya*. Mit nevezünk *természeti ösztönnek*? Az élő lényekben rejlő azon törekvéseket, melyek az ön- és fajfenntartásra vonatkoznak és alanyukat — azt a lényt t. i., amelyben működnek — a nevezett célok elérésére vakon hajtják. Ösztöneik segítségével találják meg az állatok táplálékukat, érzik meg ellenségük közelségét, menekülnek a természet közeledő mostoha viszonyai elől, találják meg párjukat stb.

Sok ilyen ösztönt figyelhetünk meg a természetben, de egyetlen *tárgy* nélküli ösztönnel sem találkozunk, vagyis olyannal, mely céltalanul úzná az állatot. Minden esetben létezik tehát abban az irányban az a táplálék, az a vidék, amely felé az ösztön alanyát hajtja, vagy valóban közeledik az a veszély, az az ellenség, melytől óvja. Nem állítjuk azonban, hogy minden egyed valóban el is éri azt, ami felé az ösztöne hajtja, másszóval, hogy minden ösztön minden esetben eléri tárgyát. Előfordulhat ugyanis, hogy az állat elpusztul ösztöne ellenére is, mert más okok megakadályozták, hogy ösztöne tárgyát elérje.

A. 2.

Azt állítottuk másodszer, hogy az emberiség vágya a teljes boldogság után a *természeti ösztönök jellegével bír*. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy ez a vágyunk *ösztönös vágy*, vagyis az *ösztönökhöz hasonlóan általános és mindenki-ben megtalálható*. A legegyszerűbb cigány gyermek éppen úgy vágyódik a boldogság után, mint a kiművelt lelkű

egyházfejedelem, és ez a vágy éppen úgy mozgatja a mai embert, mint ahogyan irányította cselekvését évezredek előtt. — Nem állíthatjuk azonban, hogy mindenkinek ugyanaz a felfogása boldogságának tárgyát illetően.

Habár ez a vágy az ösztönökhöz hasonlóan általános és erőszakos is, mégsem nevezzük azt egyszerűen ösztönnek, mert az embernél mindenre ráveti fényét az értelem, és minden szabad cselekvésünk, akaratunk irányítása alatt áll. Az ember tehát, habár érzi magában az egyes ösztönök megmozdulását, mégsem cselekszik az állathoz hasonlóan *vakon*, hanem szabadságában áll az ösztönnek *ellenállani*. Ezért mondtuk, hogy boldogság utáni vágyunk ösztönös vágy, a természeti ösztönök jellegével bír. Úzi, hajtja ugyan az embert, irányítja ugyan cselekvését, de nem vakon, mint az állatot, hanem öntudatosan.

A. 3.

Azt kérdezzük mármost, hogy hol van ennek az ösztön-szerű vágnak a tárgya? Mert, hogy van, az kétségtelen: egyetlen természeti ösztön sem céltalan, tehát ez sem lehet az.

Minden ösztönnek az a sajátja, hogy *megnyugszik*, amint tárgyára talál. Az ember azonban bárhová menjen is, és bármire tegyen is szert, nem nyugszik meg, ellenkezőleg ösztöne tovább hajtja, a teljes, a soha meg nem szűnő boldogság után. Ha ennek az ösztönnek tárgya itt a földön megtalálható volna, már régen ismernék azt, és mindenki törekednék annak birtokába jutni. Átmenetileg azt is hiszik egyesek, hogy megtalálták azt a vagyonban, a hatalomban, a hírnévben, a művészetben, szerelemben, vagy hasonló ideiglenes dologban, de igen hamar be szokott következni a kiábrándulás, és akkor csak annál hevesebben érezteti hatását a ki nem elégitett boldogság utáni vágy.

Évezredes tapasztalat igazolja tehát, hogy itt a földön a teljes boldogságot el nem érhetjük, és ez igen természetes is, mert ahhoz *halálfélelemtől mentes*, azaz örök élet, és ennek is biztos tudata szükséges, továbbá boldogságunk tárgyában olyan tulajdonságok, amilyenekkel itt a földön senki és semmi sem rendelkezik. Csak az tehet ugyanis minket vég és mérték nélkül boldoggá, ami *meg nem únható*

és *ki nem merithető*. Mindkettő végtelen tulajdonság. Boldogságunk tárgya tehát végtelenül szép kell hogy legyen, különben megúnjuk azt egyszer, és végtelenül jó kell hogy legyen, különben kimerítjük azt. Ilyen végtelen tulajdonságokkal azonban csak Isten rendelkezik.

Igy utal minket örök és kimeríthetetlen boldogság utáni vágyunk Istenhez. Ha azonban nem volna Isten, nem lenne boldogság utáni vágyunknak tárgya. Akkor azonban az ember, a földön élő *legtökéletesebb* lény, volna egyben a *legszerencsétlenebb* is, mert egyedüli, akít a természete megcsal, mert állandóan olyan cél felé üz, mely nem létezik. Kinek-kinek természete azonban nem csalhatja meg önmagát, és éppen azért állítottuk és állítjuk, hogy miután minden természeti ösztönnek van tárgya: *boldogság utáni vágyunknak is van*. És, mert ezt a vágyunkat nem elégítheti ki más, mint Isten, azért azt állítjuk, hogy van Isten.

B.

Következtetésünk ellen azt mondhatná valaki, hogy a természet egyszerű fia a maga szerény eledelén kívül nem kíván mást: az ígen kevéssel kielégíthető. Az emberek túlnyomó többsége pedig ilyenekből áll.

Ha azonban a természet egyszerű fia olyan könnyen kielégíthető volna, miért küzdött és harcolt évezredekken át, hogy kultúráját növelje? Miért vívtak annyi háborút? Miért vándoroltak annyian a messzi idegenbe? Miért kutattak annyit új világok után?

Egyedül azért, mert a boldogság utáni vágy üzte és hajtotta őket. Igaza van azért Szent Ágostonnak, hogy nyugtalan a mi szívünk, míg Istenben meg nem nyugszik.

9. Az erkölcsi rend létéből is levezethető Istennek, az örök mindenható Törvényhozónak léte.

A.

Senki sem tagadja, hogy vannak jutalomra és büntetésre érdemes cselekedetek. Az egyes cselekedetek tehát a jutalom,

illetőleg a büntetés szempontjából *értékelhetők*. A cselekedetek ezen értékét *erkölcsi értéknek*, azon szabályok összességét, mely alapján ezen értékelés történik, *erkölcsi rendnek* nevezük.

B.

Az emberiség túlnyomó többsége, beleértve a régmúlt évszázadok, sőt évezredek emberiségét is, és nem téve különbséget műveltek és vadak között, az *alapvető* erkölcsi szabályokat illetőleg *egyező* felfogással bír. Így pl. senki sem tagadja, hogy erkölcsileg az a cselekedet jó, amely az embert emberibbé teszi, rossz, amely őt emberi méltóságában sérti. Senki sem tagadja, hogy az ilyen értelemben vett jót tenni, a rosszat ellenben kerülni kell. Továbbá mindenki meg-egyezik abban, hogy a szülőknek bizonyos tisztelet jár ki gyermekeik részéről, hogy a törzsfőnöknek vagy államfőnek engedelmességgel tartozunk. Mindenki egyetért abban, hogy az igazmondás, a hála, a nagylelkűség, az irgalom, a felebaráti szeretet, az igazságosság, az erkölcsi tisztaság, a hitvesi hűség, stb. nemesebb cselekedetek, mint a hazugság, hálátlanság, önzés, kegyetlenség, igazságtalanság, hűtlenség, fajtalankodás és hasonlók.

C.

Az emberiség erkölcsi felfogásának ezen egyöntetűsége kétségen kívül bizonyos *törvényszerűség* jellegével bír. Amde, ha van törvény, *törvényhozónak* is kellett lennie, mégpedig olyan törvényhozónak, aki minden idők minden embere fölött hatalommal rendelkezett, olyan hatalommal, mellyel törvényét alattvalóinak természetébe írhatta.

Ez a törvényhozó feltétlenül megelőzte az emberiséget korban, mert az erkölcsi törvény olyan régi, mint maga az emberiség.

Fölötte áll az emberiségnek egészében is, mert nem találunk olyan népet, mely ettől az erkölcsi rendtől elütő felfogással bírna.

Végül felette áll az emberi természetnek is, mert

törvényét az ember természetébe olthatta, amihez teremtő erőre volt szüksége.

D.

Az emberiség minden népe hitte és vallotta továbbá, hogy ez a hatalmas, térben és időben az emberiség felett álló törvényhozó végtelenül igazságos is, aki örök jutalmat ad a jóért, de örök büntetéssel sújtja a rosszat is.

E.

Miután valóság az erkölcsi rend, valóság annak létrehozója is, aki mint láttuk, több végtelen tulajdonság birtokosa kell hogy legyen. Az ilyen valóságot pedig Istennek nevezzük.

10. Az igazságok gyakorlati értékéből is következik Isten léte.

A. 1.

Azt mondtuk az első fejezetben, hogy ha valamely valóságról a valóságnak megfelelően állítunk valamit, e mondat igazságot fejez ki. — Minden igazságnak a gyakorlati életre sajátos következményei vannak: mert *minden igazságban rejlik némi kultúrerő*. Minél több igazságra teszünk tehát szert, minél több igazságot viszünk bele a gyakorlati életbe, műveltségünk és kultúránk annál nagyobb lesz. Ennek a ténynek a tudata sarkalja az idők kezdete óta az emberi elmét, azért kutatnak a tudósok, tanulnak a diákok. Igazságokat keresünk, hogy azok alapján kultúránkat növeljük és magunknak emberibb, nemesebb, magasabbrendű életet biztosítsunk.

A. 2.

Tapasztalati tény azonban az is, hogy valamely állítás, szabály vagy törvény, ha az a valóságnak *nem* felel meg,

ha benne tévedés rejlik, átvive a gyakorlati életbe: zavart, sőt katasztrófákat is idézhet elő. Legyen pl. valamely logaritmus-táblának néhány adata téves, legyen valamely vegyi vagy technikai táblázatban néhány hiba, mindaz, amit ezek alapján számítanak ki, szerkesztenek meg vagy építenek fel, hibás lesz és kisebb-nagyobb bajokra vezet majd. Hasonlóan minden gyógymód, mely téves megállapításokon alapszik, ártalmas lesz, minden törvény, melynek alapja valamely téves jogi elv, igazságtalanságokra vezet, minden vallás, mely igaztalan, félrevezeti követőit, stb.

A. 3.

Amíg tehát az igazságok a gyakorlatba átvive az emberi műveltséget és jólétet előmozdítják, a tévedések gyakorlati következményei ezzel éppen ellentétesek. Ez a tény arra alkalmas, hogy valamely állítás igaz, illetőleg téves voltáról meggyőződjhessünk. Nem kell ugyanis mást tennünk, mint a kérdéses állítást a gyakorlati életbe átvinni és hatásait megfigyelni. Ha az következményeiben eredményesnek, áldásosnak mutatkozik, a kérdéses állítás igaz és annyiban igaz, amennyiben jók a hatásai. Ha ellenben zavarok, katasztrófák, társadalmi bajok származnak belőle, ha a kultúrára rombolólag hat, bizonyos, hogy tévedéssel van dolgunk.

B. 1.

Azt akarjuk a jelen esetben megtudni, hogy e két ellentétes állítás közül: *van Isten és nincsen Isten*, melyik mond igazat? Nem kell egyebet tenni, mint átvinni mindkettőt a gyakorlati életbe és megfigyelni kulturális hatásukat. Miután azonban ezt a történelem folyamán már nem egyszer megtették, kérjünk feleletet kérdésünkre ettől a tudománytól, az élet nagy tanítómesterétől.

B. 2.

Abban az államban, egyesületben, sőt abban az egyedben is, — így oktató minket a történelem — aki az istenhit

alapján rendezte be életét, aki tehát arra épített, hogy *van Isten*, — béke, egyetértés, megelégedettség, erkölcsösség, sőt többé-kevésbé anyagi jólét is uralkodott, egyszóval az egész kultúra szilárd alapokon nyugodott és fejlődött. Míg ott, ahol az ellenkező tanra alapították az életet: önzés, erőszak, erkölcsi felelőtlenség, torzsalkodások és egyéb bajok, mint a gyengébbek kizsákmányolása és ezzel kapcsolatban széles néprétegek elszegényedése, ennek folytán elégedetlenség, forrongások, egyszóval az egész kultúra veszélybejuttatása állott elő.

B. 3.

Melyik állítás igaz tehát? Kétségkívül az, amelyik nyomában áldás fakadt. Ilyen pedig a kettő közül az első, — igaz tehát, amit állít, vagyis:

van Isten.

11. A materializmus.

A.

A materializmus vagy anyagelvűség az a világfelfogás, mely szerint az anyagon kívül más valóság nincsen. A materialisták tehát tagadják a szellemi világ, elsősorban a szellemi Isten létét.

A materializmus nem új keletű tanítás: már Krisztus előtt IV—V. században voltak követői, mint pl. Demokritus. Új életre kapott Krisztus után a XVII. században, melyben Hobbes († 1679) és a XVIII. században, melyben La Mettrie († 1751), Helvetius († 1771) és Holbach († 1789) tanították azt. A legújabbak közül nevezetesebbek: Strauss († 1873), Feuerbach († 1872), Moleschott († 1893), Vogt († 1895), Büchner († 1899) és Haeckel († 1919).

B.

A materializmus tarthatatlan:

1. mert az anyag, mint már láttuk, korlátolt voltánál

fogva, nem lehet önmagától való örök lény, ellenkezőleg teremtés eredménye, vagyis mástól, nem anyagi lénytől nyerte létét;

2. mert önmagában nem okolja meg sem az életet, sem a világban található célszerű rendet, sem az erkölcsi törvényt, sem örök boldogság utáni vágyunkat.

C.

Ezen okoknál fogva a materializmussal nem kellene tovább foglalkoznunk, de mert a legújabb korban ismét divatba jött és állítását két elég gyakran hangoztatott elmélettel akarja bizonyítani, szónékkül nem hagyhatjuk.

C. 1.

A materializmus el akarja erőltetni a keletkezésekből és változásokból levezetett istenérvünket és azt állítja, hogy az anyag örök, a változások benne pedig szükségszerű folyamatok. Ezen állítását a Kant—Laplace-féle elmélettel igyekszik bizonyítani, de eredménytelenül, mert ez az elmélet az anyag eredetének és a világ keletkezésének elégséges okát Isten nélkül megadni nem tudja.

C. 2.

A materializmus továbbá meg akarja dönteni az élet létéből levezetett istenérvünket is és erre a célra fel akarja használni a leszármazási elméletet.

Ezen elmélet szerint a ma élő lények: emberek, állatok, növények egyaránt hosszú évezredek folyamán, előzőleg élő egyszerűbb fajoktól származtak, melyek viszont még egyszerűbbektől, végeredményben az egysejtűtől, mely pedig az élettelen anyagból keletkezett.

Végeredményképen a mai változatos élet őse az egysejtű lény volna, melyet a *véletlen* hozott létre. Az evolúcionista tehát az életet megmagyarázhatónak tartják Isten nélkül, pusztán anyagi erők által, és ezen esetben az ember eredetét nézve, nem több az állatnál.

C. 2. a.

Az ősnemződésről már szoltunk. Ismerjük már Harvey tételét: *Omne vivum ex ovo*. Tudjuk már, hogy az élet magasabbrendű létforma, mint amilyennel az élettelen anyag rendelkezik, nem eredhetett tehát ebből. Tudjuk, hogy az élethez az *életerőnek*, a princípium vitálénak működése szükséges, ez az erő pedig magasabbrendű lévén a fizikai és kémiai erőknél, azoknak összegeződéséből nem jöhetett létre.

C. 2. b.

Amint az élettelen anyag nem lehet elégséges oka az életnek, úgy az alacsonyabbrendű, a tökéletlenebb fajok sem lehetnek szülőik a náluk magasabbrendű életnek: mert senki sem adhatja másnak azt, amivel maga sem rendelkezik. Ha azonban valaki azt tanítaná, hogy Isten helyezte bele az élettelen anyagba az életerőt, hogy Isten közreműködése folytán van a kezdetlegesebb fajoknak az a képessége, hogy tőlük tökéletesebbek származhassanak, olyasmit állítana, amit előbb be kellene ugyan bizonyítani, de nem mondana lehetlent. Sőt bizonyos szempontból Istenhez is méltóbbnak látszik, ha így, — azt mondhatnánk nagyvonalúan teremtett — mintha aprólékos munkával mindenegyes fajt külön hozott volna létre.

C. 2. c.

Az embert azonban ki kell vennünk a leszármazási elméletből. Az ember és a hozzá külső testalkatra legközelebb álló állat — az emberszabású majom — között sokkal nagyobb a különbség, mint amilyet a *következetesen keresztülvitt* fejlődéstan megengedhet. Míg ugyanis az egyes, egymástól állítólag leszármazott állatfajok, tökéletességüket illetőleg közel állnak egymáshoz és szinte alig észrevehető különbséggel következnek egymásután, addig az ember megmagyarázhatatlan ugrással tökéletesebb a hozzá legközelebb álló majomnál.

1. Testi alkatát illetőleg:

a) Az ember csontozata lényegesen kifinomultabb, mint a majomé.

b) Az ember egyenes járása páratlanul áll.

c) A Camper-féle arcszög (a homlokcsonttól és a fülcsatornáktól a felső állkapocs közepéhez vont vonalak által bezárt szög) az embernél 65—90 fok, míg az emberszabású majomnál e szög felső határa 35 fok.

d) Az emberi agy súlyának aránya a gerincagyhoz jóval nagyobb, mint bármely emlősnél. Az embernél 50, a majomnál 20.

e) Az emberi idegzet összességében összehasonlíthatatlanul finomabb, mint az állatoké.

f) Az ember testi szervezetét illetőleg sokkal gyámoltalanabb, mint bármelyik állat, hogy azonban mégis messze felettük áll, azt értelmének köszönheti.

2. Szellemi szempontok szerint:

a) Az állatoknak nincsen nyelvük. Azok az artikulálan hangok, amelyekkel egyes esetekben jelt adnak, pl. veszély idején, csak indulathangok.

b) Az állatoknak nincsen tudományuk. Még az ember által kiudomított állat sem képes kölykeit arra megtanítani, amit az embertől tanult. A majom pedig különösen értelmetlen, annyira, hogy azt az ember sohasem tette meg háziállattá, esetleg rabszolgájává.

c) Az állatoknak nincsen kultúrájuk. Még a legegyszerűbb dolgokat sem tudják, nem tudnak tüzet rakni, főzni, nem ismerik még a legkezdetlegesebb szerszámot sem. A fecske pl. ma is csak úgy építi a fészket, mint évezredek előtt.

d) Az állatoknak nincsen vallásuk.

Ezek a különbségek az ember állati leszármazása elé áthidalhatatlan irt vonnak. De

3. *méltatlannak* is látszanék, hogy az örök életre hivatott ember az eldöglő állattól származzék, — hogy ő, kit szelleme magasan az értelmetlen állatvilág fölé helyez, mégis ebből vegye eredetét.

4. Lehetetlenné teszi végül az ember állati leszármazását

a Szentírás. Éva teremtéséről szóló történetet a leszarmazással semmiképen sem lehet összeegyeztetni. Hasonlóképen útjában áll minden állati leszarmazásnak az eredeti bűnről szóló tanítás is. Az egész emberiségnek e szerint csak egy *emberpár* lehetett az őse, ami kizárttá teszi, hogy az emberiség *mint faj*, valamely állatfajtól származott volna le. Mind ezért azt kell vallanunk, hogy az Isten az embert közvetlenül teremtette.

A materializmus tehát hiába hivatkozik a leszarmazási elméletre, az anyag egymagában semmiképen sem lehet elégséges oka az életnek, legkevésbé az emberben tapasztalható szellemi életnek.

12. Kant—Laplace elmélete.

Kant Emmánuel híres bölcselel Königsbergben született 1724-ben és meghalt 1804-ben. Laplace Pierre Simon matematikus és csillagász Franciaországban, Beaumont en Augeben 1749-ben született és meghalt Párizsban 1827-ben.

Kant 1755-ben és tőle függetlenül negyven évvel később Laplace, azonos elméletet gondoltak ki a naprendszer keletkezésének megmagyarázására. Elméletük szerint kezdetben az ősköd létezett, mely a benne rejlő erők hatására sűrűsödni kezdett, majd később a saját tengelye körül forogni is. A sebes forgás következtében a forgás törvényei szerint lencsealakot vett fel, melynek széle az óriásivá vált kerületi sebesség következtében gyűrűalakban levált a középső részről, az anyatestről. A gyűrű egy darabig tovább keringett az anyatest körül, majd elszakadt és gömbbé húzódott össze. Ez a gömb ezután bolygó módjára keringett az anyatest körül. Közben az anyatest és bolygójának tengely körüli forgása növekedvén, mindkettő belapult sarkainál és ismét lencsealakot vevén fel, újabb gyűrű leválásához vezettek. Az anyatestről levált gyűrűből újabb bolygó, a bolygóról levált gyűrűből pedig hold lett. Ez a folyamat annyiszor ismétlődött, ahány bolygója van a központi csillagnak, a napnak (Napunknak 9 bolygóját ismerjük), illetőleg ahány

holdja van az egyes bolygóknak. Így keletkeztek a naprendszerek.

Ezt az elméletet felállítói csak mint *feltevést* adták elő, szerintük tehát így alakulhattak ki a naprendszerek. A XIX. század materialistái azonban ezt a lehetőséget *valóságnak* állították oda, a hypothesisből thesis csináltak. Kant—Laplace elméletét, mint elméletet sokáig elfogadták a csillagászok, nem ugyan Isten létének tagadására, amire, mint látni fogjuk, nem alkalmas, hanem a csillagrendszerek kialakulásának megmagyarázására. Ma azonban a modern csillagászati felfedezések az elmélet valószínűségét megिंगatták.

Okát adná ugyan ezen elmélet annak a körülménynek, hogy a bolygók és holdjaik nagyrésze egyirányban kering: nyugatról keletre; megmagyarázná azt a körülményt is, hogy e csillagok, legalább hozzávetőleg, a nap egyenlítőjének síkjában mozognak; fényt derítene Saturnus gyűrűjének keletkezésére; okát adná annak a körülménynek is, hogy a nap és bolygói miért vannak ugyanazon anyagból,

de nem magyarázza meg Kant—Laplace elmélete, miképpen sűrűsödött össze az anyacsillagról levált gyűrű mindíg *egy* bolygóvá; miért nem keringenek a bolygók pontosan a nap egyenlítőjének a síkjában (nem egy kisbolygó síkja 40 foknyira is elhajlik ettől); mi az oka, hogy az Uránusz és Neptun holdjai ellenkező irányban keringenek; miképpen keringhet a Mars egyik holdja sebesebben, mint maga a Mars?

Magyarázat nélkül hagyja továbbá az elmélet, és ez a mi szempontunkból fontosabb, hogy:

a) honnan volt az ősköd?

b) miképpen kezdett az *örök idők óta létező* ősköd *időben* sűrűsödni?

c) miért kezdett a sűrűsödő köd forogni, és mi okozta, hogy forgási sebessége növekedett? Egyszóval, hogy honnan van az anyag, meg a benne lévő erők?

Ime tehát naprendszerünk kialakulását sem tudja az elmélet hiánytalanul megmagyarázni, de még sokkal kevésbbé

alkalmas az egész csillagrendszer kialakulásának magyarázásához. Az eddig lefényképezett több száz millió állócsillag (nap) közül ugyanis csak elenyészően kevésnek — kb. millió közül egy-kettőnek — van olyan rendszere, mint a mi napunknak. Az állócsillagok, napok túlnyomórésze *összetett* csillag. Az összetett csillagok pedig, a kettős vagy négyes napok, hasonlóan a gőzgép sebességét szabályozó golyókhoz, egymás körül forognak. Miután az állócsillagok túlnyomórésze ilyen rendszerű, a világegyetemben valamely eddig még ismeretlen törvénynek kellett közreműködni, hogy ilyené alakultak.

Kant—Laplace hipotézise tehát ma már inkább történeti értékkel bíró szellemes elgondolás, mint a csillag- és naprendszerek valószínű kialakulásának tudományos magyarázata.

13. A leszármazás elmélete.

Már a régi görög bölcseknél találkozunk azzal a fel fogással, hogy a természetben fejlődés van. Ezt a régi gondolatot elevenítette fel Lamarck († 1829) 1819-ben megjelent „Philosophie zoologique” című könyvében. Vele szemben akkor még Cuvier († 1832) lett a győztes, aki azt tartotta, hogy annyi faj van, ahányat Isten teremtett.

1831-ben egy expedícióval Amerikában járt Darwin Károly angol természettudós. Itt fedezte fel a *Dasyus Gigas*, az óriáslajhár megkövesedett csontmaradványait, kövületeit. Fölmerült benne ekkor a kérdés, hogy az a ma is élő lajhárnak nem őse-e? Dél felé utazva továbbá azt is megfigyelte, hogy a madarak alakja fokozatosan változik. Ez a tény viszont azt a véleményt keltette fel benne, hogy a földrajzi viszonyok változása a külalak megváltozásával jár. Hazatérve 23 évet töltött el kísérletezéssel. Megfigyelte, mit lehet elérni mesterséges tenyésztéssel, milyen változások idézhetők elő a testsúly, a színek, szőrözet, továbbá egyes tulajdonságok, mint futás, ugrás stb. terén azáltal, hogy a kívánt tulajdonságokkal már némileg rendelkező állatokat

összeparosítjuk, gondosan elkülönítve tőlük a nem kívánt tulajdonságok hordozóit. Ezen eredményekből kiindulva adta ki 1859-ben könyvét: *Origin of Species by Natural Selection*. Azt fejtette ebben, hogy a nagytermészetben természetes tényezők közreműködése folytán ugyanúgy alakulnak a fajok, amint azt a mesterséges tenyésztés által is el lehet érni. Könyvében ennek részletes magyarázatát is adja:

Az élőlények elszaporodása folytán kitör közöttük a „*létért vívott harc*“. Ebben a küzdelemben az erősebb és ügyesebb egyedek maradnak győztesek, és a harcban erejük még ügyességük még jobban kifejlődik. A gyengébbek ezzel szemben elpusztulnak. Ezért csak a harcban megerősödöttek viszik tovább a fajt. Ezt az általa kigondolt tényét, melyet azonban a természetben nem találunk meg, nevezte *természetes kiválasztásnak*. Az életben maradt nemzedék harcban szerzett tulajdonságait örökölték az utódok, melyek közül ismét csak a legjobbak vitték tovább fajukat, utódaikra még jobb tulajdonságokat örökítve. Így ment ez nemzedékről-nemzedékre, míg lassan a szerzett és átöröklött tulajdonságok folytán az egyedek külső alakja is megváltozott és ezáltal új faj jött létre. Ezúton szerezték egyes állatfajok szarvaikat, mások ormányukat, ismét mások nagyobb erejüket, gyorsaságukat stb.

Darwin Károly istenhívő ember volt, fent idézett könyvét azonban, majd 1871-ben megjelent művét: *The Descent of Man*, örömmel fogadták Vogt, Huxley († 1895.), Haeckel stb. materialisták, akik alkalmasnak gondolták az azokban felállított elméletet az istenhit lerontására.

A materialisták és a leszármazási elmélet hívei évek folyamán igen sok anyagot hordtak össze elméletük bizonyítására, mindazáltal az evolúció mai napig sem vált *bizonyított* tétellé, hanem hipotézis, elmélet maradt. Az evolúcionista érvei öt fejezetbe foglalhatók:

I.

Bizonyítékaik első csoportját a *szisztematika* szolgáltatja. A természettudománynak ezen ága az élőlényeket változatok, fajok, nemek, családok, rendek stb. szerint osztja be. Az így osztályozott élőlények olyan sorozatot alkotnak,

melyben az egyes csoportok között kicsi, sokszor csak a szakember által észrevehető különbség van. Ime, mondják erre a leszármazási elmélet hívei: az átmenet a szisztematika bizonyossága szerint az egyes fajok között alig észrevehető: a legtökéletesebbek, a gerincesek, leszármazását tehát a legtökéletlenebbtől, az egysejtűtől fokról-fokra még ma is nyomon követhetjük.

Ez a következtetés azonban túlzottnak látszik. Abból a körülményből ugyanis, hogy az élőlények tökéletességük szerint fokozatosan növekvő sorba állíthatók, még nem következik, hogy egymástól valóban leszármaztak. Mert pl. a csillagok is fokozatos sorba állíthatók, a legkisebb meteorótól a legnagyobb napig, a nélkül, hogy ebből leszármazásuk következne. Egyedül a sorbaállíthatóság tehát még nem bizonyít a leszármazás mellett.

II.

Bizonyítékainak második csoportját a leszármazási elmélet a *paleontológia*, az *öslénytan*, eredményeiből veszi. A természettudománynak ez az ága a régmúlt idők növény- és állatvilágával foglalkozik. Az öslénytan kutatásai arra az eredményre vezetnek, hogy minél régebbi időben élt valamely faj, szervezetét tekintve annál kezdetlegesebb. A föld rétegeiben ugyanis lefelé haladva, mindig kezdetlegesebb élet nyomaira akadunk, végül már csak véglények maradványaival találkozunk.

Első tekintetre ez a tény kétségkívül a leszármazási elmélet mellett látszik bizonyítani, de csak első tekintetre, mert végeredményképen a paleontológia sem tesz mást, mint amit a szisztematika tesz: sorba állítja az egyes fajokat. Míg azonban a szisztematika a *ma* is élő fajokkal teszi ezt, az öslénytan a *régmúltban* éltekkel. Azért erre az évrre is csak azt kellene felelnünk, amit az előbb mondtunk: a sorbaállíthatóságból nem következik a leszármazás. De más különbség is van.

A szisztematika által felállított sorozatban, az egyes fajok között valóban kicsi a különbség, a paleontológia által felállított sor jóval hézagosabb: *hiányoznak az átmeneti alakok*.

A leszármazási elmélet hívei ezzel szemben a lóra hivatkoznak, melyet őseivel, a harmadkorban élt őslóval, összekötő minden átmeneti alak ismert már. Tudjuk, mondják, hogy az őslóvak — Phenacodus — róka nagyságú, öt ujjú, talponjáró állatok voltak. Az ujjak száma idők folyamán redukálódott négyre, — Orohippus, — majd háromra, — Miohippus. Utóbb a három ujj közül csak egy érintkezett a talajjal, — Anchiterium, — és Hipparon, — végül egy ujjú állat lett belőle. Közben a test nagysága fokozódott, a talponjárást ujjon, majd ujjhegyen való járás váltotta fel, és a fogak száma is redukálódott 44-ről 36-ra, illetőleg 40-re. A paleontológia tehát felmutatja a kívánt átmeneti alakokat. A többi fajnál csak idő kérdése, hogy a föld alól előkerüljenek.

A felhozott példa azonban nem azt bizonyítja, amit bizonyítani kellene. A példa csakis azt bizonyítja, amit a mesterséges tenyésztés számtalan példával már úgyszólván eléggé bizonyít: hogy t. i. *ugyanazon a fajon belül* jelentékeny változások érhetők el. Az evolucionisták azonban azt állítják, hogy egyik faj a másikból lett. Ezért arra nézve kellenének átmeneti alakok, hogy miképen származott le a ló az ősgerincestől, amelytől tegyük fel, a tehén is leszármazott. Egy olyan alakot kellene tehát felmutatni, amelytől *több faj* származott. Ilyennel pedig nem rendelkezünk és ezért a paleontológia eredményeit sem tarthatjuk elégségesnek a leszármazási elmélet bizonyítására.

Továbbá a felhozott példában *nem* fejlődést látunk, új tökéletességek szerzését, hanem *meglévők elvesztését*, másszóval degenerációt és nem evolúciót. Hogy elkorcsosulás lehetséges, azt senki sem tagadja, de fejlődést elkorcsosulással bizonyítani nem lehet. Igaz, hogy az ősló testsúlya nagyobb lett, de nem a testsúly határozza meg valamely állat tökéletességének fokát, hanem a szervezet. Ezért, ha pl. az elefántból, mely csak az ormányosok rendjébe tartozik, menyét lenne, fejlődéssel állanánk szemközt, mert a ragadozók szervezete tökéletesebb, mint az ormányosoké.

Előszertettel bizonyítják a paleontológiából *az ember leszármazását* is a majomtól, miközben a jávai majomemberre, a neandervölgyi leletre, a pildow-i stb. ásatag embertípusokra hivatkoznak.

A jávai majomemberről nincs mit mondanunk. A láb-szár csontján ugyanis kóros kinövéseket találunk. Ez tehát nyomorék példány volt. Nyomorék példánnyal pedig nem lehet érvelni. — A mai emberre sem következhetne helyesen ezer év múlva valaki, akinek csak egy vízfejú ember csontváza állana rendelkezésére. A pildow-i típus régibb a neandervölgyinél, de ennél fejlettebb. Tehát itt sem találkozunk a kívánt átmenettel. Mindazonáltal kétségtelen, hogy az ősembernek durvább kinézése volt, mint a mainak, ezt azonban eléggé megmagyarázzák az akkori életviszonyok. A jégkorszakban ugyanis a mainál zordabb volt az időjárás, nehezebb volt a megélhetés, kezdetlegesebb a kultúra. Az ősember azonban igazi ember volt, akinek szerszámai voltak, aki elbánt még a mammuttal is, akinek vallása volt, oltárt épített, amelyen áldozatot mutatott be; barlangjának falán rajzokat készített, cölöpépítményeket vert le tavakban, stb., stb. mind olyan tények, melyek az ősember szelleméről tesznek tanúságot, tehát igazi ember volt és nem félmajom-félember.

III.

A leszármazási elmélet hívei az *embriológiára* is előszeretettel hivatkoznak. Ez a tudományág a már megfogamzott, de még meg nem született étellel foglalkozik. Erre a tudományágra hivatkozva állította fel Haeckel Ernő, jénai egyetemi tanár († 1919) a biogenetikus törvényt, mely szerint minden egyed születése előtt megismétli fájának egész fejlődését. Röviden: az ontogenezis (az egyed fejlődése) megismétli a filogenezist (a törzs fejlődését). Minden élőlény tehát először csak egysejtű, azután tömlős állathoz lesz hasonló, majd halhoz és így tovább. Még az emberi magzat is ezen az úton fejlődik és fejlődésének egy fokán valóban kopoltyúkkal rendelkezik, ami kétségen kívül a vízi eredetre vall.

Mit szóljunk ehhez? Először, ami Haeckel tudományos megbízhatóságát illeti, ne felejtjük el, hogy állításainak bizonyítására (azt akarta bizonyítani, hogy az ember, majom és kutya embriója a fejlődés bizonyos stádiumában mennyire hasonló) klisséhamisításhoz folyamodott. (Ugyanazt a klissét

nyomatta le háromszor más-más aláírással.) Másodszor miképen állíthatjuk, hogy az egyed ismétli fájának, törzsének fejlődését, mielőtt tudnók, hogy ez a törzs tényleg fejlődött? Harmadszor igaz ugyan, hogy minden élő lény egy sejtből lesz (habár ez sem igaz minden fenntartás nélkül, mert az élet megindulásához két sejt, apai és anyai sejt szükséges, csak ezek egyesülése után van egy sejt), igaz továbbá, hogy ez az egy sejt a különféle fajoknál hasonló, de ez a hasonlóság merőben *külső*, mert *belső szerkezetét* illetőleg ezen sejtek között *igen lényeges különbségek* vannak. Az embernél pl. 48 kromoszóma van a csírasejtben, valamennyi állatnál más és más számú.

Végül, ami az emberi embrió kopoltyúút illeti, tény, hogy a tudósok az embrió egyik fejrészét így nevezik, de hogy azzal a magzat hal módjára vízben élhetne, vagy hogy az a rész légzési szerv volna, vagy valaha lett volna, soha még komoly tudós nem állította. Ez tehát merőben *külső elnevezés*.

Mi is elismerjük, mondhatná itt ellenünk valaki, hogy az ember *egy sejtől lesz*, ennek állítása pedig a fejlődés elismerése. — Igen! De tegyünk különbséget *fejlődés* és *kifejlesztés* között. Az embrió nem fejlődik olyan értelemben, mintha nem lévő képességeket szerezne magának, hanem csak kifejlődik, amennyiben szüleitől örökölt képességeit, melyeket a csírasejt mind magában hordoz, idők folyamán kifejleszti. Hiába igyekszik valaki nyelvtelhetségre, zenei érzékre vagy művészi, költészeti, festészeti, szobrászati képességekre szert tenni, ha születésétől kezdve nem bírja azokat. Meglévő tehetségeinket kiképezhetjük, de megnemlévőket szerezni még senkinek sem sikerült.

IV.

Negyedszer a *szérumdiagnosztikára* hivatkoznak. Ez a tudomány megállapítja, hogy rokon származású egyedek, pl. apa és fia vére azonos vegyi kezelésre azonosan reagál. Minél távolabbi a rokonság, annál kevésbé hasonló a reakció. A reakció szempontjából mármost az emberszábasú majmok vére áll az emberéhez legközelebb. Ez, mondják az evolúcionistaik, a leszármazás kétségtelen jele.

Igen, de nemcsak az emberszabású majmok vére ad az embervérhez hasonló reakciót, hanem a házinyúlé is. Mármost hogyan állapítsuk meg a leszármazást? Hogy az ember származott-e a majomtól, házinyúltól vagy megfordítva? Ki felel erre? Azonkívül miért ne lehetne több állatfajnak minden leszármazás nélkül is reakció szempontjából hasonló vére?

V.

Végül az *anatómiára* hivatkoznak. Az anatómia ismer úgynevezett csökevényes szerveket (rudimentumok), továbbá atavizmusokat, visszaüteseket. Az evolucionisták szerint mindkettő a leszármazás bizonyítéka. Szívesen elismerjük, hogy csökevényes, azaz *visszafejlődött* szervekkel találkozunk, — pl. a vakondok szeme, — azt sem lehet tagadni, hogy atavizmusok, úgynevezett visszaütesek is előfordulnak, — pl. ma is előfordul itt-ott, hogy egészen szőrös ember születik — de akár az egyik, akár a másik, ha feltételesen el is fogadjuk a fejlődés valóságát, nem új tökéletességek szerzését bizonyítja, hanem meglévő tulajdonságok elvesztését: tehát degenerációt és nem evolúciót.

Röviden összefoglalva a mondottakat: az evolúció még korántsem nevezhető bebizonyított elméletnek; és ha valamikor bebizonyosodnék, hogy a ma élő fajok egyszerűbbektől vagy éppen az egysejtű lényektől származtak, még akkor is igaz marad az okság elve. Miután pedig az élettelen anyag nem lehet az életnek elégséges oka, sem az egyszerű, a tökéletlenebb szervezetek, a tökéletesebbeknek: *az élet keletkezésének és mai gazdag formájának elégséges oka csak egy öröktől fogva önmagától élő lény lehet.* Nem kell tehát a materialistáktól félni: Istenről, a legtökéletesebb valóságról nem lehet kimutatni a nemlétet, akármilyen elméleteket állítsanak is fel erre a célra. Isten van és működik, és működéséből örökre felismerhető marad, és nincsen olyan ember, aki Isten létére rá ne jöhetne, hacsak nem vakítják el a szenvedélyek.

14. A pantheizmus.

A.

A pantheizmus az a világfelfogás, mely szerint a mindenség az isten (*Τὸ πᾶν θεός*). A pantheisták istene tehát nem személyes lény, hanem csak tárgy vagy gyűjtőfogalom, azért nem írják nevét nagy betűvel.

A. 1.

Ezzel a világfelfogással már Kr. e. a XVI. században találkozunk az indusoknál. A Vedanta iskola tanítása szerint csak Brama létezik. Ami rajta kívül van, az csak látszat és csalódás.

A neoplatonikusok szerint (főképviselőjük Plotinus, szül. 204-ben Kr. u.) minden létező az ősszellem emanációja. Az ősszellemből, mint valami gyökérből vagy forrásból nő vagy folyik ki minden.

Spinoza Baruch († 1677) zsidó bölcsele azt tanította, hogy minden, amiről tudunk, az istenség valamilyen megnyilatkozása.

Fichte († 1814), Hegel († 1831) és Schelling († 1854) német filozófusok szerint az istenség fokozatos kibontakozása által jön létre minden. Az egész mindenség tehát nem egyéb, mint az istenség már kifejlődött megnyilatkozása, mely az emberben öntudatra is ébred.

A legújabb időben ugyancsak a német Rosenberg (született 1893) és a francia eredetű Bergson (született 1859) állítása szerint az istenség a világ lelke.

A. 2.

A pantheisták tehát csak az istenség létezését ismerik el, amely vagy önmagából hozta létre a világot, vagy maga nyilatkozik meg abban. Egyesek, a szoros értelemben vett pantheisták szerint, az istenség anyagtalan, nem érzékelhető lény, mások azonban, akik magukat *monistáknak* nevezik, az istenséget azonosítják a kiterjedt és energiákkal bíró

anyaggal. A monizmus tehát ugyanazt tanítja, amit a materializmus, t. i., hogy az anyagon kívül nincsen más, azzal a különbséggel, hogy azt isteníti.

B. 1.

Igazuk van a pantheistáknak, amikor azt tanítják, hogy az istenség önmagától való abszolút lény, tévednek azonban, amikor Istent a világgal azonosítják. Mint már láttuk, Isten abszolút és ezért végtelenül tökéletes, az anyagi világtól különböző lény: a világ ellenben térben és időben korlátozott és ezért nem is végtelenül tökéletes, ami egyébként abból is nyilvánvaló, hogy sok benne a szenvedés. Ha végtelenül tökéletes volna, akkor mindenki végtelenül boldog volna és senki sem igyekeznék sorsán javítani. A világ azonkívül nem is egy lény, hanem igen sok véges valóságnak gyűjtőneve. Minden atom külön egyed és mi emberek is érezzük, hogy önállóak vagyunk, hogy nem vagyunk részei valamely egésznek.

B. 2.

Igazuk van a pantheistáknak, amikor azt állítják, hogy mindazt, ami létezik, Isten hozza létre, de tévednek, amikor azt tanítják, hogy az Isten azt önmagából alakítja ki. Isten abszolút, egyszerű és oszthatatlan lény, egészen másnemű tehát, sokkal magasabbrendű valóság, mint az összetett, és ezért osztható, relatív világ. Ha Isten magát feldarabolhatná, ha a világot magából „kibontakoztathatná”, változékony volna és ezért nem is volna végtelenül tökéletes.

B. 3.

Igazuk van a pantheistáknak, amikor minden létező lényben találnak valamit Istenből, de tévednek, amikor azt állítják, hogy minden, ami létezik, Istennek valamely része. Isten ugyanis kigondolta, megtervezte a világot és ezért mindenben, ami létezik, megtaláljuk Isten gondolatát; azonkívül Isten minden létezőben jelen is van, mert Isten mindenhol van; végül Isten teremtményeiben működik is: mert fenn-

tartja és kormányozza azokat; — de úgy, amint a világot semmiből, egyedül akarati tényével létrehozta, úgy azt meg is semmisítheti, a nélkül, hogy bármit is nyerne vagy veszítene.

C. 1.

Azt állítják egyesek, hogy ők jobbak, vallásosabbak a pantheizmus, mint a személyes Istenbe vetett hit révén. Ők sokkal jobban bírják imádni a nagytermészetet, melyet látnak, mely őket körülveszi, mint a láthatatlan Istent. — De azt kérdezzük ezektől: miképen imádkozhatják a nagytermészetet, amikor kétségtelenül fölötte állanak annak? Imádni annyi, mint tisztelni és hódolni. Miképen hódolhatnak a nagytermészet előtt, amikor az nekik szolgál? Növény-, állat- és ásványvilág nekünk szolgál, miképen lehet akkor a mi Istenünk?

C. 2.

Másoknak viszont azért tetszik a pantheizmus, mert mint mondják, felszabadítja őket az erkölcsi törvények nyomása alól. A pantheista szabad, tehet, amit akar. — De az ilyen felfogás nem egyéb, mint önámítás. A természeti törvények alól nem lehet kibújni. Katastrofális végzete volna pl. annak, aki a nehézkedési törvény alól akarná magát felszabadítani és ezért ejtőernyő nélkül ugrana ki a magasban keringő repülőgépből. Hasonlóan idővel éreznie kell mindenkinek annak súlyos következményeit, hogy lelépett az erkölcsi törvények útjáról.

C. 3.

Végül arra is hivatkoznak, hogy az a tétel igazabb, melyben több kultúrerő rejlik, mely az embert inkább fel-emeli, nemesíti. Ámde, jobban felemel minket annak tudata, hogy mi vagyunk az istenség, vagy annak legalább is része, mint amikor kénytelenek vagyunk magunkat Isten csak semmiből teremtett szolgálóinak tekinteni. — De kérdem: Mi lesz akkor, ha minket az élet megaláz? Ha koldusbotra jutunk? Ha gyógyíthatatlan betegség vesz erőt rajtunk? Ha

embertársaink igazságtalanul elítélnek? Ha huzamos időn át csak megvetésben lesz részünk? Hogy fog akkor minket fel-emelni az a tudat, hogy nincsen felettünk álló Isten, aki nekünk egyszer igazságot szolgáltat? — Az a tétel igaz, mely minden körülmények között üdvös hatásúnak mutatkozik, mely mindenkor vigasztalásnak, új életkedvnek forrása, mely mindenkor kultúrtényező. Ilyen pedig évezredek tapasztalat szerint ez a tétel: Van Isten, aki magasan a világ felett áll, végtelenül tökéletes lény, mennynek és földnek, időnek és örökkévalóságnak ura.

15. Az atheizmus.

A. 1.

Az állandóan nyugtalan, mindig többet tudni akaró emberi elme folytonosan keresi-kutatja a történések okát, és nem nyugszik meg, míg csak a Végokra rá nem talált. Kétségkívül ez is egyik oka annak (a másik, mint látni fogjuk, az öskinyilatkozatás), hogy soha a földön *olyan nép nem élt*, mely Istenben ne hitt volna. Már Plutárchos megállapította ezt. Világosabban megtaláljuk ugyanezt a gondolatot Szent Pálnak a rómaiakhoz írt levelében, aki ennek a ténynek az okát is megadja. Szent Pál menthetetleneknek mondja a pogányokat hitetlenségükben, mert a láthatatlan Isten tulajdonságait felismerhették volna a látható világ szemléletéből. (Róm. 1, 18—23.) Valóban a világ léte, a benne található csodálatosan célszerű rend, az élet, az erkölcsi törvények, a boldogság utáni vágyunk és még több más körülmény, olyan világosan utal minket Istenre, hogy komolyan gondolkodó ember nem lehet istentagadó.

A. 2.

Mégis vannak *atheisták*, azaz *istentagadók*, akik azt állítják magukról, hogy ők Isten létében nem hisznek. Szerintük nincsen Isten: a világ egy adottság, melynek eredetét kutatni felesleges fáradság. Milyen lehetséges az emberi elmének ilyen eltévelyedése? — kérdezzük.

B. 1.

Ha az istentagadást okaiban kutatjuk, meg kell állapítanunk először, hogy az istentagadók nagyobb része *érdekből* tagadja Istent. Érdekből és nem tudományos meggyőződésből. Ezek bűnös életet folytató emberek, akik, hogy bűnös életüket nyugodtan folytathassák, elhitetik magukkal, hogy nincsen Isten. Ezek az egyének, ha őszintén visszatekinténeek életükre, megtalálnák azt az időszakot, melyben hitüket elveszítették, és ebben az időszakban azt a bűnt, vagy bűnöket, melyek folytán az elveszett. Az ilyen emberek rendszerint visszanyerik hitüket, ha a bűntől elfordulva töreldelmes gyónást végeznek. Miután ezeknek hitelensége nem tudományosan megokolt, tovább nem foglalkozunk velük.

B. 2.

A hitetlenek második csoportját azok képezik, akiket gyermekkoruk óta *hitelenségben neveltek*. Ezeknek hitelensége addig tart, amíg önállóan kezdenek gondolkodni a világról, életről-halálról, egyszóval a világnézeti problémákról. Ilyenkor előbb vagy utóbb rádöbbennek arra, hogy őket szellemi vakságban nevelték, és rendesen nagy szorgalommal kutatnak-keresnek az igazság után, és igen nagy béke költözik lelkükbe, amikor végre Istenre rátalálnak.

B. 3.

A hitetlenek között vannak olyanok is, akik azt állítják, hogy *tudományos kutatások eredményeképpen* lettek hitetlenekké. Ezen állítás igazát nem akarjuk kétségbe vonni, de magyarázatát csak abban a körülményben találhatjuk meg, hogy a gyarló emberi ész, különösen ha csak a maga erejében bíz, ha nem igen akar tekintélyt elismerni maga felett, könnyen tévedhet, még tudományos kérdésekben is, még tudományos kutatások közben is. Aki tehát tudományos kutatásai révén veszítette el hitét, az igen sajnálatos tévedésnek lett áldozata, amiért is csak azt ajánljuk az illetőnek, hogy csak kutasson szorgalmasan és elfogulatlanul tovább, feltétlenül meg fogja találni az igazságot és azzal együtt Istent.

C. 1.

Nem tarthatjuk azonban atheistának azt az elég sok embert, aki *csak úgy él*, mintha nem volna Isten. Ezeket egészen lefoglalják az élet gondjai, legtöbbször nem indokolt módon annyira, hogy közben megfélekednek Istenről. Az ilyenek rendszerint Istenhez térnek, amint az élet, valamilyen oknál fogva, megállást parancsol nekik az addig folytatott életiramban.

C. 2.

Végül nem tekinthetjük hitetleneknek a kommunista *bezbosnikokat*, az istengyűlölőket. Istent ugyanis csak az gyűlölheti, aki létében hisz. Mindazonáltal ez az emberi elme és szív legnagyobb eltévelyedése.

III. Rész. Van lélek.

16. Alapfogalmak.

A. 1.

Amikor boldogság utáni vágyunkból kiindulva Isten létét bizonyítottuk, azt állítottuk, hogy boldogságunkat itt a földön el nem érhetjük: ahhoz halálfélelemtől mentes, örök élet szükséges. Ámde soha, senki által kétségbe nem vont igazságot fejez ki ez a mondat: mindenkinek meg kell egyszer halni. Tehát vagy sohasem leszünk boldogok, ha t. i. a halál mindennek véget vet, vagy nem halunk meg a halálban egészen, hanem fentmarad, tovább él mibőlölünk valami, ami által az örök boldogságunkat elérjük. Azt a valamit akarjuk most felkutatni, azt a valamit, amit közönségesen csak *emberi léleknek* szoktak nevezni. Mert azt állítjuk, hogy van emberi lélek, hogy mindenkiben van a látható fizikai és kémiai tényezőkön kívül még valami más, ami a testtel nem pusztul el, hanem annak feloszlása után tovább él.

A. 2.

Az emberi lélek létét akkor vehetjük bebizonyítotttnak, ha megtaláltuk azt az emberi testben. Nem szükséges azonban azt a mikroszkóp alá kapni, műszerek által kimutatni. Isten létének bebizonyításánál sem volt erre szükség. Isten létét elfogadtuk, mert Őt *hatásaiban* ismertük fel, mint a világ Végokát. Az emberi léleknél is megelégszünk ennyivel. Kimutathatjuk azt *hatásaiból*. Ki fogjuk tehát mutatni, hogy vannak az emberi testben *folyamatok*, melyeknek elégséges

oka az anyagi, fizikai és kémiai erők törvényszerűségével működő test, az agyvelő, az idegzet nem lehet. Ha ki tudunk mutatni az emberben *szellemi* folyamatokat, kétségtelenné válik, hogy van mibennünk valamely szellemi tényező, mely ezeket a szellemi folyamatokat létrehozza. Így kell következtetnünk az okság elvének alapján. Anyagi tényező ugyanis, mint látni fogjuk, nem lehet elégséges oka szellemi folyamatoknak. Kutatni fogjuk tehát belsőnket, és abban olyan jelenségeket fogunk találni, melyek anyagi erőkkel meg nem magyarázhatók.

B.

Mi a valóságok rendjében élünk, valóságok vesznek körül minket. Az ég, a föld, az utca, az iskola, a nagytermészet százféle színével, a zene, a virágillat stb. stb. mind csupa valóság, mely minket körülvesz.

Ezekből a valóságokból hatások indulnak ki felénk, és bennünk ellenhatásokat váltanak ki a fizikának azon általános törvénye szerint: *minden akcióra megfelel a reakció.*

B. 1.

Az előttem álló virágcsokorból mint valóságból többféle hatás (akció) sugárik felém: fényrezgések érik szemem, illat üti meg az orrom, a csokor felett repkedő méh dongását légrezés közvetíti fülemhez. Ha megérintem a csokorban levő rózsát, tövise megszúr, stb. Minden valósággal, melyről tudomást szerzünk, így van ez. Hatások indulnak ki felénk (akciók), melyek érzékeinket érik, és azokban ellenhatásokat (reakciókat) váltanak ki.

B. 2.

Ha fényrezgés éri szemem, az azonnal reagál: felfogja a rezgést, a szemideg pedig tovább vezeti a hatást az agyvelőbe. Itt valamilyen benyomás keletkezik, — egy kép, műszóval *képzet* — a látott tárgy, személy, esetleg fényforrás képe, mely ott meg is marad mint *emlék*, még akkor is, ha a látott tárgy már nem áll a szemem előtt. Hasonlóan

történik ez más érzékeinkkel is. Valahol zakatol egy gép. Fülünket éri a hangrezgés. A gép mint valóság hatással van reánk. A fül felfogja a hangot, a hallóideg tovább vezeti azt. Agyunkban a hang képe képzete, keletkezik, mely mint emlék megmarad akkor is, ha a gép már nem zakatol. Így emlékszünk pl. szüleink hangjára, és jól meg bírjuk azt különböztetni testvéreink hangjától. Más-más képe, képzete van az egyes hangoknak. — Hasonlóan működik minden érzékünk.

B. 3.

Az a *hatás*, melyet a minket körülvevő valóságok reánk gyakorolnak az **akció**; a *benyomás* pedig, melyet érzékünk a hatásról nyer, — továbbá azaz *idegmunka*, mellyel ezt a hatást az agyvelőbe elvezeti, — majd az a *kép*, a *képzet*, mely ott ennek folytán keletkezik, — és végül az *emlék*, ami utána megmarad: az ellenhatás, a **reakció**.

A hatás, az akció, mindig *egyenes arányban* van az ellenhatással, a reakcióval. Minél erősebb fény, hang, íz, szag, stb. hatás ér minket, annál nagyobb lesz az érzékeinkben keletkezett benyomás, következőleg, az idegmunka, mely azt az agyig elvezeti, annál élénkebb lesz az ott keletkezett képzet, és elevenebb marad utána az emlék. Az *akciónak tehát mindig megfelel a reakció*.

C.

A valóságban legtöbbször többféle hatás éri érzékeinket egyszerre, és ennek következtében többféle tárgyat látunk, ugyanakkor hallunk, sőt a legtöbbször érzünk is valamit. Az egyszerre szerzett képzetek és azok emlékei, rendszerint összekapcsolódnak egymással, azt mondjuk, hogy *asszociációba* jutnak. Az asszociációnak azután az a következménye, hogy az egyik emlék felébredése felébreszti a másikat, a vele asszociációban levőt is. Ha pl. valahol, ahol erős virágillat van, szép zenét hallunk, később, valahányszor azt a zenét ismét halljuk, a virágillat emléke is feléled mibennünk. Ugyancsak valahányszor hasonló illatot fogunk érezni, a zenére is emlékezni fogunk. Az asszociációnak

számtalan példáját tapasztalhatja mindenki magán. De nemcsak az embereknél találjuk meg azt, hanem az állatoknál is. Pl.: Egyszer valaki kertjében kalitkába zárva tartott két mókust. Az állatkákat jól etette, de még azonfelül minden nap délben diót is adott nekik, miközben sajátos dallamot füttyült, mindig ugyanazt. Két hét múlva kiengedte a mókusokat, melyek a kert fáira elszéledtek. Délben azonban a szokott időben, elkezdte a mókusok által már ismert dallamot füttyülni: mire azok odajöttek, hogy a diót megkapják. Ilymódon lehet az állatokat szoktatni, idomítani. Az állatoknál található minden úgynevezett intelligencia csupán asszociációkon alapszik.

D.

Mindezen, eddig elmondott élettani jelenségek elégséges oka a fizikai és kémiai erőkön kívül az anyagi életerő, a principium vitale lehet. Az embernél azonban ezen jelenségeknél többet, még néhány olyan működést is találunk, melyeket anyagi erőkkel megokolni nem tudunk, és pedig azért nem, mert azok nem követik a fizika törvényét. Ezen jelenségekben ugyanis *az akciónak nem felel meg a reakció*, a minket ért benyomások, és a mibennünk keletkezett eredmény között *nem* állapítható már meg az arányosság. Itt tehát *más törvények* működnek, melyeket, mivel az anyagtól teljesen elütöek, *szellemieknek* nevezünk.

17. Az értelem működésének három foka.

A. 1.

Míg az állat „értelmességének” minden megnyilvánulása asszociációkkal, magyar szóval képzettársítással magyarázható, addig az embernél több olyan működés van, melyek elégséges oka anyagi tényező nem lehet. Az embernél, mint látni fogjuk, működik még egy tényező, mely az egyes tárgyakról, az érzékek által nyert képzeteket tovább feldolgozza, azokat *dimenzióiktól megfosztja és ezért*

ábrázolhatatlanokká, oszthatatlanokká, egyszerűekké, anyag-talanokká, röviden szellemiekké változtatja. Mint előzőleg már mondtuk, az okozatból mindig következtethetünk az okra, az okozat természetéből az okéra, mert senki sem adhatja másnak azt, amilye magának nincsen. Ebből következik, hogy az a tényező, mely anyag-talan, azaz szellemi jelleggel bíró okozatokat hoz létre, maga is szellemi, azaz anyag-talan kell, hogy legyen.

A. 2.

Miután minden vitán felül áll, hogy az emberben *általános fogalmak, ítéletek és következtetések* vannak, miután továbbá kétségtelen, hogy ezek *anyag-talan valóságok*, kétségtelen az is, hogy azok létrehozója is anyag-talan, azaz *szellemi* valóság. Ezért állítjuk, hogy van mibennünk valamely *szellemi* valóság, melyet közönségesen *léleknek* szoktunk nevezni.

B. 1.

Térjünk vissza az előbbieken felhozott példához: A virágcsokor benyomása ért minket. Ennek megfelelően kialakult mibennünk annak színekből, illatokból, az egyes virágok alakjából, a csokor ajándékozójával asszociált kép-zete. De itt a *működés mibennünk nem állt meg*: „De kár, hogy oly hamar elhervadnak a virágok. Mily szépek is ezek a rózsák! De jó a szegfűk illata! Igazán kedves volt tőle, hogy ezt a csokrot nekem adta!” stb. Ilyen és hasonló gondolatok merültek fel értelmünkben a csokor láttára. Eleme-zük kevésbé ezen mondatokat. — Rózsát, szegfűt látunk a csokorban. Ezt a két rózsát, ezt az öt szál szegfűt. (Tegyük fel, hogy ennyi van a csokorban.) Rózsát, szegfűt látunk és mégis *virágról* beszélünk. „A *virág*” kép-zete támad fel mi-bennünk, annak ellenére, hogy „a *virágot*” sohasem láttuk. Ezt vagy azt a rózsát, szegfűt, ha jó az emlékező képessé-günk és ügyes rajzolók vagyunk, emlékezetből le is rajzol-hatjuk, mert azoknak *érzéki, kiterjedt anyagi képe* él mi-bennünk, de „a *virággal*” nem tehetjük meg ezt. „A *virág*” az anyagi rendben létezni sem tud, mert az egyformán lehet

rózsa, szegfű, almafavirág stb., minden létező, sőt létező virág is. „A virág“, hasonlóan minden más általános fogalomhoz, anyagtalan, tér és dimenzió nélküli, egyszerű és oszthatatlan szellemi fogalom, melyet ezért mibennünk az érzékeink által nyert képzetekből csak szellemi tényező szűrhet le.

B. 2.

Az említetthez hasonló sok tízezer *általános fogalmunk van*. Ilyenek nélkül nem tudnánk beszélni. Az általános fogalmaknál (ember, állat, erdő, természet, szín, szag, élő lény, valóság stb., stb.) azonban nem áll meg a szellemi működés, hanem tovább megy és *elvont fogalmakat* képez, amilyenek a szépség, jóság, egészség, igazságosság, könyörület stb., stb., melyek még kevésbé ábrázolhatók. Sőt vannak fogalmaink olyan dolgokról, melyek sohasem kerültek szemeink elé és az anyagi világban nem is kerülhetnek, amilyenek pl. az egy dimenziós mennyiség, vagy a matematikai pont, szellem, Isten, abszolút stb., mert ezek egészen anyagtalan valóságokra vonatkoznak.

B. 3.

Ezen anyagtalan, dimenzió nélküli, azaz szellemi fogalmak létét senki sem tagadhatja, ezekkel minden épelméjű ember rendelkezik. Nem is akarattunktól függően jönnek ezek mibennünk létre, hanem értelmünk önmagától képezi azokat. Miután pedig egyszerűek és még képzetben sem oszthatók, — nem bírjuk megjelölni pl. ennek a fogalomnak, „szépség“, alsó vagy felső részét, sem kiterjedését, de még képzetben sem bírjuk elgondolni pl. felét — egyszerűen azért, mert nincsen kiterjedésük. Ezért tehát létrehozójuk, az *értelem* sem lehet kiterjedt és osztható. Miután azonban minden, ami anyagi, kiterjedéssel bír, és ezért osztható; az értelem, azért mert egyszerű és oszthatatlan, nem lehet anyagi valóság. Ami viszont nem anyagi, azt nevezük szelleminek,

C.

Az értelem azonban nem elégszik meg az általános, elvont és szellemet ábrázoló fogalmakkal, hanem működésében tovább megy, és sokszorosan összehasonlítja a fogalmakat. Ezáltal állapítja meg a *hasonlóságokat és különbözőségeket, a valóságokat és valótlanságokat*, azt mondjuk: értelmünk *ítéleteket* alkot. Az *ítélet* sokkal bonyolultabb szellemi folyamat eredménye, mint az általános vagy elvont fogalom, és mégis egyszerű és oszthatatlan. Pl.: Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar! Ezt a gondolatot nem bírjuk sem ábrázolni, sem osztani, sem lemérni, mert az egyszerű és anyagtalan.

D.

Az értelem még tovább megy. Az *ítéleteket* is összehasonlítja, ami által következtethet: Ha „A” egyenlő „B”-vel és „B” egyenlő „C”-vel, akkor „A” is egyenlő „C”-vel. Ez az értelmi működés betetőzése. Ez is egészen anyagtalan, szellemi működés.

E.

A fogalmak, *ítéletek* és következtetések az anyagnál magasabbrendű valóságok. Ezek nélkül sohasem emelkedtünk volna az állat fölé, sohasem tettünk volna szert nyelvre, beszédre és nem hoztunk volna létre kultúrát. Az egyszerű kőbaltát is következtetés útján fedezte fel az ősember, így jött rá a tűz élesztésére, és ezen az úton fedezünk fel ma is minden kultúrtényezőt.

Ime a nyelv és a kultúra, mint az emberi szellem produktumai.

E. 1.

Miért nincsen az állatnak nyelve és kultúrtörténete? Azért, mert nincsen az anyag felett álló szellemi lelke, következésképpen nem bírja az egyes valóságokról nyert érzéki képzeteket szellemi jelleggel bíró általános fogalmakká át-

alakítani, ezek hiányában nem bír ítéleteket alkotni, és ítéletek nélkül nem tud következtetni. A fecske, a hód, a méh és a többi állat, éppen olyan módon él ma is, mint évezredek előtt, éppenugy építi fészkrét, odvát, mint abban az időben, amikor még az ember is barlanglakó volt. Azóta az ember már felhőkarcolókat, repülőgépeket, tengeralattjárókat épít, az állatoknál azonban semmi haladást sem találunk.

E. 2.

Nem lehet ezzel szemben az állatok beszédjére hivatkozni, mert az, amint láttuk, semmi egyéb, mint az egyes ösztönök által kiváltott indulathangok néhány esete, mely csak az azokkal asszociálva levő cselekvéseket váltja ki és semmi egyebet. Azonkívül ezen a téren sem találunk náluk semmi haladást.

E. 3.

Azt sem lehet felhozni, hogy némely madár megtanítható néhány szóra. Ha ez az értelemnek volna a jele, akkor az állat e szavakat szükséglete szerint önállóan kombinálni tudná. Ezzel szemben a szavakra megtanított állat emberi hangokat hallat ugyan, de az azok mögött rejlő gondolatra nem jön rá.

A betanított kutya, ló stb., más „magas intelligenciájú” háziállat — mondják mások — megérti az emberi beszédet. — Ha ezek az állatok, feleljük, tudatában volnának annak, amire őket az ember asszociációk beléjük verésével rászoktatta, akkor meg bírnák arra tanítani a fajukhoz tartozó más állatokat is. Erre azonban még sohasem találtunk példát, jeléül annak, hogy a betanított állat éppen olyan öntudatlan lény, mint a betanítatlan, és nincsen tudatában annak, amit az embertől tanult.

18. Az öntudat is a szellemi lélek működésének eredménye.

A.

Kétségtelen tény, hogy az ember öntudattal bír, ki tudja mondani ezt a rövid, de igen tartalmas szót: *én*. Ki vagyok én? Mi mindent fejez ez ki, szinte el sem bírjuk sorolni. Az öntudat felöleli minden tulajdonságunkat jelenünkkel és multunkkal, és habár ez a tudat ennyire tartalmas, mégis egyszerű és oszthatatlan. Az öntudat lehet szegényebb vagy gazdagabb tartalmú, kinek-kinek személyi tulajdonsága szerint, sőt ugyanannál a személynél is változhatik ez az idők folyamán, gyarapodhatik tapasztalás, — szegényedhetik feledés által, de maga az öntudat szét nem darabolható, részeit még gondolatban sem bírjuk megjelölni, mert az egyszerű és oszthatatlan, azaz szellemi természetű.

A. 1.

Későbbi félreértések elkerülése végett különböztessük meg már most az öntudatot mint *valóságot*, annak *tartalmától*. Az öntudat mint valóság olyan matematikai ponthoz hasonlítható, melyben igen sok minden elérhet, — tulajdonságaink, tapasztalataink stb. efféle tudata egyenkint és összességükben — de melyből mindez, legalább képzeletben ki is vehető, a nélkül, hogy ezáltal öntudatunk *térbelileg* növekednék vagy kisebbednék. Ami öntudatunkban helyet kér, illetőleg onnan hiányozhat, az annak tartalma, ami viszont ezt a tartalmat önmagában hordozza, az öntudatunknak valósága. Az egyszerűség és oszthatatlanság erre a valóságra vonatkozik, — a többi, mindaz, ami akár időben, akár térben oszthatónak látszik, vagy valóban az, annak tartalmára.

A. 2.

Az öntudat egysége ellen nem ritkán hivatkoznak olyan egyénekre, akik megosztott öntudattal rendelkeztek. — Azonban a felhozott példák mindegyikében csak olyanokról volt

szó, akik öntudatának csak *tartalma* volt megosztott, akik életük *bizonyos szakában váltakozva más-más egyénnek* vallották magukat. Ez tehát az öntudat *időbeli* tartalmának egymásutásága, hasonlóan valamely tükröhöz, melyben időnkint más és más kép tükröződik, a nélkül, hogy magát a tükröt felezní kellene. Bekövetkezhetik ez az eset az agy-
nak bizonyos megbetegedése folytán.

B. 1.

Az egészséges embernek öntudata azonban tartalmilag időben is egységes, még az állandóan folyó *anyagcsere* ellenére is. Az emberben, mint tudjuk, állandóan anyagcsere folyik, agyunkban is. Új anyagot veszünk fel, az elhasználtat ellenben szervezetünk kiveti magából. És habár ennek folytán agyunk anyaga folytonosan változik, mégis *ugyanannak tudjuk magunkat* ma, akik voltunk évtizedek előtt, habár abból az anyagból ma már egyetlen molekula sem építi fel testünket. Mi az, kérdezzük, ami bennünk állandóan megmarad? Semmiesetre sem az anyag, mert az folytonosan változik. Ez a valami az anyagtól független valóság lehet csak, és ezt nevezzük léleknek.

B. 2.

Ezzel szemben azt mondhatná valaki, másnak tudom magam ma, mint aki voltam évek előtt. Azóta megtértem, vagy elzüllöttem, mert sok csalódáson vagy másféle tapasztaláson estem át, és ez megváltoztatta öntudatomat: másképen gondolkodom ma már önmagamról, embertársaimról, világról meg Istenről, mint évek előtt.

Mindez lehetséges, de ezen változásoknak az anyagcseréhez semmi közük sincsen. Az anyagcsere mibennünk állandó, többé-kevésbé egyenletes és lassú folyamat, a fent említett változások viszont akárhányszor pillanatok alatt játszódhatnak le és igen mélyrehatók lehetnek. (Pl.: Szent Pál megtérése, vagy csalódások átélése.) És ha ilyen események meg is változtatták öntudatunkat, annak az itt említett esetekben is csak *tartalma*, vagy mondjuk *színezete* változott meg,

de *valósága* — vagy hogy a fenti példánál maradjak, matematikai pont mivolta — legkevésbé.

C.

Minden anyagi energiának *két támpontra* van szüksége, hogy hatását kifejtse: az egyikből indul ki és a másikra hat. Áll ez a szabály kivétel nélkül minden anyagi energiára, legyen az fizikai vagy kémiai. Pl.: két támpont kell a vonzó erőnek: egy, amely felé vonz, és egy, amelyet vonz. Ha nem így van, hatását nem tudja kifejteni. Hasonlóan működik a taszító erő is. Sőt az élő lények ereje is csak ily feltételek között érvényesülhet. Sem ember, sem állat nem bír mozogni, járni, húzni, ha nem áll izomerejének két támpont rendelkezésére. Egyetlen anyagi erőt sem ismerünk tehát, amely *önmagára visszahatni* képes volna. „A” energia támaszkodik X alapra és onnan kiindulva hat Y-ra. Y-ból kiindulhat valamely más „B” energia is és az visszahat X-re. Sőt „A” és „B” energiák hathatnak egymásra is, de *egyik sem képes önmagára visszahatni*. Az emberi szellem azonban megteszi ezt, amikor önmagát figyelni, amikor önismeretre tesz szert, amikor öntudatra ébred. Az önmagára visszatérő működés, amilyen saját magunk megfigyelése, — nem testünk külső megfigyeléséről van itt szó, hanem belsőknek, lelki világunknak, pl. gondolatmenetünknek megfigyeléséről — semmiképen sem lévén anyagi természetű, nem is származhat anyagi tényezőtől. Miután azonban az anyagiakon kívül csak szellemi valóságokat ismerünk, öntudatunk csupán valamely szellemi valóság működésének eredménye lehet. És ezt a mibennünk létező és működő szellemi valóságot nevezzük léleknek.

Igy bizonyítja öntudatunk egyszerű és oszthatatlan volta, állandósága és létrejötte által a szellemi lélek létét.

D. 1.

Vannak azonban, akik egész eddigi okoskodásunkat tévesnek jelentik ki. Szerintük ugyanis sokszorosan bizonyosodott már, hogy az ember értelmi, azaz szellemi működése *egyenes arányban áll az agy egészségi állapotával*.

Tehát, mondják, az agy ezen működések létrehozója, az alkotja az általános fogalmakat, ez a szerv hozza létre az ítéleteket és következtetéseket, ennek terméke az öntudat is.

D. 2.

Ez az érvelés azonban felületes és *összetéveszti az eszközt az okkal*. Valamely működés jó vagy rossz volta ugyanis nemcsak okának, hanem az ok által felhasznált eszköznek állapotától is függ. Hiába van az ok kifogástalan állapotban, ha azok az eszközök, amelyekre valamely hatás kifejtéséhez feltétlenül szüksége van rosszak, az okozat is rossz lesz, sőt esetleg létre sem jöhet. Hamis vagy lehangolt zongorából a legnagyobb művész sem képes elfogadható zenét kihozni. Rosszul rajzoló fényképezőlencsével a legügyesebb fényképész is csak torz képet készíthet. Az agyvelő és az idegrendszer a léleknek igen fontos eszköze, mely közöttte, mint tisztán szellemi valóság és az anyagi világ között, a kapcsolatot fenttartja. Ha a léleknek ez az eszköze rossz, a tőle függő működések sem lehetnek jók. De legyen valamely eszköz magában mégoly jó, ha nincsen aki vagy ami azt az eszközt felhasználja, működés sem jöhet létre. Ezért az idegzet és az agyvelő mint eszközök, magukban nem képesek szellemi működéseket kifejteni. E működéseknek az elégséges ok elve alapján csak *szellemi valóság*, esetünkben a *lélek* lehet az előidézője.

19. A szabadakarat mibenléte.

A.

Szabadakaratnak nevezzük azt a képességünket, mely által mindentől függetlenül elhatározhatjuk magunkat, hogy cselekedjünk-e vagy ne, hogy ezt vagy azt tegyünk-e?

A. 1.

Azt állítjuk tehát először, hogy cselekvésünkben függetlenek vagyunk a természeti törvények szükségszerűen

kényszerítő hatásától. — A megfelelő mágnespatkó a hozzá közelített vasdarabot gyorsuló mozgással fogja maga felé vonni, és a vasdarabnak nem áll módjában magát ezen hatás alól kivonni. A tűz mindenkor égetően hat, a jég ellenben hűtőleg. Az ember is mint test, ezen erők szükségyszerű hatásának van alávetve, de ha ezen erők hatottak reánk, akkor nem mi cselekedtünk, hanem azt mondjuk, hogy „történt velünk valami”. Pl.: megégettem magam, elestem, megfagyott a kezem, stb. Cselekvésünket ezzel szemben *erkölcsi törvények* irányítják, melyek nem úgy hatnak, mint a fizika, kémia törvényei — *kivülről, kényszerítőleg és szükségyszerűen*, hanem értelmünkön keresztül *irányítólag*.

A. 2.

Azt állítjuk másodszor, hogy szabadságunkban áll választani a cselekvés és a semmittevés között, sőt a különféle cselekvések között is.

B. 1.

Nem állítjuk azonban, hogy nem *állhatunk kényszer* alatt. Az elmúlt évek történetében elég példát találunk arra, miképen lehet egyes embereket, sőt nagy embercsoportokat is valamire kényszeríteni. (Terrorcselekmények.) A megfélemlítésnek, a testi erőszaknak engedve: kényszer hatása alatt cselekszünk. Ilyen esetekben szabad elhatározási képességünk korlátozva van. De még ilyenkor is megmarad belőle valami: szabadon cselekszünk ott, ahová a kényszer el nem hat. Miután pedig legbelső énlünkhez, gondolatvilágunkhoz soha és semmiféle külső kényszer sem hat el, azért mindig gondolhatjuk azt, amit akarunk.

B. 2.

Nem állítjuk másodszor, hogy cselekvésünkben nem állunk *befolyás* alatt. A tapasztalás eléggé bizonyítja, hogy mennyire befolyásolja cselekvésünket pl. mások példája, tanácsa, a nevelés, a környezet, stb. Ez a befolyás sokszor

akkora, hogy eszünkbe sem jut magunkat kivonni alóla, pedig mást is tehetnénk. Befolyásolnak minket továbbá a törvények, vágyaink és a félelem is. De mindezen befolyások ellenére sem veszítjük el szabadságunkat és mindig tudatában maradunk annak, hogy cselekedhettünk volna másképpen is, a befolyástól függetlenül, sőt annak ellenére is.

B. 3.

Nem állítjuk harmadszor, hogy cselekvésünk olyan értelemben szabad, mintha azt mindig *szeszélyek* irányítanák, mintha nem cselekednénk *okok* hatása alatt. Ellenkezőleg, értelmes mivoltunk kívánja, hogy cselekvésünkben azon okok irányítsanak, melyeket értelmünk erre vonatkozóan elénk állít. Miután cselekvésünk legnagyobb irányítója a boldogság utáni vágyunk, természetes, hogy rendszerint azokat az okokat fogjuk követni, melyek boldogságunkhoz közelebb visznek. Ezt fogjuk tenni, de sohasem vagyunk *kényszerítve* ezt tenni. Valóban, akárhányszor meg is bánjuk a választott és követett eljárás-, illetőleg cselekvésmódunkat és felsóhajtunk, hogy miért is nem tettünk másképen. — Mindazonáltal félretehetjük értelmünk tanácsát és cselekedhettünk attól függetlenül, másszóval *szeszélyesen* is. Ez azonban csak kivételes eset lesz és értelmes mivoltunkhoz kevésbé illő.

C.

Összegezzük a mondottakat: amikor magunknak szabadakaratot tulajdonítunk, azt állítjuk, hogy álljunk bár külső kényszer nyomása alatt, — legyen az mindjárt halálfélelem, befolyásoljanak bár mégannyira a körülmények, ragyogtasson értelmünk mégolyan csábító okokat is előttünk, nem cselekszünk szükségszerűen, hanem szabadságunkban áll tenni vagy nem tenni, ezt vagy azt tenni. Természetes azonban, hogy az esetek túlnyomó többségében azt fogjuk tenni, ami nekünk jobbnak, az adott körülmények között célravezetőbbnek látszik.

D. 1.

A szabadakaratot nem akarják elismerni a *deterministák*, akik közül egyesek szerint a nevelés, a jellem, külső körülmények, — mások szerint a testi hajlamok, az agyvelő alkata, az idegrendszer stb., *szükségszerűen* meghatározzák cselekvésünket. — Készségesen elismerjük, hogy mindez befolyással van cselekvésünkre, de tagadjuk, hogy ez a befolyás olyan nagy lenne, melynek ellenállni ne tudnánk annyira, hogy hatása alatt cselekvésünk szükségszerűvé válna.

D. 2.

Tagadják továbbá a szabadakarat létét a *fatalisták*, akik szerint az ember élete előre meg van írva a sors könyvében, ami ellen semmit sem tehetünk. — Ha igazuk volna a fatalistáknak, az emberi igyekezetnek nem volna és nem is lehetne sikere. Márpedig azt látjuk, hogy míg az igyekvő, nem fatalista alapon álló keresztény népeknél a kultúra magas fokot ért el, a mohamedánoknál, akik fatalizmusuk miatt elhagyják magukat, az általános műveltség alacsony fokon megfeneklett.

D. 3.

Az *optimisták* végül azt állítják, hogy szükségszerűen mindig azt kell tennünk, ami előttünk a legjobbnak tűnik fel. A legerősebb indíték mintegy determinál bennünket. — Ha ez a felfogás igaz volna, sohasem választhatnánk. A választási szabadság tehát ellene mond az optimizmusnak. Akárhányszor pl. két vagy több teljesen egyforma tárgy között kell választanunk. Ha igaz volna az optimizmus tanítása, ilyen esetben tehetetlenek volnánk, vagy várnunk kellene, amíg az egyik tárgy mellé több indítóok szegődik.

20. A szabadakarat valóság és szellemi tulajdonság.

A. 1.

A szabadakarat valóságát bizonyítja először az emberiség közmegegyezése. Minden emberi társadalomban, a leg-egyszerűbb családtól kezdve a legműveltebb államig, megtaláljuk a *jutalmazás és büntetés* intézményét. Ámde jutalomnak, illetőleg büntetésnek csak ott van helye, ahol beszámíthatóság van. Beszámíthatóság pedig csak ott lehet, ahol szabad elhatározás vezeti a cselekedeteket. Aki nem cselekedett szabadon, annak cselekedete nem róható fel sem bűnül, sem érdemül, következésképp nem is jutalmazható, de büntetésre sem lehet érdemes. Ezért is minden törvénykezés előtt megvizsgálják a vádlott beszámíthatóságát.

A. 2.

De másodsor *saját öntudatunk* is azt bizonyítja, amit az emberiség közmegegyezése állít. Minden esetben érezzük, hogy a legerősebb befolyás, kényszerítő körülmények, legjobb kilátások, legerősebb indítékok sem hatnak reánk úgy, hogy *másképen ne tehetnénk*. Ha valaki egyik-másik cselekedet után mégis azt állítja, hogy nem tehetett másképen, ez minden esetben csak a bekövetkezett baj miatt akar mentegetődzés lenni, mely csak azt jelenti, hogy másképen tennie igen nagy nehézségekbe ütközött volna, de a rossz következményeket úgy sem kerülhette volna el.

A. 3.

Bizonyítja a szabadakarat létét a *jogrend* is: szerződéseket, egyezményeket kötünk egymással. Ha nem volnánk cselekvéseink urai, ha a körülmények determinálnának minket, senkinek sem juthatna eszébe embertársával egyezséget, szerződést vagy szövetséget kötni. A törvényhozás is feltételezi a szabadakaratot.

A. 4.

Szabadakaratumkat bizonyítja negyedszer *felelősség-érzetünk*. A gonosztevő menekülése, a lelkiismeret furdalása, a jó cselekedeteket követő meglegedettség érzete, mind ezt bizonyítja. Szabadakarat nélkül nem volna helye a bánatnak, de az erősfogadásnak sem. Szabadakarat nélkül az embereket is legfeljebb idomítani lehetne, amint az állatokat szokás: érzéki ráhatással, asszociációk felidézése által.

A. 5.

Szabadelhatározási képességünket bizonyítja ötödször az a körülmény, hogy elhatározhatjuk magunkat a *jövőre vonatkozólag*. Elhatározhatjuk pl. ma, hogy mit fogunk tenni egy év múlva, a jövő nyáron, télen, ha majd nyugdíjba megyünk stb. Elhatározhatjuk ezt, habár nem tudjuk *most*, hogy milyen körülmények közé fogunk kerülni *akkor*, és elhatározásunkhoz módunkban áll ragaszkodni még akkor is, ha annak a jövőben bekövetkezett körülmények nem kedveznek. Ámde erről szó sem lehetne, ha minket a körülmények determinálnának, mert most, amikor elhatározásunkat a jövőre meg tesszük, a jövőben bekövetkező körülmények még nem léteznek, következésképpen nem is lehetnek hatással reánk.

B. 1.

Bizonyításunkkal szemben a szabadakarat ellenfelei a *statisztikára* hivatkoznak. A statisztika, — mondják — kimutatja, hogy pl. bizonyos bűntények egyenes arányban állanak bizonyos körülményekkel. Másszóval, aki olyan körülmények közé kerül, elköveti azt a bűncselekményt. Nyilvánvaló tehát a körülmények determináló hatása. — Ne tévesszük azonban szem elől, hogy a statisztika beszámol ugyan arról, hogy adott körülmények között, kik vétkeztek, de nem jegyzi fel, hogy *ugyanolyan körülmények között* kik cselekedtek másképen. Pl.: a statisztika feljegyzi, hogy hányan lettek öngyilkosok a rossz gazdasági viszonyok folytán, de nem

jegyzí fel, hogy ugyanolyan, vagy rosszabb gazdasági körülmények között hányan *nem* lettek öngyilkosok. Nem teszi pedig ezt, mert nem jegyezheti fel sem mindenegyes embernek minden körülményét, sem minden cselekedetét. Márpedig erre szükség volna, ha helyes következtetést akarna vonni.

B. 2.

Ha volna szabadakarat, — mondják mások — megdőlné az *energia megmaradásának elve*, mert ebben az esetben volnának reakciók, — t. i. a szabadakarati elhatározások — melyeket nem előzött meg megfelelő akció, t. i. a körülmények determináló hatása. — Ha a szabadakarat utolsó oka anyagi erők volnának, helyén való volna ez a következtetés: miután azonban a *szabadakarat végső oka a szellemi lélek*, mely nincsen a fizikai erőknek alávetve, nem okoskodhatunk így.

B. 3.

Vannak esetek, — mondják továbbá — pl. *alvajáráknál*, meghipnotizáltaknál, amikor nyilvánvaló, hogy nincsen szabadakarati elhatározás. — De éppen ezek az esetek bizonyítják, hogy a szabadakaratot működésében megkötheti valamely nálánál erősebb lelki erő. Ha pedig megkötheti, akkor létét is bizonyítja. Akinél azonban nincsen megkötve, azoknál szabadon működik.

B. 4.

Senki sem állítja, — mondják végül — hogy az állatoknak szabadakaratuk volna, és mégis megjutalmazzuk azokat, ha jót tettek, és megbüntetjük, ha vétettek. — Valahányszor állatot „jutalmazunk“ vagy „büntetünk“, mindannyiszor az érzékiségükre hatunk kedves táplálékuk, vagy verés, másszóval érzéki öröm, illetőleg fájdalom által. Az állat, *nekünk előnyös* cselekedetét igyekszünk összekötni érzéki öröm érzetével, a *nem kívánt* cselekvést pedig érzéki büntetéssel. Ez azonban nem más, mint asszociációk képzése.

Ezt az eljárást *szoktatásnak*, *idomításnak* nevezzük, nem pedig nevelésnek. Az emberhez méltatlan volna, hogy idomítsák. Éppen ma, a humanizmus korában kívánják mind hangosabban, hogy a nevelésből egészen küszöböltessék ki a testi fenyíték, mint az emberhez nem méltó dolog, és neveljenek pusztán magasabb, eszmeibb indítékok által. Ezzel azonban eléggé kifejezik, hogy az embernél másképen áll a dolog, mint az állatnál: másképen, mert van szabadakarata.

C. 1.

Az eddig elmondottak alapján így okoskodhatunk:

Egyetlen anyagi tényező sincsen, mely önmagát szabadon elhatározhatná, cselekvésre bírhatná: másszóval minden fizikai vagy kémiai energia bizonyos körülmények közé hozva szükségszerűen működik.

Ámde az emberi akaraterő elhatározásaiban szabad: tehát nem lehet anyagi erő. — Az anyagon kívül azonban csak szellemi erőket, csak szellemi valóságokat ismerünk, ennél fogva az emberi akaraterő, ha nem anyagi, úgy csak szellemi tényező lehet.

C. 2.

Ugyanerre az eredményre vezet az alábbi okoskodás is: Mindennek megvan a maga szükségképen elégséges oka.

Ámde az emberben tapasztalható szabadelhatározási képességnek a mindenkor szükségszerűen működő anyagi elégséges oka nem lehet,

kell tehát az emberben az anyagi erőkön kívül még más, ezektől különböző tényezőnek lenni, melyben a szabadakarat elhatározás elégséges okát bírja. Ezt az anyagtól különböző tényezőt nevezzük léleknek.

D.

Azt mondtuk a 17. pontban, hogy a nyelv, a kultúra a szellemi lélek *értelmi* tevékenységének eredménye. Most pedig azt állítjuk, hogy a lélek másik tevékenységének: a *szabadakaratnak* is megvan a maga produktuma: mégpedig

az emberiség történelme. Ha ugyanis nem volna szabad-akarat, nem létezne jogrend, nem volnának háborúk és békekötések, nem volna társadalmi berendezkedés, nem volnának hatóságok, államok: röviden nem volna az emberiségnek történelme, éppen úgy nem, mint ahogyan az állatoknak sincsen.

21. A lélek halhatatlan.

A. 1.

A fizika tanítja az anyag megmaradásának elvét. Ezen elv szerint nincsen a természetben megsemmisülés. Mindaz, ami elpusztul, csak alakját és előző használhatóságát nézve pusztul el, anyagát tekintve azonban más alakban vagy halmazállapotban megmarad. Az anyag és energia megsemmisülését a fizika nem ismeri.

A. 2.

Az ember halála *sem megsemmisülés.* A halál után testünk felbomlik, másszóval alkatelemeire oszlik. Testünk feloszolhat, mert sok millió sejtből, mindegyik sejt sok millió molekulából, ezek viszont sokszor, sok száz atomból vannak felépítve. De ha a felbomlás befejeződött, az atomok tovább nem bomlanak, hanem vagy megmaradnak a maguk mivoltában, vagy új vegyületekbe lépnek be. Mindazonáltal az atomok bomlásával is találkozunk a természetben. Egyes magas atomsúlyú atomok maguktól is felbomlanak, ilyen pl. az uránium és rádium atomja, más atomokat viszont mesterséges úton tudunk felbontani elemeire: elektronokra és protonokra. A legegyszerűbb anyagi tényező azonban tovább nem bontható, azon egyszerű oknál fogva, mert *nincsenek alkatrészei.* Ezek a legelső anyagi elemek tehát örök léttel bírnak, legalább is az ember szempontjából, mert azokat tovább felbontani nem áll módunkban: anyagot megsemmisíteni pedig nem tudunk. Ezek a legkisebb anyagi testecskek egyszerűek, nem állanak *valóságos* részekből, de *képzele-*

tünkben még tovább oszthatók és beszélhetünk pl. azok felezéséről, mert legyenek bár mégoly kicsinyek, kiterjedésük mégis van és minden, aminek kiterjedése van, az legalább gondolatban osztható.

A. 3.

Ez az *oszthatóság jellemzi az anyagot*. Minden anyagi testnek vannak részei, csak azt akarjuk ezzel mondani, hogy térben van, területet foglal el, amelyben elhelyezkedik. A lélek azonban egészen más: a szellemi valóságok nincsenek a térben, nem foglalnak el teret, éppen ezért nem is oszthatók még képzeletben sem. A szellemi valóságoknál tehát nem lehet felosztásról beszélni. A szellemi valóságok teljesen és tökéletesen egyszerűek és ezért *feloszlan*i sem bírnak. Lelkünk is ilyen és ezért nem pusztulhat el, fennmarad tehát létében a test feloszlása után, azt mondjuk: *örökké él*.

A. 4.

Hogy a lélek valóban ilyen egyszerű, az következik mindabból, amit az előzőkben róla mondtunk. Tudjuk már, hogy mind az értelmi működés három eredménye: az általános fogalmak, ítéletek és következtetések, mind az akarati elhatározások egyszerű, dimenziótlan valóságok. Tudjuk azonban azt is, hogy az okozat valóságából, azaz természetéből az okára is következtethetünk. Miután tehát a lélek működésének eredményei egyszerű és oszthatatlan *dimenziótlan* valóságok, a lélek is ilyen kell hogy legyen. Ez a végső oka a lélek halhatatlanságának.

B.

A lélek csak úgy veszíthetné el létét, ha azt Isten *megsemmisítené*. Ez azonban ellenkezik Isten tulajdonságai-val. Mégpedig

B. 1.

Isten végtelen bölcsességével. — A 8. pontban foglalkoztunk boldogság utáni vágyunkkal. Azt mondtuk akkor,

hogy ez a vágy nem lehet üres, mert a természetben egyetlen céltalan vágy, illetőleg ösztön sincsen. Azt mondtuk továbbá, hogy eme vágy kielégülésének első feltétele az örök élet, mégpedig a halálfélelemtől mentes örök élet. Ez a vágy, mondtuk, Istenre utal, mert itt a földön semmit sem találunk, ami azt kielégíthetné: vagyis Isten saját magának adományozása által akar minket vég és mérték nélkül boldoggá tenni. Ha azonban az ember nem élne örökké: *célját soha el nem érő lény volna*, másszóval Isten alkotott volna valami céltalant. Ez azonban az ő végtelen bölcseségével ellenkezik.

B. 2.

A lélek megsemmisítése ellenkezik Isten *jóságával* is. Ebben az esetben ugyanis, adott volna az Isten nekünk egy édes reményt: az örök élet reményét, melynek tárgyát azonban soha meg nem kapnánk. Márpedig ellenkezik Isten jóságával, hogy teremtményeit félrevezesse.

B. 3.

A lélek megsemmisülése ellenkezik Isten *igazságosságával* is. A földi élet berendezettsége, a társadalmi, rokoni, családi kapcsolatok lehetetlenné teszik, hogy az igazságosság ez életben teljes mértékben érvényesülhessen. A büntetés ugyanis sok esetben sujtaná az ártatlanokat is, míg a jutalom, meg nem érdemelt előnyökhöz juttatná a gonoszokat. Azonkívül igen sok igazságtalanság történik a földön az emberek gyarlósága és szenvedélyessége folytán. A megsértett igazság azonban követeli az elégtételt, az elviselt igazságtalanságok hasonlóképen. Miután ez a földi életben csak részben lehetséges, kell túlvilági életnek lenni, ahol a bűn *teljes* mértékű büntetésben, az erény ugyanilyen jutalomban részesül. Isten igazságossága *jobban* követeli azt, mint a mi gyarló igazságtérzetünk. Van tehát örök élet.

B. 4.

Lelkünk örök élete mellett szól az *emberiség közmeggyőződése* is. Már a legrégebb emberi maradványok és

kultúrnyomok tanúsítják az örök élet hitét. A temetés ténye, az ősök tisztelete, az engesztelő áldozatok erről tanúskodnak. Minden nép hitében megtaláljuk az örök jutalom és büntetés tanát, ami szintén az örök élet hitének kifejezése. Ámde nehezen tételezhetjük fel, hogy amit az egész emberiség annyi évezreden keresztül rendületlenül hitt, az merő tévedés legyen. Ezért az egész emberiségnek az örök élet létébe vetett hitét szintén az örök élet bizonyítékának kell tekintenünk.

B. 5.

Az örök élet mellett bizonyítanak az *imameghallgatások* is. Számptalan esettel találkozunk a mindennapi életben, amikor kisebb-nagyobb bajainkkal, e földi életből elköltözött lelkekhez, Isten kedveltjeihez, a szentekhez fordulunk és Istennél, az egész világ uránál, közbenjárásukat kérjük. Ezen imák sok esetben csodálatos eredménnyel járnak, amennyiben kérésünk teljesedik, habár emberi számítás és a természet rendje szerint, arra nem volt remény. Ezek a csodálatos imameghallgatások is azt bizonyítják, hogy azok a lelkek, akikhez folyamodtunk, még élnek, sokszor évezredekkel haláluk után, jeléül az örök életnek.

B. 6.

A szellemi világ létét bizonyítják a *szellemjárás* néven ismeretes jelenségek is. Nem szabad ugyan mindent, amit e néven emlegetnek, valóságnak tekinteni, sőt a jelenségek túlnyomó részéről előre kimondhatjuk, hogy csalás, de mégis van némi hányad, melynél a túlvilági befolyást nem tagadhatjuk. Ez a kisszámú valóban szellemek beavatkozásának tulajdonítható jelenség azonban már elég ahhoz, hogy a lelkek életét a halál után bebizonyítottnak vehessük.

C.

Ime ennyit hozhatunk fel a lelkek örök életének bizonyítására. És mit hozhatunk fel *ellene*? Tulajdonképen egyetlen bizonyítékot sem. Nem is tagadja az örök életet senki,

aki a lélek létét elismeri. Csak akik ezt nem akarják elfogadni, vetik el az örök élet valóságát is. Márpedig, mint láttuk a lélek létét megokoltan tagadni nem lehet, annyi minden: tudományok, kultúra, világtörténelem, stb., stb. maradna lélek híján elégséges ok nélkül. Amint a villamos áramot sem lehet letagadni, annyira nyilvánvalók hatásai, úgy a lélek léte is feltétlenül valóság, mely hatásaiból nyilvánvaló. El kell tehát ismernünk a szellemi lélek létét és ezzel együtt az örök életét is.

IV. Rész. A vallás.

22. A vallás fogalma és eredete.

A.

A mindennek elégséges okát kutató emberi elme a világ Végoka után is kutat, és az okozatból az okra következtetve megismeri Istent, a Teremtőt, mint a világ urát, kormányzóját és fenntartóját. Ebben a megismerésben saját *függési viszonyára* is rádöbben, amiért is elismeri Istent, mint legfőbb urát, akinek akaratát teljesíteni tartozik, és akit mindenfelett tisztelnie kell.

a.

Az ember megismeri Isten végtelen tulajdonságait és az Abszolút Valóságnak megfelelően kifejezi azokat; — ezek a *vallási igazságok*: elfogadásuk az értelem hódolata. (A vallás első alkateleme.)

b.

Megismeri továbbá Istennek az emberre vonatkozó akaratát, melyet a Végtelen Törvényhozó teremtményei természetébe írt; — ezek az *erkölcsi törvények*: teljesítésük az akarat hódolata. (A vallás második alkateleme.)

c.

Megismeri ezek kapcsán saját alárendelt voltát, amit külsőleg is megnyilatkozó tisztelettel és hódolattal akar ki-

fejezni; — ezek a *vallási szertartások*: teljesítésük által a testből és lélekből álló egész ember hódol meg Isten előtt. (A vallás harmadik alkateleme.)

Istennek valóságos viszonyát tehát az emberhez a) *igazságok*, b) *törvények* és c) *szertartások* fejezik ki, amelyek együttvéve teszik a vallást. *A vallás tehát nem más, mint Isten és az ember valóságos viszonyának hűséges kifejezése: igazságok (dogmák), törvények (parancsolatok) és szertartások (liturgia) által.*

B.

Tagadják a vallás valóságát mindazok, akik Istennek vagy a léleknek létét is kétségbe vonják. Miután azonban a vallással, mint történeti ténnyel mégis csak számolniuk kell, eredetére vonatkozólag különféle elméleteket állítottak fel.

B. 1.

Egyesek szerint a vallás *félelemből* származott. Az ősember félt a természeti erőktől, aminők a villám, földrengés, tűzvész és hasonlók, melyeket hódolatának kifejezése által maga iránt jóindulatra hangolni törekedett: amint azt ellenségeivel szemben is tette. Később ugyanilyen célzattal állatok előtt is meghódolt. Ebből fejlődött ki időnk folyamán a vallás. — Kétségkívül szerephez jut a vallásban a félelem is: Isten félelme fontos erény, téved azonban, aki ebben az eléggé alacsony emberi indulatban akarja megtalálni a vallás egyedüli okát.

Az ősember ugyanis nemcsak félt, hanem védekezett, sőt támadólag is felléphetett: nem irányította tehát cselekvését még a természeti erőkkel szemben sem, kizárólag a félelem. Továbbá, mint értelmes lény hamar észrevette volna, hogy egyedül a természeti erők imával vagy áldozattal nem befolyásolhatók. Ez a megfigyelés nem kis mértékben játszott közre, hogy az egyes bálványok tisztelete mindig csak rövid ideig tartott. Végül nem magyarázza meg ez az elmélet, hogy miért bálványoztak és bálványoznak a vad népek éppen nem félelmetes állatokat, meg természeti erőket? A hindu

pl. félhet a tigristől meg a csörgőkígyótól és mégis az ártatlan tehenet imádja. Az egyiptomi a számumtól és mégis napimádó volt.

B. 2.

Mások szerint a *boldogság utáni vágy* vitte az embereket a túlvilág reményére. Vágyódtak a boldogság után, de mivel azt a földön el nem érhatték, hitegették magukat egy, a halált követő étellel, melyet azután idők folyamán kiszíneztek. Ez úton jutottak el Isten fogalmához, ki nem volna más, mint a túlvilág királya. — A boldogság utáni vágnak valóban van szerepe a vallásban, általános voltából és nagyságából következtethetünk Isten léteire és az örök életre. Ezt mi is megtettük. De az egész vallást ebből levezetni nem lehet. Pl. hogyan következett volna ebből mindaz, amihez az okság elve szükséges?

B. 3.

Vannak, akik a vallást valamely *érzelemből* akarják leszámaztatni, mely ösztönszerűen sarkalja az embert maga fölött álló lények tiszteletére. A vallás tehát pusztán érzelmi dolog volna, melyhez az értelemnek semmi köze sincsen. Ez a modernisták felfogása. — A modernizmus vallásteóriájával szemben elég a teológiának valóban óriás tudományos irodalmára rámutatni: Isten és a lélek létének bizonyítása pl. igazán nem történik érzelmi alapokon.

B. 4.

A pozitivisták szerint a vallás szülőoka a *tudatlanság* volt. Az ősember a természeti erőket, mint a túlvilági lények megnyilatkozásait bámulta, sőt babonás hitében minden tárgynak is lelket tulajdonított. Így keletkezett az ősvallás, az animizmus, melynek későbbi fejlődési foka a politeizmus volt, és ebből alakult magasabb kultúrfokon a monoteizmus, az egyistenhit. — Erre az elgondolásra rácáfolnak a tények. A vallástörténelem ugyanis kimutatja, hogy az egyistenhit régiebb, mint a politeizmus. Az őskínaiak pl. Schang-ti-t, a

legfőbb urat tisztelték, az őszperzsák Almra-t, azt, aki van; az arabok Hah-t, akit később Allach-nak neveztek. Sőt az egyiptomiaknál, rómaiaknál, görögöknél, szóval a sokistenhívőknel is mindíg megtaláljuk a *főistent*, mint a régi egyistenhit maradványát.

C.

Miképen keletkezett tehát a vallás? kérdezzük.

Az ember igazság után kutató, mindennek okát kereső elméje, boldogság után vágyódó akarata, a természetébe oltott természeti törvény kötelező voltának érzete, a halál ténye és kivételt nem ismerő voltának felismerése, a lelkiismeret szava, egyszóval az *emberben minden együttvéve*, és végül nem utolsó helyen az *őskinyilatkoztatás* történeti ténye hatott oda, hogy az ember vallásos lényvé lett. Valóban a vallás az egész embert felöleli, értelmét, akarátát, testét és lelkét, úgyis mint egyént, úgyis mint társas lényt. Téved tehát, aki azt hiszi, hogy a vallás az embert csak egyik-másik részletében érinti. A vallás az emberi életnek nemcsak egyik, különféleképen megítélhető részlet-problémája, hanem az az alapkérdés, melyen az *egész* emberi életnek fel kell épülnie. A vallástalan ember olyan, mint az a kis meteor, mely ha ugyan van ilyen, a világűrben céltalanul bolyong, és melynek tévelygése addig tart, amíg valamely csillagnak hatáskörébe nem kerül, hogy azután folyton növekvő sebességgel, egész tömegével feléje rohanjon, míg végre bele nem hull. Valóban Isten a mi napunk, aki körül nekünk, embereknek, keringenünk kell: az igaz vallás megjelölte törvények szerint, míg csak el nem jutottunk Hozzá, akiben örökre boldogok lehetünk.

23. Csak egy vallás lehet igaz, mely minden embert egyformán kötelez.

A.

Az emberiség történelme *számtalan vallással* ismertet meg minket. A különféle vallások azonban úgy hitrendsze-

rükben, mint erkölcsstanukban, nem is szólva az általuk előírt szertartásokról, egymásnak sokszorosán *ellentmondanak*. A katolikus vallás pl.: egy Istent hirdet, akiben három személy van. A zsidók ezzel szemben tagadják a Szentháromságot. A katolikus szerint Szűz Mária Isten anyja, a kálvinisták szerint ez a cím őt nem illeti meg. A buddhizmus szerint a lélek a halál után beleolvad a Nirvánába (az istenségbe? panteizmus?), a keresztények szerint személyes életét folytatja tovább, stb. stb.

Kérdezzük mármost: lehet ez mind, vagy legalább több egymásmellett igaz?

Azt mondtuk az előző fejezetben, hogy *a vallás Isten és ember valóságos viszonyának hűsége kifejezője*. Következésképp, feltéve, hogy *csak egy Isten van*, és hogy *minden ember* ennek az *egy Istennek azonos módon teremtménye*, minden embernek *azonos* a viszonya Istenhez, mely viszonyt *a valóságnak megfelelően csak egyféleképpen* lehet kifejezni. Miután pedig a vallás ennek a viszonyoknak *hűsége* kifejezője, csak egy igaz vallás lehet.

B.

Minden azon fordul meg tehát, hogy valóban azonos viszonyban áll-e minden ember Istenhez? Nem állíthatjuk-e, hogy az egyes történelmi korok, világrészek, népek fiai, műveltségi fokok, társadalmi osztályok, nemük vagy koruk szerint, más és más viszonyban állanak Istenhez? Nem állíthatjuk-e, hogy Isten mást és mást kíván az egyes emberektől az előző kérdésben felsorolt sokféleség szerint? Ha igen, úgy többféle igaz vallás lehet egyszerre, ha nem, igaz vallás csak egy lehet. Nagyonfontosságú kérdés ez, melyet gondos vizsgálódás tárgyává kell tennünk.

B. 1.

Az antropológia, az embertan azt tanítja, hogy az egész emberiség, ideértve minden idők minden emberét, úgy lélek-, mint élettani szempontból *fajilag tökéletesen egy-
sleges*, másszóval ugyanahhoz a fajhoz tartozik.

a) *Lélektanilag*, mert minden ember

1. ugyanazzal a gondolatvilággal rendelkezik, amiért is bárki akárkivel megértetheti magát;

2. egyformán szabadakarattal rendelkezik, amiért ugyanazon módon törvények által irányítható;

3. egyforma módon vágyódik az örök élet és boldogság után, tehát ugyanaz a célja: Isten, akinek megismerése és bírása mindenkit mérték és határ nélkül képes boldogítani.

b) *Élettanilag*, mert minden ember

1. egyformán testből és lélekből áll; mert

2. teste ugyanolyan felépítésű, ugyanolyan betegségek veszélyeztetik egészségét, és ugyanolyan módon táplálható; mert

3. egyformán van alávetve születés, élet és halál törvényeinek; és végül mert

4. bármely két nép különböző nemű tagjai egymással termékeny házasságokat köthetnek.

Lélek- és élettani szempontból nincsen tehát különbség az egyes népek vagy nemzetek, de még a különféle világrészek népei között sem, lélek- és élettani szempontból tehát nem találjuk semmi okát, hogy miért volna ennek vagy annak az embernek más és más viszonya Istenhez.

B. 2.

Feleletre vár még a kérdés, hogy *műveltségi fok*, *társadalmi osztály*, *kaszt*, stb. nem képezi-e alapját más-más viszonyoknak? — Amikor a vallásról, mint Isten és ember viszonyáról beszélünk, nem azt a viszonyt értjük, melynek alapját rokon- vagy ellenszenv képezi, melyet jónak, illetőleg rossznak jelölhetünk meg, a szerint, hogy jóbarátokról vagy ellenségekről van szó, hanem azt a viszonyt, mely az ok és okozata között, teremtő és teremtménye, atya és fia között fentáll. Ez a viszony *metafizikai* valóság, melynek létén vagy nemlétén változtatni nem áll módunkban. Ámde azok a különbségek, melyeket a műveltségi fok, valamely társadalmi osztályhoz való tartozás, pártállás stb. efféle az emberben létesít, emberi tevékenységből, felfogásból vagy

intézményekből veszik eredetüket és az egyesek életében többszörösen meg is változhatnak. Ezek a szóbanforgó, emberi eredetű különbségek alkalmasak ugyan az egyes emberek között fentálló viszonyok megváltoztatására, de legkevésbé sem érinthetik a Teremtő és teremtménye között fentállót. Ezt csak Isten tevékenysége változtathatná meg, aminek megtörténtéről azonban nincsen tudomásunk. Miután tehát minden embernek, mint teremtménynek, faji, népi, társadalmi, műveltségi, nemi, korbeli vagy bármely más különbsége mellett is, *ugyanaz a viszonya* Istenhez, a Teremtőhöz, csak egy vallás lehet igaz, az, amely ezt a viszonyt a *valóságnak megfelelően*, azaz hűségesen kifejezi.

C. 1.

Tévednek tehát az *indifferentisták*, akik szerint mind-egy, hogy milyen vallás szerint imádjuk Istent, a fő, mint mondják, hogy becsületesek legyünk. — Az indifferentizmus komolytalan egyének állítása, mert oktalanság. Egyetlen tudományos rendszerben sem képzelhető az el. Mit szólnának pl. a matematikusok, ha valaki az egyszeregyben indifferentista akarna lenni, és azt tanítaná: egészen mindegy, hogy kétszer kettő mennyi? Éppen így nem lehetünk indifferentisták a fizikában, csillagászatban, orvostudományban, jogtudományban, de a hittudományban sem, mert mindegyik tudomány a maga tárgykörébe tartozó *megokolt* állítások rendszere, a megokolt állítások pedig igazságok, az igazság pedig valamire vonatkozólag mindig csak egy.

C. 2.

Azt állítottuk, — mondhatná valaki — hogy csak egy igaz vallás lehet, az t. i., mely Isten és ember valóságos viszonyát hűségesen kifejezi. Miután azonban Istennek a viszonya az emberhez *olyan régi*, amióta az ember a földön él, léteznie kellene egy vallásnak, mely *az emberiséggel egyidős*. Márpedig ilyen vallás nincsen a földön, tévedünk tehát. Mit feleljünk erre? — Az Isten és ember között fentálló viszonyt ki lehet fejteni részletesebben, de nagyobb vonásokban is a nélkül, hogy annak valódisága ezáltal kárt

szenvedne. Az igaz vallás valóban olyan régi, amilyen az emberiség, csak fejlettségét illetőleg ment át változáson. Mindaz tehát, amit az ősember *helyesen* hitt és tett, az az igaz vallásban *ma* is felfedezhető, természetesen sokkal jobban kifejtve, körvonalazva és indokolva: kb. olyan arányban, mint amilyenben állanak egymással az ősember, aki már szintén ismerte pl. a fizikának a hajításra vonatkozó törvényeit, és ezek szemmel tartásával vetette el a bumerangot, meg az a pirotechnikus mérnök, aki valamely modern ágyúnak csövét tervezi.

Tehát már az ősember is ismerte, hacsak *kezdetleges módon*, azt a valóságos viszonyt, mely Isten és az ember között fentáll, és melyet hűségesen az igaz vallás fejez ki: ismerte és következőleg érezte azokat a kötelezettségeket is, melyekkel az jár. Majd azután az évezredek folyamán az emberiség mindjobban felismerte függését Istentől, mint teremtőjétől és ebben a felismerésben ama kötelezettségére is mindinkább rádőbent, hogy Istennek, teremtő urának, tisztelettel és hódolattal tartozik. Felismerte továbbá, hogy mindazért a jóért, amit az élet neki nyújt, Istennek hálaival tartozik. Felismerte végül feltételes elhivatottságát az örök boldogságra, aminek zálogaként ennek a boldogságnak soha el nem múló vágyát állandóan magában hordozza, de felismerte azt is, hogy ezt a boldogságot Isten nem adja érdem nélkül, ellenkezőleg azt bizonyos feltételek teljesítésétől tette függővé, ami nem más, mint Isten szolgálata.

D.

Mindezen kötelezettségek felismerése az igaz vallás *kötelező* voltának a felismerése volt. Az igaz vallás tehát kötelezettségekkel jár, mely kötelezettségek alól éppen olyan kevéssé vonhatja ki magát az ember, aminthogy Istenhez való viszonyán sem bír lazítani. Amilyen erős tehát az a viszony, mely az embert, a teremtményt Istenhez, teremtőjéhez fűzi, olyan erővel kötelez mindenkit az igaz vallás, vagyis hogy életét ennek a viszonynak megfelelően folytassa.

24. Hit és erkölcs viszonya.

A.

Isten az embert, a teremtés koronáját, magasan az anyagi világ fölé állította azért, hogy örök élettél bíró szellemi lelket, értelmet és szabadakaratot adott neki. A Teremtő teremtményének ezt a maga adta méltóságát mindenkor elismerte, és tiszteletben tartotta, amit általa is kifejezésre juttatott, hogy reá vonatkozó akaratát *törvények* alakjában adta tudtára, mely törvények megtartása *szabad elhatározásától függ*. Az ember tehát nincsen olyan *tehetetlenül* Isten akaratának kiszolgáltatta, mint a természeti erők hatásának alávetett élettelen anyag, de még az oktalan állathoz hasonlóan sem kormányozza őt a Teremtő: *vak ösztönök által*. Isten az ember számára (a) *határozott elven felépülő* (b) törvényeket adott, melyek megtartása (c) szabadakaratától függ, és melyek betartására (d) a lelkiismeret int.

Ez a négy elem:

- a) az elv: az erkölcsiség legfőbbelve,
- b) az ebből folyó törvények: az erkölcsi törvények,
- c) a szabadakarat: az erkölcsiség előfeltétele — és
- d) a lelkiismeret: az erkölcsiség őre — *képezi az erkölcsi rend elemeit.*

(Az erkölcsi törvénynek megfelelően folytatott élet az erkölcsös élet vagy röviden erkölcs. Erkölcs tehát szűkebb és tágabb értelemben vehető: szűkebb értelemben jelenti a VI. parancs értelmében folytatott életet, de most nem erről van szó. — Tágabb értelemben az egész erkölcsi törvény, az egész tizparancsolat megtartását jelenti, ily értelemben vesszük ezt a szót most.)

B. 1.

Sokat foglalkoztatta az embereket a kérdés, hogy melyik az a legfőbb elv, amelyen az egész erkölcsi törvény felépül? *Hedonisták* (Epicurus, † Kr. e. 270.; Dideró, † 1784.; Feuerbach † 1872. és mások) azt tanítják, hogy mindaz

erkölcsileg jó, ami az embernek gyönyört, főképen érzéki gyönyört nyújt, rossz viszont az, ami ezt a gyönyört kisebbiti. — Ez azonban nem lehet helyes elgondolás, mert hogy mi okoz gyönyört, az egyénenkint változik. Egyes perverz egyéneknek pl. az állatkínzás, sőt emberlés is gyönyört okozhat; sőt ugyanannál az egyénnél időnkint más és más is. Ámde ezzel minden törvényszerűség megszűnnék, melyet éppen az állandóság jellemez. Hogyha tehát a hedonistáknak igazuk volna, azon a címen, hogy valami gyönyört okoz, bárki bármit tehetne, csupán azt kellene állítania, hogy az számára gyönyört okoz, és ezzel felborulna minden társadalmi rend és megszűnnék minden közbiztonság.

B. 2.

Az *altruisták* felfogása már valamivel nemesebb. Szerintük jó mindaz, ami a közjót előmozdítja. (Igy gondoltak Comte † 1857.; Stuart Mill † 1872.; Lotze † 1881.; Paulsen † 1908. és mások.) — De ez az elgondolás sem lehet helyes, mert szerinte az erkölcsiség legfőbb elve *relatív* elv volna, a közjó ugyanis relatív: ami az egyik országnak jó, másiknak rossz. (Ami pl. a hódító népnek jó, a meghódítottaké éppen nem az.) Ennek az elvnek keresztülvitele tehát folytonos háborúkra vezetne, a történelem viszont nem egy példáját adja annak, hogy a háborúba még a győztes is belepusztulhat. Ez utóbbi esetben azonban éppen az elért jó okozná a köz pusztulását, amiből nyilvánvaló ennek az elméletnek téves volta.

B. 3.

A *progresszivisták* (Hartmann † 1906. és Wundt † 1920.) ugyancsak valami relativumot jelölnek meg, mint az erkölcsiség legfőbb elvét, amikor azt tanítják, hogy jó az, ami a kultúrát előre viszi. Kultúra alatt azonban az anyagi műveltséget értik. Ezt a műveltséget pl. tagadhatatlanul előre vitte a liberalizmus, a szabadelvűség, de ugyanez az emberek lelki kultúrájában igen sok kárt okozott. (A modern hitetlenség terjedése, a proletariátus, a mammut tőkék, bankokrácia stb.) Tehát ez az elmélet sem lehet helyes.

B. 4.

Végül az *empiristák* vagy *sensisták* (Shaftesbury, † 1713.; Hutcheson † 1747.; Höffding szül. 1843.) szerint az ember bizonyos érzékkel: az *erkölcsi érzékkel* rendelkezik, mely függetlenül minden törvénytől vagy általános érvényű elvtől, kinek-kinek megmondja, hogy számára mi a jó és mi a rossz. Ezt az ösztönét kell mindenkinek követni. — Erre csak azt feleljük, amit már a hedonistáknak mondottunk: ha valóban volna ilyen érzék, akkor bárki bármit tehetné, csak saját erkölcsi ösztönére kellene hivatkoznia, és soha senki sem ellenőrizhetné, hogy igazat mondott-e vagy sem, és ezzel lehetetlenné válna minden társadalmi élet.

A. a.

Az erkölcsiség legfőbb elvét helyesen ismerte fel *Arisztoteles* († Kr. e. 322.), a régi görög bölcsele, amikor kimondta, hogy *jó az, ami megfelel az ember értelmes természetének, ellenben rossz, ami azzal ellenkezik*. Ezen az elven alapszik az egész erkölcsi törvény, melyet Isten az ember természetébe írt. Azt kívánja tehát Isten, hogy az ember tegye meg mindazt, ami őt *emberibbé teszi*, — ami értelmes természetének megfelel, — és kerülje mindazt, ami őt *lealacsonyítja*. Aki tehát megtartja az erkölcsi törvényt, abban az *ember eszménye* mindinkább kifejezésre jut. Más szóval: az az elv, mely Istent a számunkra adott törvények meghozatalában vezette, a mi *öntökéletesedésünk* volt.

A. b.

Ezen az elven épül fel az erkölcsi törvény, melyet Isten az emberi természetbe oltott, és melyet később a tízparancsolatban tételes törvénné tett. Ezek a törvények az alábbiak:

1. Az ember köteles Istent, a legfőbb lényt urának elismerni és megfelelő módon tisztelni.
2. Az ember mint társas lény elöljárók vezetése alatt áll.
3. Az emberi életet védeni kell.

4. A nemiélet a házasságban, és itt is a természetesség határára belül megengedett.

5. Más tulajdonjogát tisztelni kell.

6. Beszédünk legyen összhangban a valósággal.

Ezeket a törvényeket az Isten — a legfőbb törvényhozó — az emberek természetébe oltotta, azért is nevezzük ezeket *természeti törvényeknek*.

A. c.

A *szabadakarattal*, mint az erkölcsi rend harmadik elemével már foglalkoztunk; bebizonyítottuk annak valóságát.

A. d.

A *lelkiismeretnek*, az erkölcsiség örének létét nem kell bizonyítani, mindenki megfigyelheti azt magán. Amint az életösztön az életünket, úgy *védi a lelkiismeret emberi méltóságunkat*, mikor ösztönöz, hogy a jót, vagyis mindazt, ami emberibbé tesz, megtegyük, viszont a rosszat, ami emberi méltóságunkban lealázna, kerüljük.

C.

Hit és erkölcs a legszorosabban összefüggenek, mert az erkölcsi törvények teljesítésének utolsó indítékai: Isten, mennyország és pokol a hitnek tárgyai. Akiben nincsen hit, az erkölcsös életet sem bír folytatni. Miért folytatna? Hogy emberi méltóságát védje? Ez a méltóság porba hull Isten nélkül: mert az emberi szenvedélyek tekintet nélkül legázolják azt. Mégis napjainkban elég gyakran találkozunk azzal az állítással, hogy a becsületes élet a fő, azontúl egészen mellékes, hogy ki mit hisz, vagy hogy egyáltalában hisz-e valamit. Ezt a hit nélküli erkölcsöt „*laikus morál*”-nak nevezzük.

Nézetünk szerint *laikus morál* nincsen, sőt nem is lehet, éppolyan kevéssé, amint az atheizmus is lehetetlen. Aki pedig mégis azt állítja, hogy akár saját személyében, akár mások így élnek, az magát ámtítja.

Mert az állítólag hit nélkül és laikus morál szerint élő

ember vagy megtartja az erkölcsi törvényt *egészen* vagy csak *részben*. a) Ha egészen, akkor feltétlenül hite is van, mert az erkölcsi törvények között ott találjuk azt is, amely Isten elismerésére és tiszteletére kötelez. Márpedig Istent elismerni és tisztelni *hit nélkül* nem lehet. b) Ha ellenben csak részben tartja meg, nem ismerve el maga felett Istent, akkor amiképen túltette magát az első törvényen, mert az Istennek kijáró hódolat nem volt kedvére, — éppen úgy át fogja lépni a többit is, amint azok megtartása számára nehézségekbe vagy kényelmetlenségbe ütközik. Aki ugyanis túl tudta tenni magát a legfőbb előljárón, Istenen, az az emberek véleményén, tekintélyén és hatalmán még sokkal könnyebben túltesz magát, amint egyéni érdekei úgy kívánják. Megtartani viszont valamely törvényt ideig-óráig, addig, míg az érdekeink szerint van, vagy amíg azzal nem jutunk összeütközésbe, nem nevezhető törvénytiszteletnek, sem erkölcsös életnek.

D.

A hit tehát nagy kincs, valóságos bástyája erkölcsi életünknek és ezzel együtt emberi méltóságunknak, melyet éppen azért minden erőnkkel védenünk kell.

25. A természetes és természetfeletti vallás.

A. 1.

Isten, a világ Végoka, a nagytermészetben megnyilatkozik. Az Ő végtelen hatalma a világ nagyságában; örökkévalta annak mulandóságában; bölcsesége: célszerűségében; jósága abban a gazdagságban, mely minket körülvesz; szentsége az erkölcsi törvényben, melyet természetünkbe írt; élete az itt található életben; szépsége a mindenség összhangjában, színeiben, stb. A világ valóban nem egyéb, mint Istennek önmagáról alkotott arcképe, az Ő megnyilatkozása, bemutatkozása az ember előtt. Innen van azután, hogy minél pontosabb megfigyelője valaki a nagytermészet-

nek, annál hívebb ismeretei vannak Istenről, annál inkább bámulja végtelenségeit, annál mélyebben merülhet imádásába. Istennek ezt a megnyilatkozását a természetben, *természetes kinyilatkoztatásnak* nevezzük. *Kinyilatkoztatásnak*: mert az nem egyéb, mint Isten közlése önmagáról az emberhez; *természetesnek*: mert mindenki számára elérhető, aki természetes megismerő-képességeinek birtokában van.

A. 2.

A természetes kinyilatkoztatásból megismerheti az ember Isten létét, főbb tulajdonságait, az erkölcsi törvények főbb tételeit, sőt amennyiben önmaga is egyik része a teremtésnek, önmagába tekintve lelkét és a reá váró örök életet is: röviden mindazt, amiről eddig tárgyaltunk. Ez a kinyilatkoztatás feltárja természetes képességeink előtt azt a viszonyt, amelyben a *természet rendje folytán* Istenhez állunk, és amelynek hűségese kifejezését *természetes vallásnak* nevezzük. Az ezen vallás szerinti élethez *természetes erőink elégségesek* lennének, ezért a szerinte folytatott élet a természetes vallásos élet volna.

A. 3.

A természetes vallásra minden természetes képességekkel megáldott ember *önerejéből* rájöhett volna, a valóságban azonban mégis elenyészően kevés lett volna ezeknek a száma. A világfolyamatok helyes megfigyelése ugyanis és az azokból való helyes következtetés, eléggé kiművelt értelmet kíván, amivel sajnos, csak kevesen rendelkeznek. Az élet ezer gondja és baja, de azonkívül száz öröme és bűne is, annyira lefoglalja az embereket, hogy ezen oly életbevágóan fontos kérdések tisztázásához szükséges idővel és nyugalommal nem rendelkeznek. Ennek a szomorú ténynek azután az lett volna a természetes következménye, hogy az emberiség túlnyomóan nagy többsége örök célját: *a természetes boldogságot*, melyért pedig mindenkinek mindent oda kellett volna adni, sohasem érte volna el. Isten ezért megkönyörült az emberiségen végtelen jóságának és irgalmának mértéke szerint és úgy határozott, hogy nemcsak megsegíti

az embert a természetes kinyilatkoztatás felismerésének nehéz munkájában *szóbeli kinyilatkoztatás* által, hanem azon messze túlmenve az egész emberi nemet **magasabb életrendbe emeli a természetfölötti kinyilatkoztatás adományozása által.**

B.

Felemelte tehát az emberiséget:

1. *a kinyilatkoztatást tekintve:* A teremtés folytán ugyanis csak a természetes kinyilatkoztatásnak örvendhetünk, felemeltetésünk folytán azonban természetfeletti kinyilatkoztatásban részesültünk, mely a természeteset teljes egészében felöleli, azonkívül azt még világosabbá, könnyebben elfogadhatóvá teszi és olyan igazságokkal bővíti ki (hittitkok), melyekre magunk erejéből sohasem jöhettünk volna rá.

2. *méltóságát tekintve:* Isten ugyanis a megszentelő kegyelmet ajándékozta nekünk, ami által természetes elhivatottságú emberekből természetfölötti céllal bíró emberek lettünk.

3. *viszonyát tekintve:* A teremtés folytán Istennek csak szolgálói lehettünk, a megszentelő kegyelem adományozása folytán azonban Isten fogadott fiainak vallhatjuk magunkat.

4. *boldogságát tekintve:* A teremtés folytán, mint Isten szolgálójának, csak természetes boldogságra lehetett volna igényünk, a kegyelem adományozása által azonban, mint Isten fogadott fiainak, a mennyei boldogságot, azaz Isten színeinek boldogító látását is szabad remélnünk, aminek zálogát — ennek a boldogságnak kiolthataflan vágját — lelkünkbe is oltotta. (Erről volt szó a 8. pontban.)

5. *erkölcsseit tekintve:* A természetes ember csak a természetes erkölcsi törvény betartására lett volna köteles, a természetfeletti ember számára azonban Isten tételes törvényhozással kiegészítette, tökéletesebbé tette azt. Magasabbrendű boldogságunkat tehát nagyobb kötelességek tökéletesebb teljesítésével kell kiérdemelnünk.

6. *erőit tekintve*: A nagyobb kötelességekhez nagyobb erkölcsi erőkre is szükségünk lévén, Isten erőinket is fel-fokozta a *segítő kegyelemnek* bővebb adományozása és azonkívül a lelkünkbe öntött erények által, hogy cselekvésünk fogadott isteniútságunkhoz méltó legyen.

Minderről Isten természetfeletti kinyilatkoztatásából értesültünk. Csodálatos igazságok, melyek első olvasásra szinte hihetetlennek tűnnek fel. Valóságukat nehéz is volna elfogadni, ha nem állana közöttünk az Anyaszentegyház, mely szentekben gazdag, csodálatos kegyelmi életével mind-
ezt letagadhatatlanul nem bizonyítaná.

C.

A természetfölötti kinyilatkoztatás tehát egy, a természetnél sokkal magasabb rendű viszonyal ismerteti meg az embert: a *természetfölötti viszonyal*, melyben Istenhez a fel-emelt ember áll. Ennek a viszonynak hűségese kifejezője a *természetfeletti vallás*.

A természetes és természetfeletti vallás úgy viszonylanak egymáshoz, mint valamely oktalan állat élete az emberéhez. Amennyivel tökéletesebb az értelmes ember élete az oktalan állaténál, annnyival *nemesebb a kegyelem állapotában élő természetfölötti ember élete* a csak természetesen élőnél. Ezért, míg egyrészt nem lehetünk eléggé hálásak Isten iránt, hogy minket a természetfölötti állapotba fölemelt, másrészt minden tőlünk telhetőt el kell követnünk, hogy a kegyelmi állapotot el ne veszítsük.

Miután Isten az egész emberiséget már az első embertől kezdve a természetfölötti rangra emelte, sohasem állott az emberiség Istennel a természetes vallás által kifejezett viszonyban. Mégis foglalkoznunk kellett a természetes vallással, mert a természetfölötti azt teljes egészében felöleli.

V. Rész. A kinyilatkoztatás.

26. A kinyilatkoztatás történeti tény.

A. 1.

A kinyilatkoztatás, mint az előző fejezetben mondtuk, Isten megnyilatkozása. Kétféle kinyilatkoztatást különböztetünk meg: természetes és természetfölötti kinyilatkoztatást. A természetes kinyilatkoztatás tényét tagadni nem lehet, mert hogy Isten, a világ Végoka, művében, a világban megnyilatkozik, az olyan magától értetődő dolog, mint ahogy minden más okozatban is megnyilvánul az az ok, mely azt létrehozta. Senki sem tagadja pl., hogy valamely gépen megnyilatkozik annak a mérnöknek zsenialitása, szépérzéke, ügyessége, stb. tulajdonsága, aki azt tervezte. — Ki kell azonban még mutatni, hogy Isten természetfölötti kinyilatkoztatást is adott.

A. 2.

A természetfölötti kinyilatkoztatás történeti tényének le nem tagadható bizonyítéka a római katolikus Anyaszentegyház léte. Ez az intézmény ugyanis azért alakult, hogy a kinyilatkoztatásnak őre legyen. Az Anyaszentegyház híven meg is őrizte azt részint a Szentírásban, részint a hagyományban. Ezen állítások bizonyításával fogunk a következőkben foglalkozni.

B. 1.

A kinyilatkoztatás megtörténtét tagadják a *deisták*, akik szerint Isten a világot megteremtése után sorsára hagyta és

azóta sem törődik vele. Lealázó volna reá nézve — mint mondják — a nálánál annyival gyarlóbb emberek ügyeivel bajlódni. — A deistáktól azt kérdezzük: honnan veszik állításukat? Ilyen nagyfontosságú dolgot ugyanis nem elég csak állítani, ellenkezőleg azt megfelelően bizonyítani is kell. Bizonyítékokkal azonban nem szolgálnak. Ezért nem is kellene tovább foglalkozni velük, mert indokolatlan állítás tudományosnak nem tekinthető, és ezért figyelmen kívül hagyható. Azonban mégis azt kérdezzük tőlük: lealázó volna Istenre nézve az emberrel foglalkozni? és annak megteremtése nem alázta le Őt? Lehet-e lealázó az atyára nézve, ha fiának ügyét felkarolja? Ha nem, akkor Istenre sem lealázó a kinyilatkoztatás.

B. 2.

A *racionalisták* szerint a kinyilatkoztatás felesleges. Az ember ugyanis az idők folyamán — mint vélik — természetes értelmének élével, mely minden igazság *forrása* és *mértéke*, minden kívülről jövő segítség (oktatás) nélkül, még az úgynevezett hittitkokat is felismerheti, sőt át is értheti. Nincsen tehát szüksége Isten gyámkodó tanítására.

Az emberi ész azonban nem nevezhető az igazságok *forrásának*, mert az nem alkotója, hanem csak megismerője azoknak. Igazságnak ugyanis valamely valóságról, a valóságnak megfelelően fogalmazott állítást nevezünk. Ámde a valóságok, amilyenek Isten, világ, természeti törvények stb. *létükben (valóságukban) függetlenek* tőlünk és azért értelmünk csak megismeri, nem pedig alkotja azokat. Ha az emberi értelem önmagából kiindulva *alkotná* az igazságokat, *függetlenül* a valóságoktól, akkor a valóságoknak az emberi értelemhez kellene igazodniok, akkor pl. azok a természeti törvények, melyekről még nincsen tudomásunk, melyeket még nem „alkottunk meg”, még nem is léteznének. Ilyenféleképpen pl. azok a természeti törvények, melyek a rádiózásnál érvényesülnek, sem léteztek volna 100 év előtt! Ezt azonban józanul senki sem állíthatja.

Továbbá a *racionalisták* szerint az emberi ész az igaz-

ságoknak *mértéke* is. Vagyis csak az igaz, amit megérthetünk. Ha ez valóban így volna, akkor sok igazság csak *relatív* volna, mert nem egy olyan igazság van, amit aránylag kevesen értenek meg. Pl. sokan képtelenek a csillagászati tételeket megérteni. Azokra nézve tehát ezek nem volnának igazságok? Ha pedig mégis igazságok, akkor már találtunk olyan igazságokat, melyeket nem foghat fel mindenki, következőleg lehetnek olyanok is, melyek minden emberi ész számára felismerhetetlenek és megérthetetlenek. Ezeket nevezzük *hittitkoknak*. Miután pedig ezekre értelmünk természetes erejével rá nem jöhettünk, szükségünk van kinyilatkoztatásra, feltéve, hogy Isten ezen igazságokat velünk közölni akarta.

B. 3.

Vannak, akik azt állítják, hogy Isten *nem is adhat kinyilatkoztatást*. Isten mint beszélő és az ember mint hallgató között — mondják — nincsen meg a kellő arány, olyan féleképpen, amint az ember sem képes magát megérteni valamely alacsonyrendű élő lényvel, pl. féreggel. — A hasonlat azonban nem jó. Az ember ugyanis nem alkotója ama féregnek, Isten ellenben teremője az embernek. Ha azonban képes volt az embert, a „*felvevő készüléket*“ megteremteni, feltétlenül képes magát azzal megérteni, másszóval képes számára „*leadni*“. És valóban, a történelem tanúsága szerint a Mindenható mindenkor megtalálta módját, hogy az emberekkel magát megértesse. Szóltat Ő az egész emberiséghez, szóltat egyesekhez; tudunk eseteket, amikor hallható beszédet intézett hozzánk, máskor viszont látomások alakjában adta közléseit és voltak Istennek kiválasztottjai, akiknek sugalmazást adott, vagyis míg egyrészt megvilágosította értelmüket az írásra, másrészt akaratukat is úgy indította, hogy azt írják, amit Ő akar.

B. 4.

Mások végül a *kinyilatkoztatás felismerhetőségét* tagadják. A világirodalom, az emberi hagyományok — mondják — olyan nagy, hogy ezen megszámlálhatatlan szellemi termék között meg nem állapítható, mi származik Istentől. Azért,

ha történt is valaha kinyilatkoztatás, annak gyakorlati jelentősége nincsen, mert azt feltalálni, felismerni nem lehet. — Ez az ellenvetés azonban megfélekedzik azon ismertetőjelekről, melyekkel Isten a kinyilatkoztatást minden időkre felismerhetővé tette. Ilyenek:

1. A kinyilatkoztatott igazságok *belső tartalma*, mely elárulja azok isteni eredetét. Hasonlóan feltűnő azok *gyakorlati következménye* is. Valamely tanítás mélységes és szent volta tehát, továbbá az a gyakorlati erő, mellyel az hallgatóira hat, a kinyilatkoztatás két *belső* jele. De felruházta azt Isten,

2. még *külső* ismertetőjelekkel is, melyek sokkal szembe-tűnőbbek az előbbieknél, és ezek a *csoda* meg a *jövendölés*. A csodának és jövendölésnek szerzője csak Isten lehet. Hogyha tehát valamely tanítással kapcsolatban csodák történnek vagy jövendölések hangzanak el, azt a *tanítást* olyanak kell tekintenünk, mint amelyet Isten *jóváhagy*. Míután pedig Isten, az örök igazság, tévedést nem hagyhat jóvá, minden csodákkal és jövendölésekkel támogatott tanítást feltétlenül igaznak kell elfogadnunk. A kinyilatkoztatás ezen ismertetőjeleivel, műszóval: *kritériumaival*, a következő fejezetekben fogunk foglalkozni.

C.

Isten a kinyilatkoztatást a mi *javunkra adta*: és azért tette azt könnyen felismerhetővé, hogy örök célunkat annál könnyebben elérhessük. Amint azonban a jó atya, fiának üdvét célzó intézkedéseit parancs alakjában szokta gyermekeinek tudtára adni, úgy Isten is a kinyilatkoztatás elfogadására parancsot adott, és e törvény áthágóira büntetést ró, amikor azt mondja: *aki nem hisz, elkárhozik*. Kötelességünk tehát, amint ezen isteni parancsról tudomást szereztünk, a kinyilatkoztatott igazságokat *felkutatni*, és ha megtaláltuk azokat, *elfogadni, életünket szerintük berendezni*. Ha ezt nem tesszük, súlyosan vétkezünk először az Istennek kijáró tisztelet ellen, amennyiben tanításait nem értékeljük eléggé, és másodsor magunk ellen, amennyiben könnyelműen koc-

kára tesszük örök üdvösségünket, rendszerint délibáb értékű örömök miatt.

27. A csoda.

A.

A kinyilatkoztatás kritériumai között kétségkívül legfontosabb a csoda. Míg ugyanis a belső kritériumok elbírálásához nagyobb műveltség szükséges, a csoda mindenki által könnyen felismerhető, és ezért mindenki előtt egyformán bizonyít.

B.

Csodának az olyan érzékelhető eseményt nevezzük, mely Istennek, a természet rendes folyásától eltérő beavatkozására történt.

B. 1.

Csoda tehát csak *érezhető* esemény lehet. Nem tekintjük ezért annak a szentek látomásait, nagy bűnösök megtérését, a kenyér átváltozását Jézus szent testévé. Ezek ugyanis nem érzékelhető események, habár Isten beavatkozására történnek.

B. 2.

Nem tekinthetjük csodának a *spiritisztikus* jelenségeket sem, mert bár érzékelhetők, a természet rendes folyásától is eltérő események, de nem történnek *Isten beavatkozására*.

B. 3.

Nem tekinthetjük csodának a *teremtést*, sem a teremtmények fenntartását, még az emberi lélek megalkotását sem,

mert habár ezek mind Isten beavatkozására történnek, de nem *a természet rendes folyásától eltérő módon.*

B. 4.

Éppen, mert a csodának Isten a művelője, az mindig *komoly és szent* körülmények között történik. Hogyha tehát valamely csodás eseménnyel találkozunk, mely érzékelhető és a természet rendes folyásától is eltérő módon történt, továbbá elégséges okai sem lehetnek természetes erők, de a körülmények folytán az a *látványosság, a szenzáció* jellegével bír: alapos okunk van kételkedni valódi voltán. És ha természetes úton semmiképen sem bírjuk annak magyarázatát adni, *ördögi* beavatkozásra kell gondolnunk. Isten ugyanis sohasem ereszkedik le a színészet, bűvészkedés, vagy mutatványosok színvonalára, és azért az általa művelt csodák *sohasem teatralis* jellegűek.

C. 1.

Egyes természetbölcselek azt állítják, hogy *a csoda lehetetlen, mert azt a kivételt nem ismerő természeti törvények kizárják.* Ezért pusztá költészetnek minősítik a Szentírásban elbeszélt csodákat, amilyen pl. a Jordán folyó vizének kettéválása volt, amikor a felülről jövő víz fal módjára feltornyosult (Józs. 3, 15—17.), vagy a napnak megállása Ajalon völgye felett (Józs. 10, 12—13.) stb., stb. — Akik azonban így okoskodnak, megfélekezni látszanak Isten *mindenhatóságáról.* Mert Az, aki elég erős volt a természet törvényeinek megalkotásához, minden bizonnyal rendelkezik annyi erővel, hogy azok érvényesülését egyik-másik esetben megakadályozhassa, illetőleg megváltoztassa. Erre bizonyos körülmények között még mi emberek is elégséges hatalommal rendelkezünk. Pl.: Gátat bírunk vetni az árvíznek, módunkban áll a járványos betegségeket, tüzvészt és hasonló bajokat megelőzni. Ha kicsiny és egyszerűbb keretek között a természeti erők szabad érvényesülését mi emberek is megakadályozhatjuk, miért ne tehetné meg ezt Isten nagyobb szabású módon a világ bármely erejével?

C. 2.

Ha Isten — folytatják ellenvetésüket a csoda tagadói — azért, hogy csodát műveljen, újra meg újra *beleavatkoznék* a világ folyásába, *saját művét javítgatná*. Ez azonban méltatlan volna hozzá, akinek alkotásai javításra nem szorulnak. — Ez az ellenvetés igazat mondana, ha a csoda nem volna benne Isten eredeti világtervében. Istennek azonban kezdettől fogva nyitva kellett hagyni a maga számára az utat, melyen értelmes teremtménye, az ember előtt, közléseit, mint egészen bizonyosan tőle származókat, felismerhetővé teheti, és erre nézve legmegfelelőbbnek kínálkozott a csoda, mert az kétségkívül az Ő külön beleavatkozását — valamely tanítással kapcsolatban, annak Isten részéről való jóváhagyását — jelenti.

C. 3.

A *racionalisták* visszautasítják ezt az okoskodásunkat. Szerintük *a csoda nem felismerhető*. Ahhoz, hogy a csodát minden kétséget kizáró módon fel bírjuk ismerni, — mondják — a természet *minden* erőjét ismernünk kellene, és pontosan kellene tudnunk, hogy mi mindenre képesek ezek az erők. Márpedig ezt nem ismerjük, és igen valószínű, hogy az összes természeti erőnek valamennyi hatóképességét sohasem is fogjuk megismerni. Ennélfogva sohasem fogjuk megállapíthatni, hogy mely esemény jött Isten külön beavatkozására létre, másszóval hogy mely esemény igazi csoda. Ma már számtalan telepátikus, hipnotikus vagy spiritisztikus jelenséget ismerünk, melyek bizonyosan nem isteni beavatkozásra történtek, de melyeket egy évszázad előtt még bizonyosan csodának minősítettek volna. El fog jönni az ideje annak, hogy minden jelenséget, amelyet ma még csodának minősítünk, természetes okokkal, kielégítő módon meg fogunk magyarázhatni. — Való igaz a racionalisták azon állítása, hogy nem ismerjük a természet összes erőit, és azt sem tudjuk, hogy azok hatóereje meddig terjed. De azt már tudjuk, hogy ezek az erők *mire nem képesek*. Bizonyos pl., hogy negyednapos, és már oszlásnak induló holttestet a természet semmiféle erői sem képesek életre

kelteni. Bizonyos, hogy öt árpakenyérrel természetes úton nem lehet ötezer embert jól tartani úgy, hogy a fentmaradt kenyérhulladék 12 kosárra való legyen. Amde ilyen és hasonló eseményeket nevezünk csodának. Ezek pedig minden kétséget kizáró módon isteni beavatkozásra történtek.

C. 4.

Renan is kifogást emel a csodák ellen. Szerinte azok mindig *egyszerű emberek előtt történtek*, akiknek nincs sem elég műveltségük, sem higgadtságuk azok helyes megítéléséhez. Naív lelkesedésükben csodának minősítettek egészen közönséges jelenségeket, sőt olyan eseményről is adnak tudósítást, mely egyáltalán meg sem történt. Napjainkban is nem egy ilyen esetre találunk példát. — A csoda megítéléséhez nem kell egyetemi végzettség. Azt, hogy valamely negyednapos halott feltámadt, mindenki megállapíthatja, akinek ítélőképessége van. Azonkívül Jézus is igen sok csodáját korának tudósai, az írástudók és farizeusok előtt művelte, amint ma is sok olyan csoda történik, melyet tudós egyetemi tanárok mindenféle műszerrel felülvizsgálnak és megállapítanak. Ilyenek pl. azok a csodák, melyeket Róma a szenttéavatási perekben kíván, és ilyenek azok a csodák is, melyeket Lourdes-ban annak nyilvánítanak. Ez a gondos vizsgálat teszi továbbá kizárta a csoda ellenzőinek azt az állítását is, mintha minden úgynevezett csodás beteggyógyulás autoszugesztíó által jönne létre. Autoszugesztíóval igazán nem lehet megmagyarázni pl. valamely öntudatlan haldokló azonnali meggyógyulását.

C. 5.

Sok csodát ismerünk, — mondhatná még valaki — amit *emberek műveltek*, tévesnek látszik tehát a csoda meghatározása, mely szerint azt Isten műveli. Valóban Isten sokszor nem maga műveli, hanem szentjei által művelteti csodáit. De ebben az esetben is Isten a csoda tulajdonképeni oka, a szent annak csak eszköze: eszköz Isten kezében.

C. 6.

Találkozunk csodákkal, — mondják mások — melyek szentek közbenjárására történtek. A csoda tehát — legalább ebben az esetben — *nem bizonyíték valamely tanítás igazsága mellett.* — Ez a felfogás téves. Mert a csoda ebben az esetben is Isten kinyilatkoztatott tanait igazolja. Ugyanis azok szerint élve lett az az illető egyén szentté, és mert szentté lett, történhetett meg közbenjárására a csoda. Pl. a lourdes-i csodák is Isten kinyilatkoztatásának igazolására történnék: igazolják a szeplőnélküli fogantatás hittételének igazát.

D.

A csodákat tehát Isten műveli, sokszor komoly és szent eszközök — ereklyék, szentségek, szenthelyek, szent személyek — által, mindig komoly és szent cél érdekében, tehát *fontos okból.* Ne is nyilvánítsunk valamely csodálatos eseményt könnyelműen csodának, hanem vizsgáljuk meg azt gondosan, és ha ilyen kritika után a szakértők is úgy nyilatkoznak, hogy a szóban forgó esemény a természet erőinek rendes érvényesülési módjától eltér, illetőleg azzal meg nem magyarázható, továbbá, ha a körülmények, amelyek között az történt, valóban komolyak és szentek, csak ekkor fogadjuk el azt csodának, ellenkező esetben azonban nem.

28. A jövődőlés.

A.

Amíg a csodában megnyilvánuló isteni beavatkozást — Isten *mindenhatóságának* művét — inkább érzékeinkkel fogjuk fel: a csoda, mint mondtuk, érzékelhető esemény, addig a jövődőlésben Isten *mindentudását* csodáljuk meg értelmünkkel.

A jövődőlés ugyanis emberileg ki nem számítható, leginkább szabadakaratú tények biztos előremondása.

A. 1.

A természet törvényei (a fizikai és kémiai erők) szükségszerűen hatnak. Ennélfogva azoknak okozatait kiszámíthatjuk. A csillagászok előre meg tudják mondani a nap- vagy holdfogyatkozásokat, egyes csillagok együttállását, az ismert pályákon mozgó üstökösök megjelenését, — a meteorológusok bizonyos határok között a várható időt stb. Ezek azonban habár előre mondott események, mégsem jövendölések. Okaikból ugyanis előre láthatók voltak és ezért azok bekövetkezését előre ki lehetett számítani. Mivel a természeti erők kivételt nem ismerő módon hatnak, ha helyes volt a tudósok számítása, és Isten csodával bele nem avatkozik a dolgok folyásába, az előre mondott természeti esemény az előre megjelölt időben szükségszerűen bekövetkezik.

A. 2.

Az emberek cselekvését azonban nem fizikai megkémiai erők irányítják (ezek legfeljebb befolyásolhatják azokat), hanem erkölcsi törvények, melyek sohasem hatnak kényszerítőleg, szükségszerűen. Ezért az emberek cselekvését biztosan és pontosan előre mondani nem lehet: a szabadakarat, éppen mert működésében szabad, hatásaiban kiszámíthatatlan. Csak olyasvalaki beszélhet határozottan a szabadakarral bíró lényeknek a távoli jövőben bekövetkező cselekvéseiről, aki előtt a jövő nyitva áll: vagyis Isten, a Mindentudó.

A. 3.

Igaz ugyan, hogy egyes emberismerők több-kevesebb valószínűséggel előre tudják mondani másoknak, pl. ellenfeleiknek, jóbarátaiknak, sőt esetleg egyes embercsoportoknak, politikai pártoknak, népeknek várható viselkedését, de ezt nem mondhatják előre bizonyosan és sohasem a távoli jövőre. Hogy ez vagy az az egyén mit fog tenni tíz vagy húsz év múlva, hogy ennek vagy annak a népnek milyen lesz a sorsa századok után, ezt ma csak olyasvalaki

mondhatja meg, aki a jövőbe lát, és ilyen egyedül Isten, akitől a jövő függ.

B.

Sokat foglalkoztatta a 17. században a tudósokat, hogy *miképen látja Isten előre a jövőt?* Miképen látja előre az emberek szabadakaratától függő cselekedeteket? De miután erre a kérdésre a kinyilatkoztatás nem ad felvilágosítást, mi véges emberi értelmünkkel csak úgy nem bírjuk a *mindentudó* Isten ezen működését felfogni, amint földi életünkben titok marad előttünk a *mindenható* Isten teremtő működése: hogy miképen adhat létet annak, ami előbb még anyagát tekintve sem létezett? Azért is céltalan volna ezzel a kérdéssel tovább foglalkozni.

C.

A jövő mindig érdekelte az embereket, és talán ez a magyarázata annak, hogy elég gyakran hallunk ma is emberekről, akik állítólag belelátanak a jövőbe és előre bírják mondani annak eseményeit, vagyis mástól is erednek jóvendölések, nemcsak Istentől. Reánk nézve fontos tehát, hogy az igazi, valóban Istentől eredő és ezért feltétlenül bekövetkező események előre mondását biztosan megkülönböztethessük a jövőre vonatkozó, de csak emberektől származó megérzésektől és találgatásoktól.

C. 1.

Az Istentől eredő jóvendölések felismerhetők először *belső jellegükről*. Isten ugyanis mindenkor és mindenben hű marad önmagához, és azért a tőle eredő jóvendölések célja, tárgya és hangja szent, komoly, sőt olykor fenséges. Azok a proféciaák tehát, melyek elsősorban az emberi *kíváncsiság* kielégítésére irányulnak, mint pl. a cigányasszonyok jóslatai, vagy a pogány orákulumok kétértelmű mondásai, nem jóvendölések, még ha egyik-másik közülük be is következett.

C. 2.

Az Istentől eredő jövendölések mindig *határozottan* hirdetik előre a jövőt, még ha az feltételes is. (Pl.: ha meg nem tértek, el fogtok pusztulni!) Ezért minden határozatlan, két vagy többértelmű beszéd, mely a jövővel foglalkozik, legfeljebb *találgatásnak* nevezhető, és semmiképen sem származik Istentől. Igaz, hogy nem egy isteni jövendölés is beteljesedése előtt homályos volt (vigyázzunk! *homályos* és nem két- vagy többértelmű), ez azonban csak azért van, mert a jövő sok olyan *mellékeseményt* is magában rejt, melyekről a jövendölés nem szól, de amelyek ismeretére mégis szükségünk volna, hogy a megjövendölt esemény előttünk világossá váljék. Minden Istentől eredő jövendölés azonban teljesen világossá válik a teljesedés után, azaz semmi kétség sem marad fent az iránt, hogy ez és nem valami *más* volt megjövendölve.

C. 3.

Végül az Istentől eredő jövendölések rendszerint a *távoli jövőre* vonatkoznak és sokszor évszázadokkal, sőt évezredekkel előre hirdetik az eseményeket. Miután azonban a távoli jövőről szóló közléseknek igazáról az a nemzedék, aki azokban először részesült, nem győződhetnék meg, ezek rendszerint kettősek. Az egyik a *főjövendölés*, a távoli jövőt illeti, — a másik, a *mellékjövendölés* valamely közeli eseményre vonatkozik, mely még az akkor élő nemzedék korában fog bekövetkezni, és mely hivatva van biztosítékul szolgálni a főjövendölés igazát illetőleg. Szép példája ennek Jézus jövendölése, melyet a világ végéről adott, és melynek igazát Jeruzsálem ugyanekkor előre hirdetett pusztulásával bizonyította. Az ószövetségi próféták is számos jövendölésüket, a csak évszázadok mulva eljövendő Megváltóról, népük sorsának még kortársaik életében bekövetkező változásaival hozzák összefüggésbe.

D.

Amint a csodák ama tan igazának kritériumai, amelylyel kapcsolatban történtek, úgy a jövendölések is. Amint

a csodákat éppen ezen oknál fogva több oldalról megtámadták, úgy a jövendölésekben rejlő bizonyító erőt is kétségbe vonják.

D. 1.

A *racionalisták* pl. azt állítják, hogy nem tudjuk bizonyosan megállapítani, melyik jövendölés származik Istentől, és melyik csak emberi eredetű. Szerintük ugyanis több Istennek tulajdonított jövendölés nem teljesedett be, míg nem egy emberektől származó megvalósult.

Igaz, hogy több isteni jövendölés nem teljesedett, de ezek kivétel nélkül valamely *feltételhez* kötött jövendölések voltak. Miután pedig a feltétel nem valósult meg, a jövendölés, melyet Isten a feltételhez kötött, sem következett be. — Ami pedig a nem Istentől eredő jövendöléseket illeti: felelőtlenül előre mondani eseményeket igen könnyű, és e jóslatok számát bárki tetszés szerint még növelheti. Ha ezután közülük néhány megvalósul, ez még nem jelent semmit, mert sokkal több a nem teljesedették száma. Pl.: ha valaki megjósolja, hogy X. Y. egyszerű érett lesz, más valaki ezzel szemben azt, hogy jeles, ismét más, hogy jó érett lesz, ha ezenkívül még valaki azt állítja előre ugyenezen egyénről, hogy neki sem megy az érettséginek, és valaki még azt is, hogy azon megbukik, kérdem, melyik ezek közül a jövendölés? Egyik esetnek, ha az illető meg nem hal, be kell következnie. Az igazi jövendölés csak *egy* esetről beszélhet, arról, amely *be fog következni*. Az emberi jövendölések azonban, a sokféle lehetséges eset közül különféleképen találhatnak.

D. 2.

A jövendölés — mondják mások — *természetes lehetőség*, mellyel akárhány ember rendelkezik. Közismert pl. cigányasszonyok jóstehetsége. De akárhány hipnotizált tisztán lát a jövőbe, és bekövetkezendő katasztrófákat, tűzvészt, haláleseteket stb. előre mond. — Ezen jóslatok és az Istentől származó jövendölések között azonban több lényeges különbség van. Az emberi jóslatok kivétel nélkül a közeli jövőre vonatkoznak, — nem így az isteniek. Az

emberiek annak, vagy azoknak az életére vonatkoznak, akiknek, illetőleg akiknek jelenlétében azt a jóslatot mondották, ezek tehát mindig *magánjellegűek*, az Isten jövődölései ezzel szemben többé-kevésbé a *közt* érdeklik. Az emberi jós vagy médium, csak olyanok jövőjét látja, aki *jelen van* vagy akivel valamilyen kapcsolatban áll, a távoli jövőt illető isteni proféciáknál ilyen kapcsolatról nem is lehet szó. Az emberi jóslatok ezért mindent összefoglalva kb. *még úgy sem* aránylanak az isteni jövődölésekhez, mint kicsiny gyermekek dadogása nagy lángelmék nyilatkozataihoz.

E.

Mégis miképen magyarázhatók meg az emberi jövőbelátások? Erre vonatkozó megbízható elmélettel ezideig még nem rendelkezünk. Egyesek azt vélik, hogy az eseményeknek elő- és utórezgésük van. A jövőbelátók túl finom idegzetükkel az előrezgéseket fel bírják fogni, és ezen megérzésük alapján, több-kevésbé valószínűséggel mondják előre az eseményeket.

29. A Szentírás.

A.

Ha a kinyilatkoztatott tanokat keressük, azokat valahol a világirodalomban fogjuk feltalálni, mert ha Isten egyáltalában szólott valakihez, az illető azt minden bizonnyal leírta vagy leíratta. A dolog rendkívüli volta miatt nyugodtan feltételezhetjük ezt.

A. 1.

A világirodalomban sok úgynevezett szentkönyvvel találkozunk, valamennyi között azonban a *Szentírás* néven ismert iratgyűjtemény vonja leginkább magára figyelmünket, mert minden más ilyenemű iratnál jóval nagyobb irodalmi sikert aratott. Páratlan a Szentírás irodalmi sikere: a világ

minden nyelvére lefordítva sok millió példányban forog köz-
kézen; de páratlan az erkölcsi sikere is, mert tanainak
követői — a keresztények — az egész emberiségnek ma
már több mint egyharmadát, majdnem felét alkotják.

A. 2.

A Szentírásban lefektetett tanok valóban fenségesek és
szentek, ezt különben a gyűjtemény neve (Szentírás) is ki-
fejezi. *Csodás erő* is rejlik azokban: olvasóit magával ragadja,
emberibb életirányra sarkallja és segíti, hogy azon meg-
maradjanak. Végül e gyűjtemény szerzői azt állítják maguk-
ról, hogy az általuk leírt tanokat *Istentől* kapták, másszóval
ők kinyilatkoztatásokat, sőt *természetfölötti kinyilatkoztatá-
sokat* írtak le, aminek igazolására sűrűn hivatkoznak cso-
dákra és jövendölésekre is.

A. 3.

Ha igaznak bizonyul, amit e szerzők magukról állíta-
nak, akkor megtaláltuk a kinyilatkoztatást, Istennek azon
közléseit, melyekből megtudjuk, hogy a természetes sorsból
a Mennyei Atya minket felemelt, hogy természetfölötti embe-
rek, Isten fogadott fiai, és a mennyország örökösei lehes-
sünk. Elsőrendű fontossággal bír tehát, hogy a Szentírásnak
nevezett iratgyűjtemény *hitelességéről* meggyőződjunk.

B.

Ha valamely írott emlék *hitelreméltóságáról* akarunk
megbizonyosodni, három szempont szerint kell azt bírálóat
alá venni, melyek közül kettő a szerzőre, egy az irat tör-
ténetére vonatkozik. Kritika tárgyává kell tenni

a.

először, hogy módjában állott-e a szerzőnek *hitelre-
méltóan* megtudni a leírt eseményeket. Ez a legelemibb
követelmény, mellyel valamely történetírót illetőleg felléphe-
tünk. E pontban azt kérdezzük, honnan szerezte értesülé-

seit? Általában nagyobb a megbízhatósága a szem- és fül-tanúnak, mint aki mások értesülései alapján ír. Ugyanis minél több személy közvetített valamely híradást, annál nagyobb a valószínűség, hogy a közvetítő képzeletvilágából *idegen elemek* keveredtek hozzá.

b.

Vizsgálat alá kell venni továbbá a szerző személyes tulajdonságait: vajjon kezeskednek-e azok *igazmondását* illetőleg. Miután senki sem akar másokat érdektelenül meg-tévesztetni, meg lehetünk nyugodva a szerző igazmondását illetőleg: míg *érdektelenségéhez* szó nem fér. Annál való-színűbb igazmondása, ha előre tudta, hogy írása miatt csak üldöztetések várnak rá. Növeli a szerző hitelreméltóságát, ha leírása mások elbeszéléseivel egyezik. Általában minél többen írnak le valamely eseményt egyező módon, annál nagyobb a megbízhatóságuk.

c.

Legyen tehát a szerző *jól értesült és igazmondó*. Ez azonban még nem elég. Valamely eredetileg hiteles írásmű ugyanis *megromolhatott* az idők folyamán, akár szándékos *hamisítás*, akár véletlen *elírás* folytán. Ez a veszedelem nagyobb volt a könyvnyomtatás előtt, mint után. Akkor ugyanis igen sok függött a másolók pontosságától és megbízhatóságától. Ezért, ha bizonyosságot akarunk szerezni valamely írásmű hitelreméltóságáról, nem elég csak a szerző jólértesültségéről és igazmondásáról, hanem

az írásmű *szövegépségéről* is meg kell győződnünk. Ki kell ezért mutatnunk, hogy a szóbanforgó irat az idők folyamán meg nem romlott, hanem eredeti alakját a mai napig megőrizte.

C.

Alkalmazzuk ezeket az elveket a Szentíráásra. Ez, amint mondtuk, több szent könyvnek a gyűjteménye. (Az ószövetség 45, az újszövetség 27 könyvből áll.) Ezen iratoknak

40-nél bizonyosan több szerzője volt. Óriási feladat volna tehát ránk nézve mindenegyest szent íróknak hitelreméltóságáról, és mindenegyest könyv szövegépségéről különkülön meggyőződni. De erre nincs is szükségünk. Annak ellenére ugyanis, hogy a szent iratokat kb. 1500 év leforgása alatt írták — (Mózes, az első szent szerző kb. XV. században élt Kr. sz. előtt, és Szent János evangélista, az utolsó a szent írók között, Kr. sz. után kb. 100-ban halt meg.) — és mint mondtuk 40-nél többen, e könyvek bámulatosan *egységesekek*. Ugyanaz a szellem, ugyanaz a világfelfogás, ugyanaz az istenhit lengi át valamennyit, és ezt illetőleg a legkisebb ellentmondást sem találjuk közöttük. Valamennyinek központi gondolata az egy igaz Istennek, annak az Istennek, „AKI VAN”, tisztelete és szolgálata, és ezzel kapcsolatban a Messiás, a Megváltó, az a személy, akít mi Jézus Krisztus néven ismerünk. A születése előtt írt ószövetségi könyvek vele, mint eljövendő, mint Isten által még csak megígért Megváltóval foglalkoznak, és arra töreksznek, hogy a bele, mint az eljövendőbe vetett hitet fenttartsák. A Jézus születése után keletkezett újszövetségi könyvek vele már mint történeti személlyel foglalkoznak, életéről és tanításairól értesítenek. Ennek a valóban csodálatos, és a világirodalomban páratlan egységnek okát a szent írók maguk megadják, amikor újra meg újra arra hivatkoznak, hogy Isten szavait, az ő szent tanításait és akaratát közlik olvasóikkal, amikor világosan kijelentik, hogy a szent iratoknak szerzője tulajdonképpen ugyanaz a harmadik isteni személy, a *Szentlélek*, akinek *sugalmazására* írtak le mindent.

D.

A Szentírás sugalmazott voltát Jézus és apostolai határozottan tanítják. (II Tim. 3, 15—16; II Pét. 1, 19—21.) Ha tehát bebizonyosodik előttünk Jézus Krisztus istensége: tanúságtétele folytán bebizonyosodott az egész Szentírás sugalmazott volta is. Miután pedig Jézus Krisztus istenségét a *négy evangéliumból* kívánjuk bebizonyítani, untilg elég, ha ennek a négy könyvnek hitelreméltóságáról és szövegépségéről meggyőződést szereztünk. A következő fejezetben tehát az evangéliumok kritikájával fogunk foglalkozni.

30. Az evangéliumok hitelreméltósága.

A.

Az őskeresztény hagyományok szerint az első evangéliumot *Szent Máté* írta, aki mielőtt Jézus tanítványa lett, római vámtiszt volt. Jézus életét az 50. év körül írta arámi nyelven Palesztinában.

A második evangéliumot ugyanez a hagyomány, *Szent Péter* segítőtársának, íródeákjának és tolmácsának, *Szent Márknak* tulajdonítja, aki azt Rómában, még *Szent Péter* életében, tehát a 67. év előtt görög nyelven írta volna.

A harmadik evangélium ugyanazon forrás szerint *Szent Lukácstól*, *Szent Pál* hű kísérőjétől, a római műveltségű orvostól származik, aki hasonlóan *Szent Márkhoz*, Rómában, alighanem a 62. év körül, szintén görög nyelven írt.

A negyedik evangélium szerzője a hagyományok szerint *Szent János*, Jézus kedvelt tanítványa, aki kb. 95-ben Ephesus-ban, ugyancsak görög nyelven írt.

B.

A hagyomány ezen állításait az irodalomtörténeti kutatások annyira alátámasztották, hogy ma egyetlen komoly tudós sem kételkedik azok igazában. Ebben a munkában jelentős része van *Harnack Adolf* berlini protestáns egyetemi tanárnak, aki kutatásainak eredményét *Chronologie* című, kétkötetes művében adta közre. *Harnack* végigvizsgálta az egész őskeresztény irodalmat. E közben azt találta, hogy a kereszténység legrégebbi iratai is gyakran *idéz*ik az evangéliumokat. Így a *Didache*, — az apostolok tanítása — *Barnabás levele* és *Római Szent Kelemen levele* a 100. év körül, *Szent Ignác vértanú iratai* († 107-ben), *Szent Polikárp levelei* († 155-ben) stb. Vagyis a II. század elején már igen sok keresztény hitközség rendelkezett az evangéliumok másolatával. Nyilvánvaló tehát, hogy azokat jóval előbb megírták, mert az ókorban, a lemásolás nehézkes volta folytán,

csak lassan terjedhettek a könyvek. Ha pedig az evangéliumokat jóval a századik év előtt már megírták, akkor azokat még Jézus kortársainak életében kellett írni. Akik tehát írták, *szem- és fültanúi lehettek az eseményeknek.*

C. 1.

Az evangéliumok *figyelmes elolvasása* ugyanerre a megállapításra vezet. Az evangélisták pl. részletesen ismerik Jeruzsálemet: leírják, hogy a templomban milyen visszaélések voltak, hogy az úgynevezett Bárány-tó körül öt csarnok volt, hogy a templomba vezető egyik kapunak Ékes-kapu volt a neve, stb., stb. jelentéktelen körülményt, amelyek a 70. év, vagyis Jeruzsálem pusztulása után, az akkor élő írók előtt már nem lehettek ismertek.

C. 2.

Továbbá, Jézus életének egyes eseményeit is olyan részletességgel írják le, ahogyan csak szem- és fültanúk írhattak, vagy olyanok, akik ilyenekkel közvetlen érintkezésben állottak. Így pl. elbeszélik, hogy Jézust nem egyszer annyian hallgatták, hogy annak a háznak ajtajánál, amelyben tanított, tolongás támadt; hogy a kenyérszaporítás helyén sok fű volt, hogy egyik-másik esemény alkalmával hány óra volt, stb. Az evangélistáknak ez a közvetlen előadásmódja elárulja, hogy az eseményeket igen jól ismerték. Az az egyszerűség viszont, mellyel beszélnek, azt bizonyítja, hogy olyanoknak írnak, akik maguk is tanúi voltak az eseményeknek, másszóval *szemtanúk írnak kortársaiknak.* Ez azonban biztosítéka annak, hogy *az eseményeket híven ismerték* és az igazságnak megfelelően írták le.

D.

Igazmondásukat viszont az alábbi okok bizonyítják:

1.

Mint mondtuk, kortársaiknak írtak, akik közül sokan

ismerték Jézust, látták, hallották és átérték csodás tetteit. Ha az evangélisták hamisan, helytelen beállítással írták volna le Jézus életét, a velük nem egy nézeten levő írástudók és farizeusok feltétlenül hallatták volna szavukat *elleniratok* kiadása által, melyek Jézus ellenségeinek kezén napjainkig fentmaradtak volna. Ilyen elleniratokat azonban az irodalomtörténet nem ismer.

2.

A szent írók négyen írták le Jézus életét időben és részben térben is távol egymástól, és mégis *egyező* módon. Ami eltérés leírásukban van, az elég okát találja az írók személyi különbségében és abban az írói célban, melynek szemmeltartásával írtak. Négy írónak ez a meg-egyezése az *igazmondásnak* valóban nagyszerű bizonyítéka. (Hasonlítsuk össze valamely esemény leírását négy különféle ujságban. Akárhányszor valóban nehéz elhinni, hogy ugyanazt írják le, annyira eltérő az egyes ujságok leírása.)

3.

Mind a négy evangélista *jellemére* írásaik a legjobb fényt vetik. Olvasójuk előtt egyszerű, őszinte embereknek mutatkoznak be, akiktől minden hamisítás, ferdítés, túlzási szándék távol áll, akik nem restellik saját hibájukat, hitetlenkedéseiket, kicsinyes versengésüket, tudatlanságukat is leírni. Ilyen emberekről nem lehet hamisítást feltételezni.

4.

Bizonyos végül, hogy mind a *négyen érdektelenül* írtak. Annál inkább bizonyos ez, mert Jézusról vallott felfogásuk miatt csak üldözés várt reájuk. Meghaltak hitükért, mert meg voltak annak igazáról győződve, tehát állításaikat vérükkel pecsételték meg.

E.

Az evangélisták tehát a valóságnak megfelelően írták

le Jézus életét. Csupán azt kell még megvizsgálnunk, hogy nem hamisították-e meg az evangéliumokat később.

1.

Az evangéliumok meghamisítása az idő előrehaladtával mindig nehezebbé vált. E szentkönyveket ugyanis megírásuk után hamarosan többszörösen lemásolták. Ezeket az értékes másolatokat az egyes keresztény közösségekben féltékenyen őrizték, nyilvános összejövetelek, istentiszteletek alkalmával felolvasták. Ha valaki az evangéliumokat meg akarta volna hamisítani, annak először össze kellett volna szedni a mindenféle használatban levő, az eredetiről másolt példányokat (kivihetetlen feladat az akkori közlekedési viszonyok mellett) és ezek helyébe más, hamisított példányokat kellett volna tenni. (Ismét kivihetetlen a könyvmásolás akkori technikája miatt.) És ha mindez sikerült volna, akkor még le kellett volna győzni a hívek ellenkezését, akik a szent iratokat az ismételt felolvasás következtében szószerint tudták, és azonnal tiltakoztak volna a hamisítás miatt, követelve az eredeti szöveg helyreállítását.

2.

Hogy az evangéliumokat valóban nem hamisították meg, és azok napjainkig híven adják elő Jézus életét, arról a szentírástudománynak *szövegkritika* néven ismert ága kezekedik. Ez a tudomány felkutatta a Szentírásról reánk maradt *összes másolatokat*, és azokat egymással összevetve igyekezett megállapítani az eredeti szöveget. A sokszoros másolás folytán ugyanis elírások, íráshibák, kihagyások, ismétlések adódtak elő. Ezek az úgynevezett *variánsok* azonban, amint azt a szövegkritika kimutatta, kivétel nélkül *lényegtelenek*, és a szent történetet lényegében sehol sem érintik. (V. ö. Frh. Hermann v. Soden prot. tudósak „Die Schriften des N. T. in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt.“ 1902—10-ben megjelent 2203 oldalas könyvét.)

F.

A négy evangélium tehát történehetően tünteti fel Jézus életét. Nyugodtan állíthatjuk, hogy *egyetlen könyve* sincsen a világirodalomnak, melyet mindenegyes szavában annyira kritika alá vettek volna, mint az evangéliumokat: következőleg egyetlen írásmű hitelessége sincsen annyira bebizonyítva, mint ezen könyveké. És mégis — mondják egyes felületes racionalisták — több lényeges pontban *ellentmondás* van az egyes evangéliumok között. Pl.: Máté és Lukács is felsorolják *Jézus őseit*, de néhány nevet leszámítva, egészen más névsort közölnek. (V. ö. Mt. 1, 1—17. és Lk. 3, 23—38.) — Gondoljuk meg azonban, hogy bárki őseit több vonalon is lehet követni, pl. atyai és anyai ágon. Így van ez a két evangélistával is. Máté a zsidóknak írt, akik szemében csak az *atyai* származás bírt jelentőséggel, ő tehát ezt írja le. Jézusnak *törvény előtti* atyja pedig Szent József lévén, Máté Szent József őseit sorolja fel. Szent Lukács viszont a rómaiaknak írt, akiket a zsidók származási törvényei nem érdekeltek, akik Jézus *valóságos* származását kívánták tudni. Leírja tehát Jézus való, *testszerinti* származását, és ezért Szűz Mária őseit sorolja fel.

A többi valóban jelentéktelen eltérésre pedig csak az a megjegyzésünk, hogy a szemtanúk sohasem figyelnek meg mindent *abszolúte egybevágóan*. Ez szinte lélektanilag lehetetlen. Azért ha többen írnak le valamely eseményt, bizonyos *lényegtelen eltéréseknek kell* az egyes leírások között lenni. Ha nem volna semmi eltérés, azt kellene feltételeznünk, hogy szolgai módon egymás leírását másolták le.

Nem akarjuk azonban azt állítani, hogy a későbben író evangélisták az előbb írók könyveit nem ismerték. Ezt igen nagy valószínűséggel feltételezhetjük, de a mondottak értékéből ez mit sem von le.

G.

Az elmondottakhoz álljon itt mint példa: a csodálatos kenyérszaporítás leírása a négy evangélistánál:

Mt. 14, 14—21.

És kimenvén (Jézus), nagy sereget látá, és megsajnálta azt, és meggyógyítá betegeiket. Esteledvén pedig hozzá menének tanítványai, mondván: Puszta a hely és már eljárt az idő; bocsásd el a sereget, hogy a falvakba menvén, eleséget vegyenek maguknak. Jézus pedig mondá nekik: Nem szükséges elmenniök, adjatok ti nekik enni. Felelének neki: Nincs itt más, csak öt kenyérünk és két halunk. Ki mondá nekik: Hozzátok azokat nekem ide. És miután meghagyta, hogy a sereg telepedjék le a szénára, vevé az öt kenyeret és két halat, az égre tekintvén, megáldá és megszegvén, a tanítványoknak adá a kenyereket, a tanítványok pedig a seregnek. És evének mindnyájan és jóllakának; és fönnmaradt hulladékból tizenkét kosarat teleszedének. Az evők száma pedig ötezer férfi volt, az asszonyokon és gyermekeken kívül.

Mk. 6, 34—44.

És kiszállván, látá Jézus a nagy sereget, és megkönyörült rajtuk, mert olyanok valának, mint a pásztor nélkül való juhok, és kezdé őket sok mindenre tanítani. És mikor már későre járt az óra, hozzá menének tanítványai mondván: Puszta ez a hely és öreg az idő; bocsásd el őket, hogy a környékbeli falvakba és majorokba menvén, ennilót vegyenek maguknak. Ő pedig felelvén mondá nekik: Adjatok ti nekik enni. És mondák neki: Ha megyünk és veszünk kétszáz dénárért kenyeret, akkor majd tudunk nekik enni adni. Erre mondá nekik: Hány kenyereitek van? menjetek, nézzétek meg. És megtudván mondák: öt és két halunk. És parancsolá nekik, hogy telepítsék le mindnyájukat csoportokba a zöld pásziton. Letelepedének tehát csoportonként százával és ötvenével. És vevén az öt kenyeret és két halat, föltekintvén az égre, megáldá és megszegé a kenyereket, és tanítványainak adá, hogy eljűk tegyék; a két halat is elosztá valamennyi között. És evének mindnyájan és jóllakának. És a fennmaradt morzsákból és a halakból tizenkét kosarat szedének tele. Valának pedig, akik ettek, ötvezren férfiak.

Lk. 9, 11—17.

. . . és . . . beszéle nekik (Jézus) az Isten országáról, és azokat, kiknek gyógyulásra volt szükségük, meggyógyítá. A nap azonban már hanyatlani kezdett. Hozzája menvén tehát a tizenkettő, mondák neki: Bocsásd el a sereget, hogy a környékbeli falvakba és tanyákra menvén, megszálljanak és ennilót keressenek, mert itt pusztá helyen vagyunk. Ő pedig mondá nekik: Adjatok ti nekik enni. Azok meg felelének: Nincs egyebünk, mint öt kenyérünk és két halunk, hacsak mi nem megyünk és ételmet nem veszünk ennek az egész népnek. Valának ugyanis mintegy ötezen férfiak. Mondá tehát tanítványainak: Telepítsétek le őket csoportokba ötvenenként és úgy cselekvének; és letelepték valamennyit. Vevén pedig az öt kenyeret és két halat, égre tekintvén, megáldá azokat, és megszegé és tanítványainak adá, hogy a sereg elé tegyék. És evének mindnyájan és jóllakának. És fölszedék, ami utánuk megmaradt, tizenkét kosár hulladékot.

Ján. 6, 2—14.

És nagy sokaság követé őt, mert látták a jeleket, melyeket a betegeknek cselekszik vala. Fölméne tehát Jézus a hegyre és leüle ottan tanítványaival. Közel vala pedig húsvét, a zsidók ünnepe. Fölemelvén tehát szeméit Jézus, és látván, hogy nagy sokaság gyűl hozzája, mondá Fülöpnek: Honnét veszünk kenyeret, hogy ezek egyenek, ezt pedig azért mondá, hogy őt próbára tegye, mert ő maga tudta, hogy mit akar cselekszteni. Felelé neki Fülöp: Kétszáz dénár áru kenyér sem elég nekik, hogy mindegyiknek csak valami kevés jusson. Mondá neki egyik tanítványai közül, András, Simon Péternek testvére: Van itt egy fiú, kinek öt árpakenyere van és két hala, de mi ez ennyinek? Jézus erre mondá: Telepítsétek le az embereket. Ama helyen pedig sok fű vala. Letelepédének tehát a férfiak, számszerint mintegy ötezren. Jézus pedig vevé a kenyeret, és hálát adván, elosztá a letelepülteknek; hasonlóképen a halakból is adott, amennyit akartak. Miután jóllaktak, mondá tanítványainak: Szedjétek fel a megmaradt hulladékokat, hogy el ne vesszenek. Összeszedék tehát és tizenkét kosarat töltének meg az öt árpakenyér hulladékai-ból, melyek megmaradtak az étkezők után. Az emberek pedig látván a jelt, melyet Jézus cselekedett, mondák, hogy ez bizonyly az a próféta, ki e világra jövendő.

31. Az ószövetségi kinyilatkoztatás és a tudomány.

A. 1.

Az ószövetségi kinyilatkoztatást is megtámadták a racionalisták, és azt állítják róla, hogy az több pontban összeütközésbe kerül a tudománnyal. Első helyen a teremtés Mózes által leírt történetére hivatkoznak. Mózes leírása — mint mondják — nem egyeztethető össze a Kant—Laplace-féle elmélettel. — Azt kérdezzük: Baj ez? — Olyan bizonyosan igaz talán, amit a Kant—Laplace-féle elmélet mond? Ha majd ebből az elméletből *tétel* lett, vagy ha majd a tudomány bármi módon bebizonyította, hogy miképen keletkezett a világ és az a tétel, mely ezt tévedésmentesen kimondja, ellentétben lesz Mózes leírásával, akkor majd meglátjuk, hogy mit feleljünk. De amíg a tudomány erre vonatkozó tétellel nem szolgál, nem kell nyugtalankodnunk a miatt, hogy elméletei a mózesi leírással nem egyeznek.

A. 2.

Azt állítják azonban, hogy Mózes leírása önmagában véve is lehetetlenség. Azt mondja ugyanis, hogy Isten az első napon teremtette a világosságot, a nappalt meg az éjtszakát, és csak a negyediken a napot, holdat és a csillagokat. Márpedig nappal az éjtszakával csak akkor váltakozhat, ha a föld a naptól megvilágítva forog a tengelye körül. — Erre az ellenvetésre több szempontból válaszolunk:

1.

A Szentírás sohasem tanít természettudományt. A természeti jelenségeket csak a *külső látszat* szerint írja le. A teremtés történetének leírása sem természettudományos értekezés tehát, hanem népies leírás vallásos célzattal. Ha Isten Mózes-sel természettudományos szempontból híven akarta volna a világ teremtését leírni, olyan kémiai meg fizikai tényezőket (elektronok, atomok, intraatomális energiák stb.) is meg kellett volna vele említtetnie, melyeket napjainkig senki sem értett volna meg, sőt miután bizonyos, hogy az anyag felépítése még ma sem ismeretes a maga teljességében előttünk, ha Mózes úgy írta volna le a teremtést, ahogyan az a valóságban történt, előadását még ma sem értenők, és következőleg nem is értékelnők.

2.

Mózes, mint mondtuk, a teremtés történetét *vallásos célzattal írta le*. Azt akarta előadni, hogy *mindent Isten teremtett*, hogy tehát az egész világnak csak *egy* teremtő-ura van. Tévednek tehát a sokistenimádók, akik minden természeti jelenséget más és más istenség művének tekintenek. De Isten Mózes által a *hetedik nap megszentelését* is meg akarta okoltatni és ezért mutatta be úgy, mintha Isten is hat napig dolgozott: a világot hat nap alatt teremtette, a hetediken pedig megpihent volna.

3.

Isten a kinyilatkoztatásait sok esetben *látomásokban* adja. Valószínű, hogy Mózes is ezúton kapta azt, amit

a világ teremtéséről leírt. Feltehetjük, hogy e látomásokban *hét napon* át részesült, és mindenegyes látomás egy-egy teremtési nap történetét ismertette meg vele. Az eseményeket azonban úgy szemlélte, mint aki *a földről nézi végig* a teremtést. Az első pedig, amit a még kialakulatlan sűrű köd- és gőzfelhőkbe burkolt földről láthatott, a világosság volt, illetőleg ennek a sötétséggel való váltakozása. (A Vénuson valószínűleg még most is ez a helyzet.) A föld kialakulásának haladtával a köd- és gőzfelhők mindinkább lecsapódtak és ez a folyamat csak a negyedik napon lett oly méretű, hogy az ég kiderült és azon feltűnhetett a ragyogó nap, illetőleg a hold meg a csillagok. Ezért írja le ezek teremtését Mózes a negyedik napon. Viszont annál érdekesebb, mennyire igazolja Mózes elírását az őslénytan. Mózes szerint ugyanis az élet fokozatosan lépett fel a földön. Először a növényi, azután az alacsonyrendű állati, majd a magasabbrendű állati és végül az emberi élet. Ugyanezt tanítja a föld rétegeiben végzett kutatások alapján az őslénytan.

4.

Végül, ha Mózes teremtéstörténetét előítélet nélkül elolvassuk, feltétlenül meglep minket az a csodálatosan *magasrendű isteneszme*, mellyel e sorokban, és általában Mózes könyveiben találkozunk. Valóban csodálatos ez, mivel Mózes korában körülötte minden nép már sokistenhívő és bálványimádó volt. Honnan vette Mózes ezt a páratlanul magas, mai napig felül nem múlt, sőt felülmúlhatatlan isteneszmét? Csakis a kinyilatkoztatásból. (V. ö. Móz. II 3, 13 sk.) Ember őt erre meg nem taníthatta.

B.

A második pont, melyen a racionalisták megakadnak, az ember teremtésének leírása. Ez, mondják, ellenkezik a tudomány mai felfogásával, mely az ember leszármazását tanítja. Erre vonatkozólag már feleltünk a 11. és 13. pontban.

C.

A természettudomány szempontjából kifogásolják a *vízözön* leírását is. Elképzelhetetlen akkora víztömeg, — mondják — mely magasabb lett volna, mint a hegyek. Hová folyt volna le ez a sok víz? Azonkívül a föld minden állatfajából kettő el sem férhetett abban az aránylag kicsiny hajóban, melyet Noé épített. (Hossza 300, szélessége 50, magassága 30 könyöknyi volt; mai mértékre átszámítva 150 m hosszú, 25 m széles és 15 m magas volt, ami 56.250 m^3 -nek felel meg. V. ö. Móz. I 6, 5.) — Ha azonban a vízözön leírásának megítélésénél ugyanazokat az elveket érvényesítjük, melyeket a teremtés történetének elbírálásánál igénybe vettünk, nem találunk abban semmi lehetetlent. — Kolumbus előtt (1492-ben indult első útjára) még nem tudták, csak kivételes lángelmék gyanították rövid idő óta, hogy a föld gömbölyű. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy Mózes 15 századdal Kr. e. is kisebbnek gondolta azt, mint amilyen. A vízözönt alighanem a szó hagyomány alapján írta le, mely Noétól eredt, aki azt családjával együtt túlélte. Noé pedig csak arról beszélhetett, amit maga látott és tapasztalt. Ő pedig a körülötte élő, általa elérhető minden állatfajból vitt a bárkába, továbbá ő úgy látta, hogy a víz az egész földet elöntötte, hogy magasabb volt, mint az általa ismert hegyek. Ez pedig elfogadható, mert óriási „*mindent elpusztító*” árvizek azóta is voltak, sőt mi is beszélünk napjainkban ilyenekről. Természetes azonban, hogy sohasem használjuk ezt az idézőjelbe tett kifejezést a szó teljes és szoros értelmében. Miért ítélünk tehát a Szentírásnál másképen? — Azonkívül a geológusok szerint nincsen kizárva, hogy kozmikus jég került a földre, mely itt megolvadva, óriási árvizet létesített, és a tengerekbe ömölve, azok színét felemelte. Valóban fel is vetődött a tudósok között az a nézet, hogy a tenger színe a harmadkor elején kb. 200 méterrel emelkedett. Ime tehát a természettudomány sem tartja olyan egészen lehetetlennek a vízözönt.

D.

Az ószövetség Istene — mondják még a racionalisták —

a) *kegyetlen*, akinek parancsára sok vért ontanak, aki angyalai által maga is tömegeket lemészároltat, aki b) *eltúri az erkölcstelenséget*, amikor még a pátriárkáknál, sőt Dávidnál is elnézi a többnejűséget, sőt azt is, hogy az őszülők gyermekei testvérek létére összeházasodjanak, aki c) *merő külsőségekre helyezi a fősúlyt*, amelyenek az őszövetségi szertartási törvények, aki d) *személyválogató*, amennyiben egy népet, a zsidót, választott ki és azt mindenféle anyagiás indítóokkal nyerte meg magának, stb., stb.

a.

Isten *kegyetlen*? Azért talán, mert nem tűri, hogy parancsait semmibe se vegyék? Isten felséges úr, aki először hosszasan vár, hogy az emberek megjavuljanak és szent akaratának beteljesítésére hajoljanak. A vízözön előtt 100 évig várt, Egyiptomban csak tizedik csapása volt halálos, az amalekitáknál is várt, mindig vár. De ha türelmének és irgalmának mértéke betelt, akkor keményen, felségéhez méltóan lesújt. Természetes azonban, hogy Isten ítéleteiben nemcsak ezt a földi életet nézi, hanem a túlvilágít is. Nem is érti meg határozatait, akinek tekintete nem terjed a föld látókörén túl.

b.

Isten *erkölcstelen*? Miért büntette akkor vízözönnel a paráznaságban elmerült emberiséget? Miért pusztította el tüzesővel Szodomát és Gomorrát? Miért mondotta ki: ne paráználkodjál! — Hogy miért engedte meg a többnejűséget? Rendezett módon, nagyobb bajok elkerülése végett addig, amíg a megváltás kegyelmei az emberi akaratot megfelelően fel nem erősítették.¹ — Ami pedig az őszülők gyermekei-

¹ A házasság intézményének lényegénél fogva kettős célja van: elsősleges az utódállítás és a gyermekek nevelése (Móz. I 1, 28.), másodlagos a házastársak kölcsönös segítsége. (Móz. I 2, 18.) Amíg a polyandriát (az egyidejű többférjűséget) — mert az a házasság elsősleges céljával ellenkezik — a természeti törvény minden körülmények közt tiltja, és ez alól a teremtés jelen rendjében még Isten sem adhat felmentést, — addig a polygynia (az egyidejű többnejűség) alól — mert az a házasság

nek házasságát illeti, azt az emberi nem fennmaradása egy esetre így kívánta, és miután az a házasság céljával nem ellenkezett, Isten szabadon engedélyt adhatott rá, annál is inkább, mert azt akkor, az egészségének és erejének még teljében álló emberi természet megbírta. A második nemzedékben már unokatestvérek házasodtak, ezzel az esettel pedig még ma is találkozunk.

c.

Az ószövetségben Isten valóban nagy súlyt helyezett a *külső istentisztelet* pontos betartására, mert az erős oltalmat nyújtott a belső elsekélyesedés, sőt a pogányságba való visszaesés veszélye ellen. De e mellett nagyon szorgalmazta a belső vallásosságot is, aminek beszédes bizonyítéka az a sok próféta, aki minduntalan fellépett és a belső, a szív szerinti megtérést sürgette.

d.

Ami pedig a *választott népet illeti*, — való igaz, hogy Isten az eljövendő Megváltóba vetett hit fenttartását egy népre, a zsidókra bízta, de lehetővé tette a körülmetélés, mint a választott néphez való tartozás külső jelének felvétele által, hogy bárki ehhez a néphez csatlakozhassék és hitét felvegye, amit igen sokan meg is tettek. Ez azonban az örök üdvösségre való hivatásnak csak külső jele volt és maradt, csak előkészület volt az örök életre. Az *üdvözülés lehetősége mindenki részére kezdet óta nyitva állott*.

E.

Végül bármit is hozzanak fel egyes hinni nem akaró emberek a Szentírás ellen, tagadhatatlan tény marad, hogy

elsőleges céljával nem ellenkezik — bizonyos körülmények között Isten felmentést adhatott.

Ilyen körülmények állottak elő a vízözön után, amikor egyrészt ismét kívánatos volt az emberi nem gyorsabb szaporodása, másrészt az eredeti bűn következtében az erkölcsök már eldurvultak. Istennek ezt az engedélyt Jézus Krisztus hatálytalanította. (Mt. 19, 3—9.)

nincsen a világirodalomnak még egy olyan könyve, melyből annyi isteni bölcsesség áradna ki, mint ebből, mely az emberiségre akkora hatással lett volna, mint ez, és mely annyi évezreden keresztül annyi embert sorolhatott volna hívei közé. Vegyük azért mindig tisztelettel kezünkbe ezt a valóban szent könyvet és magunk is érezni fogjuk jótékony hatását.

VI. Rész. Jézus Krisztus.

32. Jézus Krisztus a jövendölések fényében.

A.

Jézus Krisztus a világtörténelemben páratlanul álló egyéniség. Már az a körülmény is, hogy életének minden egyes mozzanata, műve és annak jövő sorsa, több száz évvel születése előtt részletesen meg volt jövendölve, egyedülálló jelenség. — Az ószövetségi Szentírásban található Jézusra vonatkozó több száz jövendölés közül álljon itt néhány példa. Mindezeket megtaláljuk már az úgynevezett *Hetvened fordításban* is, mely Jézus születése előtt kb. 300 évvel Alexandriában az eredeti héber szöveg után készült. Ez a tény kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a felsorolt idézetek Jézus születése előtt már 300 évvel léteztek, tehát *valódi* jövendölések.

B.

Az első örömhírt a Megváltóról az emberiség mindjárt a bűnbeesés után kapta: *Ellenkezést vetek közéd és az asszony közé,* — mondotta Isten a kígyó képe alá rejtőzött gonoszléleknek — *ivadékod és Ivadéka közé, az széttiporja fejedet, te pedig sarka után leselkedel.* (Móz. I 3, 15.) A Sátán ivadéka minden angyal, aki az ő közreműködése folytán vált ördöggé, tehát az egész pokol. Az Asszony ivadéka a Sántátipró, a Megváltó, akit a Sátán el akart veszíteni.

Világosabban szól Isten Ábrahámhoz, miután az öreg

pátriárka készségesnek mutatkozott, hogy az Úr parancsára fiát, Izsákot is feláldozza: *Önmagamra esküszöm, hogy mivel ezt tetted, s kedvemért egyszülött fiadnak sem kedveztél, megáldalak, . . . s ivadékosban nyer áldást a föld minden népe.* (Móz. I 22, 16–18.)

Ezt az ígéretet megismételte Isten Izsáknak (Móz. I 26, 4.) és Jákobnak is. (Móz. I 28, 13.)

Világosan beszélt az Eljövendőről Jákob, mikor halálos ágyán fiait megáldotta. Júdának ezt mondotta: *El nem véte-tik a fejedelmi pálcá Júdától, . . . míg el nem jő az Elküldendő, Az, akire a népek vára-koznak.* (Móz. I 49, 10.)

Dávidnak megígéri az Isten, hogy fiának, aki majd az általa tervezett templomot felépíti, trónusa örökérvényű lesz: *Felemelem utánad ivadékosdat . . . ő fog házat építeni nekem és én megszilárdítom királysága trónját mindörökre.* (Kir. II 7, 13.) Így tudta meg az emberiség, hogy a Megváltó Ábrahám népéből, Júda törzséből és Dávid családjából fog származni, ami valóban be is következett. (V. ö. Jézus nemzetségtábláját Máté apostolnál, Mt. 1, 1. sk.)

A Megváltó születésének idejét Dániel próféta mon-dotta előre: *Ama parancs kiadásától, hogy ismét felépül-jön Jeruzsálem a Felkent (Krisztus) fejedelemig, 7 hét és 62 hét lesz.* (Dán. 9, 25–27.) Vagyis először 7×7 , azután 62×7 esztendő, összesen $49 + 434 = 483$ év telik el Jézus fellépéséig. Artaxerxes, babiloni király ezt a rendeletet — ha Jézus Krisztus születését Róma alapítása után a 753. évre tesszük — 458-ban Kr. e. adta ki. Miután azon-ban Jézus valószínűleg Róma alapítása után 749-ben szüle-tett, Artaxerxes szóbanforgó rendeletét 454-ben Kr. e. adta ki és ez esetben 483 évvel ezen rendelet kiadása után a nyilvánosan fellépő Jézus 29 éves volt, mint Szent Lukács írja: mintegy 30 éves. (Lk. 3, 23.)

Jézus születésének helyét Mikeás próféta jövendölte meg, aki egyben utalt a Megváltó örök, azaz isteni eredetére is: *De te, Efrata Betlehemje, kicsiny vagy ugyan Júda ezrei között* (Júda ezrei; Júda törzsének területén fekvő

községek között), mégis belőled származik majd nekem Izraelnek jövőendő uralkodója, aki kezdettől fogva az örökkévalóság napjaitól fogva származott. (Mik. 5, 2.)

C.

Jézus szüzi születését és egyben istenségét Izaiás próféta mondotta előre: . . . *az Úr maga ad nektek jelt: Ime szűz méhében fogan és fiút szül, neve Emmánuel lesz.* (Emmánuel zsidó szó, annyit jelent, mint Velünk-az-Isten.) Kevéssel alább így ír a Próféta: *Gyermek születik ugyanis nekünk és fiú adatik nekünk s a fejedelemség az ő vállára kerül és léssen az ő neve: Csodálatos, Tanácsadó, Isten, Hős, Az Örökkévalóság Atyja, A Béke Fejedelme. Növekszik majd uralma . . . Dávid trónján és országa felett . . .* (Iz. 7, 14. és 9, 6.)

Úgy a zoltárok könyvében, mint Izaiás prófétánál találunk jövőendőlést a napkeleti bölcseket illetőleg: *Tarsis királyai és a szigetek adományokat hordjanak, Arábia és Sába királyai ajándékokat hozzanak.* (71. Zs. 10.) *Elborít majd téged a tevék áradata, Mádián és Éfa dromedárjai valamennyien Sábából jönnek, aranyat és tömjént hoznak s az Úr dicséretét hirdetik.* (Iz. 60, 6.) Tarsis, Arábia és Sába a három király, a három napkeleti bölcs hazája lehetett (?).

Jeremiásnál találunk jövőendőlést, mely a betlehemi kisdetek megöletésére is vonatkozik: *Igy szól az Úr: Jajszó hallik Rámában, a gyász és siralom szava, Ráchel siratja fiait és nem engedi, hogy vigasztalják miattuk, azért, mert már nincsenek.* (Jer. 31, 15.)

D.

Izaiás megjövendölte Jézus előhírnökét, Keresztelő Szent János fellépését is, sőt azt is előre mondotta, amit ez hirdetni fog: *Kiált egy hang: Készítsetek utat a pusztában az Úrnak, csináljatok egyenes ösvényeket a sivatagban Istennek.* (Iz. 40, 3.) Tudjuk, hogy Keresztelő Szent János magát a Pusztában kiáltó szavának nevezte. (V. ö. Mt. 3, 3.)

Izaiás megjövendölte, hogy a Megváltó Galileában, Zabulon és Neftálím földjén fog tartózkodni és ez a nép látja majd fényes tetteit. (Iz. 9, 1—2.) És tudjuk, hogy Jézus, miután Názáretet elhagyta: *a galileai tenger melléki Kafarnaumba méne lakni Zabulon és Neftálím vidékére.* (Mt. 4, 14.)

Izaiás továbbá megjövendölte Jézus csodáit is: *Maga az Isten jön, hogy szabadulást hozzon nektek! Akkor majd megnyílik a vakok szeme, s a süketek füle nyitva leszen, ugrándozik majd a sánta, mint a szarvas, és megoldódik a némák nyelve.* (Iz. 35, 5—6.) És amikor Keresztelő Szent János tanítványai megkérdezték Jézust, hogy valóban ő-e az ígért Megváltó, az Üdvözítő Izaiás próféta ezen szavai-val hivatkozik csodáira. (Mt. 11, 4—6.)

Jézus szelíd és türelmes modoráról ezt mondja Izaiás próféta: *Ime az én szolgám, akit támogatok, az én választottam, akiben kedvem találok. Reá adtam lelkemet, igazságot visz majd ő a nemzeteknek. Nem kiált ő majd és nem lesz személyválogató, szava nem hallatszik az utcán, a megtört nádszálat össze nem zúzza, s a füstölgő mécsbelet ki nem oltja . . . Ezt mondja az Úr.* (Iz. 42, 1—3.)

Dávid király és próféta megjövendölte a Megváltóról, hogy *pap lesz mindörökre Melkizedek rendje szerint.* (109. zsolt. 4.) Melkizedekről pedig tudjuk, hogy kenyeret és bort áldozott. (Móz. I 14, 18.) Beteljesedett ez az utolsó vacsorán, és napjainkig minden szentmise alkalmával. — Erről a tiszta áldozatról Malakiás próféta is beszélt: *Napkelettől napnyugatig nagy az én nevem a nemzetek között és minden helyen tiszta eledeláldozatot áldoznak és mutatnak be nevemnek . . . úgymond a seregek Ura.* (Mal. 1, 11.)

E. 1.

Jézus ünnepélyes bevonulását Jeruzsálembe Zakariás próféta jövendölte meg: *Felette örvendezzél Sion leánya; ujjongj Jeruzsálem leánya: Ime, bevonul hozzád királyod, igaz ő és megszabadít (Messiás), szegény ő és számaron ül.* (Zak. 9, 9.)

Jézus árulójáról is megemlékezik a zsolttáros próféta: *Még jóbarátom is, akiben reméltem, ki kenyeremet ette, felemelte sarkát ellenem.* (40. zsolt. 10.) Tudjuk, hogy Jézus Júdásnak az utolsó vacsorán bemártott falatot nyújtott, hogy ezáltal jelezze kedves tanítványának, Szent Jánosnak, az áruló személyét. (Jn. 13, 21.)

A harminc ezüstöt, Júdás árulásának díját, Zakariás próféta jövendölte meg: *Erre ők harminc ezüstöt mértek ki béremül . . . melyre engem becsültek . . . és az Úr házában a fazekas elé vettem.* (Zak. 11, 13.) Tudjuk, hogy Júdás, miután gonosztettét megbánta, visszavitte a pénzt, a templom kövezetére szórta, és azon a főpapok egy fazekasnak telkét vették meg. (Mt. 27, 3—10.)

E. 2.

Jézus szenvedéseit úgy általánosságukban, mint egyes részleteikben is megjövendölték a próféták:

Általánosságban.

Ezt olvassuk Izaiás prófétánál:

Nem volt sem szépsége, sem ékessége, hogy megnézzük rajta, és külseje sem volt kívánatos. Megvetett volt, a legutolsó az emberek között, a fájdalmak embere, a betegség ismerője; arca mintegy elrejtett és megvetett volt, azért nem is becsültük őt. Valóban a mi betegségeinket ő hordozta, s a mi fájdalmainkat ő viselte; és mi őt szinte belpoklosnak tekintettük, az Istentől megvertnek és megaláztatnak. Pedig ő a mi gonoszságainkért sebesített meg, a mi bűneinkért töretett össze; a mi békességünkért van rajta fenyték, s az ő kék foltjai által gyógyultunk meg. Mi mindnyájan mint a juhok tévelygünk, kiki a saját útjára tért; s az Úr őreá helyezte mindnyájunk gonoszságát. Feláldoztatott, mert ő maga akarta, és nem nyitotta meg száját; viszik, mint a juhot leölésre, és mint nyírója előtt a bárány, elnémul, és meg nem nyitja száját. Stb. (Iz. 53, 2—7.)

Az egyes részletekre vonatkozólag pedig:

Testemet odaadtam az engem verőknek, orcámat a tépdésőknek, arcomat nem fordítottam el azoktól, akik

gyaláztak és megköpdöstek engem. (Iz. 50, 6.) Jézust valóban megverték, megostorozták, arcát, fejét tövisekkel tépdesték, arcába köptek. (Mt. 27, 26—30.)

A zsolttáros próféta megjövendölte a keresztfeszített Jézus imáját is: *Istenem, Istenem, tekints reám, miért hagytál el engem.* (21. zsolt. 2.) A kereszten Jézus valóban így fohászkodott. (Mt. 27, 46.) Jézusnak a királyi zsolttáros még ezt is a szájába adja: *Aki csak lát engem, mind gúnyt űz belőlem, félrehúzza ajkát, fejét csóválja: Az Úrban bizott, mentse meg őt, szabadítsa meg, ha kedvét leli benne.* (21. zsolt. 8—9.) Máté evangélista így írja le az eseményeket: *A járókelők pedig káromolták őt, hajtogatván fejüket . . . Az Istenben bizott, mentse meg most, ha akarja őt.* (Mt. 27, 39—43.) — További szenvedéseit a jövendölés szerint így mondja el imájában Jézus: *Erőm mint a cserép kiszáradt, nyelvem nyemhez tapadt, . . . átfúrták kezemet és lábamat, megszámlálták minden csontomat. Néztek reám, bámultak engem és köntösömre sorsot vetettek.* (21. zsolt. 16—19.) Tudjuk, hogy mindez szószerint bekövetkezett.

A zsidók azonkívül a húsvéti bárányban a Megváltónak, Isten Bárányának előképét látták. És amint nem volt szabad a húsvéti báránynak csontjait összetörni (v. ö. Móz. II 12, 46.), úgy a keresztfeszített Jézus csontjait sem törték meg, hanem egy a katonák közül lándzsával átdöfte Jézus oldalát, amit Zakariás próféta jövendölt meg. (Zak. 12, 10. és Jn. 19, 33—37.)

F.

Jézus alapításáról, az Anyaszentegyházról ezt írja Izaiás próféta: *És leszen az utolsó időkben* (általában így nevezi a messiási idöket) *az Úr házának hegye* (Jézus sziklára, hegyre alapítja Egyházát), *szilárdan áll majd a hegyek tetején* (Jézus ezt így fejezi ki: a pokol kapui sem vesznek erőt rajta), *és magasabb lesz a halmoknál* (minden más vallásnál nagyobb lesz az elterjedettsége), *és hozzá fordulnak mind a nemzetek* (tehát nem lesz kizárólagos, azaz egy nép

egyháza), és odamegyen számos nép és így szólnak: *Rajta, menjünk fel az Úr hegyére, és Jákob Istenének házához, hogy megtanítson minket utaira, és ösvényein járjunk, mert Sionból jő a tanítás, és Jeruzsálemből az Úrnak igéje.* (Iz. 2, 2—3.)

Az Anyaszentegyház örök voltáról álljon még itt Dániel jövődölése: *Ő hatalmat, méltóságot és országot adott neki, hogy minden nép, törzs és nyelv neki szolgáljon, és hatalma örök hatalom legyen, amely meg nem szűnik és országa olyan, amely el nem pusztul.* (Dán. 7, 14.)

G.

Ime néhány példa a Jézusra vonatkozó jövődölésekből. Valóban egyedülálló jelenség, hogy valakinek élete, annyi évszázaddal előre, ily részletességgel legyen megjövendölve. Ebből a tényből, azt hiszem, bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy Jézus valóban a legcsodálatosabb világtörténeti személyiség, akit a próféták nem egyszer határozottan Istennek neveznek. Körülötte fordul az emberiség történelme, és nem tekinthetjük véletlennek, hogy az évszámolás születésétől veszi kezdetét. Miután jövődölni csak Isten tud, az elsorolt jövődölések csak Tőle, a Mindentudótól származhattak. Mekkora szerepre hivatott egyén lehetett Az, akinek eljövételére maga az Isten annyi évszázadon át ily sok és részletes jövődöléssel előre felhívta az emberiség figyelmét?

33. A tanító Istenember.

A. 1.

Ha az evangéliumok olvasásába merülünk, feltétlenül megragad minket Jézus tanítása. Csodálkozunk 19 évszázaddal később éppen úgy, mint ahogy hallgatói is bámulatba estek (Lk. 4, 32.), mert Jézus tanítási módja, de tanainak tartalma is, felülmúl minden emberi elgondolást. Jézus

azonkívül még a legteljesebb mértékben tudatában is van tanai igaz voltának, és azért mindig határozottan, a *megcáfoltatás félelmének* legcsekélyebb jele *nélkül* beszél, amit hallgatói és megállapítottak róla: Soha ember még így nem szólt. (Ján. 7, 46.)

A. 2.

Már tizenkét éves korában bámulatba ejti a zsidó teológia tudósait: és álmélkodának mindnyájan az ő okosságán és feleletein. (Lk. 2, 47.)

Tud írni (Ján. 8, 6.) és olvasni (Lk. 4, 16.), csodálatosan ismeri a Szentírást, pedig egyik rabinusi iskolának sem volt tanulója, és ezért mindezt mástól *sohasem tanulta*. (Ján. 7, 15.) Tanítványai azon is meglepődtek, hogy milyen szépen tudja értelmezni a jövendöléseket. (Lk. 24, 32.)

B. 1.

Ismeri hallgatói legelrejtettebb *gondolatait* (Mt. 9, 4.), pl. Júdás árulási szándékát (Ján. 13, 10—11.), és ellenfelei nem tudják olyan dilemma elé állítani, melyből könnyűszerrel, gondolkodás nélkül, meg ne találná a helyes ki vezető utat. Gondoljunk pl. az adópénz (Mt. 22, 15—22.), vagy a házasságtörő asszony esetére. (Ján. 8, 3—11.) Viszont Jézus kérdéseire az írástudók meg farizeusok, korának tudós teológusai, nem tudnak felelni. (Mt. 21, 23—27. és 22, 41—46.)

B. 2.

Jézus előtt továbbá *nyitva áll a jövő*, és ezért ismételen beszél bekövetkezendő szenvedéseiről, haláláról és feltámadásáról. (Mt. 16, 21.; 17, 22.; 20, 17.) Mindezt hallgatói, még rosszakarói is helyesen értették, senki sem gondolt képletes beszédre. Azért pl. bekövetkezett halála után a papi fejedelmek Pilátushoz mentek mondván: Uram, emlékszünk, hogy az a csaló (Jézust nevezték így) még életében azt mondotta: Három nap mulva feltámadok. (Mt. 27, 63.) Jézus Júdás árulását is megjövendölte: Nemde én

tizenkettőtöket választottalak és egy közületek ördög? (Ján. 6, 65. és 71.) E szavakat egy évvel halála előtt mondotta. Megjövendölte Péter hármias tagadását is. (Ján. 13, 21—27.) Egy emberöltővel előre megmondotta *Jeruzsálem pusztulását*, és azt is, hogy az még akkor élő nemzedék korában fog bekövetkezni; Jézus ekkor párhuzamot vont a város pusztulása és a *világ vége* között (Mt. 24. fejezet); megjövendölte a világ végének (Mt. 24-ben) és az utolsó ítéletnek (Mt. 25, 31—46.) lefolyását, előre lefestette, hogy milyen üldözések várnak híveire, az Anyaszentegyházra (Ján. 15, 18—20. és 16, 2—4.), de azt is megmondotta, hogy azon a pokol kapui sem fognak erőt venni soha. (Mt. 16, 18.)

B. 3.

Jézus ismeri a *másvilágot*, és könnyedén, de határozottan, minden tétovázás nélkül beszél a túlvilági életről. Azt állítja pl., hogy ott nem nőülnek, de férjhez sem mennek, hanem lesznek mint az ég angyalai (Mt. 22, 30.); az angyalokról azt mondja, hogy azok mindig látják az Atya képét (Mt. 18, 10.); a pokolról, hogy ott sírás lesz és fogak csikorgatása (Mt. 8, 12.; 13, 50.); a keresztfeszített jobb latornak azt ígéri, hogy még aznap vele lesz a paradicsomban. (Lk. 23, 43.)

C. 1.

Amilyen csodálatos Jézus tudásának korlátlan volta, éppen olyan bámulatos *tanáinak mélysége*. Tőle nyertük pl. a *Szentháromság* tanát. Ilyen tanítást azonban ember nem adhatott. Minden emberi elgondolás ugyanis tapasztalásból indul ki, a természetben pedig, melyből tapasztalatainkat merítjük, semmit sem találunk, ami a Szentháromság analógiájával bírna, és azért minket ezen gondolatra rávezethetett volna.

C. 2.

Hasonlóan minden emberi elgondolást meghalad az Oltáriszentségről szóló tanítás is . . . Én vagyok az élő kenyér, mely a mennyből szállott alá. Aki eszi az én teste-

met és issza az én véretem, annak örök élete legyen; és én feltámasztom őt az utolsó napon. Mert az én testem bizonyos étel, és az én vérem bizonyos ital . . . Ez az a kenyér, mely az égből szállott alá . . . (Ján. 6, 51—56.) Ezek csak Isten szájába illő szavak. Bárki más beszélt volna komolyan így vagy hasonlóan, hallgatói részéről csak mosolyt aratott volna.

C. 3.

Az isteni értelem csillogása a *nyolc boldogságról* szóló tanítás is. (Mt. 5, 1—12.) Az emberies felfogás többé-kevésbé rövidlátó, csak a pillanatnyi jelent, és elsősorban az *én* önző érvényesülését látja. Éppen ezért az ellenkező oldalon vélné és keresné a boldogságot, nem ott, ahol azt Jézus megjelöli. Az ember pl. sohasem indulna neki szelidséggel meghódítani a földet, ellenkezőleg kardot venne a kezébe. Vagy ki gondolná közülünk, hogy a bánatból és nem a mulatozásból fakad a boldogság?

C. 4.

Minden emberi elgondolástól mentes, valóban isteni tökéletességet tételez fel Jézus tanítása a *felebaráti szeretetről*: Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék. Áldjátok átkozóitokat és imádkozzatok gyalázóitokért. (Lk. 6, 27.) Ilyen gondolatok csak isteni értelemben születhettek: az embert a megsértett önérzet megtorlásra ösztönzi. — Új parancsolatot adok nektek, — mondotta Jézus az utolsó vacsorán — hogy szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket. (Ján. 13, 34.) Ebből az önfeláldozó, a kereszthalálra is képes felebaráti szeretetből fakad azután az a megbocsátás, melyet az Istenember lelkiünkre kötött: Uram! — kérde Szent Péter — hányszor vétkezhetik ellenem atyámfia, hogy megbocsássak neki? Talán hétszer? Felelé Jézus: nem mondom neked, hétszer, hanem hetvenszer hétszer (Mt. 18, 21.)

C. 5.

Az Isten bölcsesége nyilatkozik meg Jézus *példabeszédeiben* is. Az ember pl. hajlandó volna minden gonoszt azonnal és gyökerestül kiirtani a földről. Jézus azonban figyelmeztet a konkolyról mondott példabeszédben (Mt. 13, 24—30.), hogy ez esetben a rosszal sok jó is veszendőbe menne: azért a tökéletes igazságszolgáltatás ideje csak az utolsó ítéleten lesz. — Az ember továbbá hajlandó volna, önmagából kiindulva, a megsértett Istent, a teremtés fenséges urát szigorúnak, sőt kegyetlennek elképzelni. Valóban, Istennek magának kellett eljőnnie, hogy a tékozló fiúról szóló megható példabeszédben tudtunkra adja, hogy a mennyei Atya a hozzá visszatérő bűnöst szeretettel keblére öleli, sőt „összecsókolja”. (Lk. 15, 20.)

D. 1.

Jézus tanait mindig *abszolút fölényvel* adta elő, soha egyetlen szavából sem csendül ki bizonytalanság. Ő sohasem adja elő privát véleményét, hanem mindenkor az igazságot, és ezt nyíltan ki is mondja: *En vagyok az út, az igazság és az élet, senki sem jut az Atyához másképp, mint általam.* (Ján. 14, 6.)

D. 2.

Ha Jézus *csak lángelméjű ember* lett volna, amint azt a racionalisták hangoztatni szeretik, akkor nagyvezű embereket választott volna maga mellé tanítványokul, akik mélyenszántó tanításait meg bírják érteni. Ő azonban, a mindentudó és mindenható Istenember nem szorult erre. Ő az egyszerű és tanulatlan, nem is fiatal, halászembereket is képes volt megtanítani a legmélyebb, legelvontabb igazságokra, mert rendelkezésére állott a Vigasztaló Szentlélek, kit az Atya az ő nevében küld, aki majd belsőleg, belső megvilágosítás és sugalmazás által tanít és eszükbe juttat mindent. (Ján. 15, 26.; 16, 15.)

D. 3.

Jézus végül, és ezt is csak ő, az Istenember tehetette, *megbízta tanítványait*, hogy elmenvén az egész világra, hirdessék az evangéliumot minden teremtménynek, aki hiszen és megkeresztelkedik, az üdvözül, aki pedig nem hisz, el-kárhozik. (Mt. 16, 15—16.) Így valóban csak az beszélhetett, akinek hatalma van (Mt. 7, 29.), akinél mindentudás és mindenhatóság együtt van: vagyis Isten.

34. A csodatevő Istenember.

A.

Ha az evangéliumokat csak futólag is olvassuk, fel-tűnik nekünk az a sok csoda, melyet Jézus művelt.

1.

Biztos hatalommal rendelkezett az *élettelen* természet fölött: a vizet pusztá akaratával borrá változtatta (Ján. 2, 1—11.); a kenyeret és szárított halat áldásával kétízben is megszaportotta (Mt. 14, 13.; 15, 29.); parancsolt a szélnek meg tengernek és nagy csendesség lőn (Mt. 8, 23.).

2.

Parancsolt a *növényi és állati életnek*. Szavára a buján zöldelő fügefa tüstént kiszáradt (Mt. 21, 19.); kíván-ságára a halak Szent Péter hálójába gyűltek (Lk. 5, 1—11.; Ján. 21, 1—11.); sőt egy halacska a tó fenekéről felhossa az adógarast (Mt. 17, 26.): bizonyosságául annak, hogy Ő aka-rati elhatározásaival az állatokat is kormányozni tudja.

3.

Leggyakrabban emlékszik meg a Szentírás Jézus csodálatos *gyógyításairól*. A betegek kérésére mindig kész

segíteni és a legkülönbébb módokon gyógyít. Tudunk eseteket, amikor nyálát vette orvosságul (Mt. 7, 34.; Ján. 9, 6.), amikor kézrátétel által segített (Lk. 4, 40.; 13, 13.). Sokat ruhája szegélyének érintése szabadított meg bajától (Mt. 9, 21.; 14, 36.), mások viszont, belpoklosok és inaszakadtak, parancsára gyógyultak meg (Mt. 8, 3.; Ján. 5, 8.; Mt. 9, 6.), sőt olyanokat is meggyógyított, akik tőle távol, a szomszéd városban feküdtek (Ján. 5, 49.; Lk. 7, 1—10.). Jézust mindenfelé úgy ismerték, mint a betegek gyógyítóját és ha híre ment, hogy valahová közeledik, a környék betegeit odahordták, hogy általa gyógyulást nyerjenek (Mt. 15, 30.).

4.

Jézus a *halál* fölött is hatalommal rendelkezett. A naimi ifjút szavával hívta vissza az életbe (Lk. 7, 14.), hasonlóan Lázárt, a negyednapos halottat is (Ján. 11, 43.), Jairus leányát viszont kezénél fogva támasztotta fel (Lk. 5, 41.).

5.

Jézus parancsolt a *gonoszlelkeknek* (Mt. 8, 28.; 9, 32.; 17.; Mk. 7, 29. stb.), tehát túlvilági, Istennel szembe fordult lényeknek is, akiknek akkor, még a megváltás előtt, nagyobb befolyásuk volt az emberiségre, mint van azóta.

6.

Jézus, ha úgy akarta, *kivonhatta testét a fizika erőinek hatása alól* is és szabadon járkált a vízen (Mt. 14, 25.), sőt ezt parancsára más is megtehetette (Mt. 14, 29.). Akaratára színében elváltozott, arca ragyogott, mint a nap, ruhája pedig fehér lett, mint a hó és akik ezt látták, a mennyei boldogság előízét élvezték (Mt. 17, 2.).

7.

Végül csodatevő *hatalmát másokra* is át tudta ruházni (Mt. 10, 1.).

B. 1.

Jézus nyíltan *mindenhatónak* mondotta magát: minden hatalom nekem adatott mennyben és földön (Mt. 28, 18.). Amit magáról állított, azt mint láttuk, tetteivel be is bizonyította. Azonkívül mindig *önhatalmúlag* művelte csodáit. Ezzel szemben a szentek, akiknek Isten csodatevő hatalmat adott, mindig Isten nevében tették vagy teszik azt (Pl. Péter és János Ap. cs. 3, 6.).

2.

De, — mondhatná valaki — Jézus is *felhatalmazottan* állította magát, amikor azt mondotta, hogy minden hatalom neki *adatott*. — Ennek az utóbbi szónak értelme azonban csak addig kétséges, míg azt a magyar fordításban olvassuk. A latin szöveg így szól: *Data est mihi omnis potestas*, tehát adva van nekem, azaz rendelkezésemre áll minden hatalom. Ezért azután Ő egyszerűen parancsol: *akarom, tisztulj meg* (Mt. 8, 3.), *kelj fel, vedd ágyadat és járj* (Ján. 5, 8.), *és mondá a tengernek: csendesedjél és némulj el* (Mk. 5, 39.), és sohasem történt másképen, mint ahogy akarta.

C.

Jézus istenségét bizonyítja továbbá csodáinak *szent és komoly célja* és jellege. Ő sohasem művelte azokat *látványosság* kedvéért, holott nem egyszer felszólították erre (Mk. 8, 11.; Lk. 11, 16.; Lk. 23, 8.; Ján. 6, 30.). Még Heródes kérésére sem tette ezt, pedig ezzel a haláltól menthette volna meg magát. Jézus csodáival isteni küldetését bizonyította, tanainak isteni eredetét (Ján. 10, 38.; 14, 12. és Mt. 11, 4—6.).

D.

Mindezek megfontolása után le kell vonnunk a következtetést: *Jézus csodái által valóban bebizonyította mindenhatóságát és ami ezzel egy, istenségét*. Elismerjük tehát róla, hogy Isten.

E. 1.

A csoda makacs tagadói azonban azt állítják, hogy Jézus a *természet* valamely általunk *nem ismert erői által* művelte csodáit. Ő, mint lángelme felfedezhetett, vagy mint rendkívül finom és érzékeny idegzettel rendelkező egyén, megérezhetett ilyeneket, melyeket aztán csodáihoz felhasználott. — É szerint lennének bizonyos titkos természeti erők, melyeket finom idegzettel meg lehet érezni, és melyek által a háborgó tenger lecsillapítható, az éhes embertömeg néhány zsemle-vel jól tartható, a víz borrá változtatható, negyednapos halott feltámasztható stb. Csak az a sajátságos, hogy ezt a titkos erőt Jézus óta soha senki még meg nem érezte, hogy sem előtte, sem utána nem akadt még egy ember, aki ennek birtokában ki merte volna mondani magáról, hogy minden hatalom fölött korlátlanul rendelkezik. Ha a természetben volna ilyen erő, akkor azt ma, a modern természettudományok korában legalább is gyanítanánk. És ha ma nem tudunk arról semmit, akkor kétezer évvel ezelőtt sem tudott róla az emberiség. — De mégis! Jézus valóban valamely titkos erő által művelte csodáit: az a titkos erő azonban az *isten*i *mindenhatóság* volt.

2.

A csoda ellenzői végül azt állítják, hogy Jézus nem művelt semmi rendkívülit, csupán *rajongói* lelkesedésükben istenné tették őt, miközben neki tulajdonították ezeket az egyébként költött eseményeket. — De kérdezzük: miért nem tulajdonítottak ilyen csodákat Napoleonnak? Vagy Luthernek, Mohamednek, Áriusnak? Miért nem Salamonnak, Buddhának, Julius Caesárnak vagy bárki másnak, akikért ugyancsak lelkesedtek nagy tömegek? Egyszerűen azért, mert a *tömeg*, ha pillanatnyilag fanatikus is, nyugodt perceiben *sohasem könnyen hívő*. Az ember inkább a hitetlenségre hajlik, mint a könnyen hívésre, különösen akkor, ha ennek a hitnek következményei vannak: amilyenek a keresztény élet kemény erkölcsé, és a meg nem tartás esetén a pokol. Az ilyesmit senki sem hiszi el könnyen és szívesen. Jézus csodáiban valóban erős bizonyító erőnek kell rejleni,

hogy mai napig százmillió tömeg hisznek azok miatt istenségében, és ezen hitük rendíthetlenségét életükkel és vérükkel pecsételték meg.

3.

Hogy pedig Jézus csodáinak nem hittek olyan nagyon könnyen vagy könnyelműen, arra nézve álljon itt egyik csodája, úgy amint azt Szent János apostol evangéliumában leírja (Ján. 9, 1—38.):

És tovább menvén Jézus, látá egy vakonszülött embert. És kérdezék őt tanítványai: Rabbi! ki vétkezett, ez-e vagy szülei, amiért hogy vakon született? Felelé Jézus: Sem ez nem vétkezett, sem az ő szülei; hanem, hogy megnyilvánuljanak benne az Isten művei. Nekem annak műveit kell cselekednem, ki engem küldött, míg nappal vagyok; eljön az éjtszaka, midőn senki sem munkálkodhatik. Míg e világban vagyok, e világ világossága vagyok. Miután ezeket mondotta, földre köpven sarat csinála a nyálból és a sarat a vak szemekre kené és mondá neki: Eredj, mosakodjál meg a Siloe tavában (ami küldöttet jelent). Elméne tehát és megmosdék és ép szemmel tére vissza. Azért a szomszédok és akik azelőtt látták őt mint koldust, mondák: Nem ez az, ki itt ül és koldul vala? Némelyek mondák, hogy ez az. Mások, hogy nem az, hanem hasonló ahhoz. Ő pedig mondá: Én vagyok az. Kérdezék tehát őt: Miképen nyíltak meg szemeid? Felelé: Az az ember, kit Jézusnak hívnak, sarat csinála és megkené velem szememet és mondá nekem: Menj a Siloe tava-ra és mosdjál meg. Elmenék tehát, — megmosdám és látok. És kérde-zék őt: Hol van ő? Mondá: Nem tudom.

Elvivék a farizeusokhoz azt, aki előbb vak volt. Szombat vala pedig ama napon, mikor Jézus a sarat csinálta és megnyitotta annak szemeit. Ismét kérdezék tehát őt a farizeusok is, hogyan nyerte vissza szemévilágát? Ő pedig mondá neki: Sarat tett szemeimre és megmosdám és látok. Mondák erre némelyek a farizeusok közül: Nem Istentől való ez az ember, ki a szombatot meg nem tartja. Mások mondák: Hogyan cselekedhet bűnös ember ilyen jeleket? (Csodákat.) És szakadás lőn közöttük. Ismét mondák tehát a vaknak: Te mit tartasz arról, aki megnyitotta szemeidet? Ő pedig felelé: Hogy próféta. Nem hívék azonban a zsidók felőle, hogy vak volt és visszanyerte látását, mígnem előhívák annak szüleit, ki látott. És kérdezék őket, mondván: Ez a ti fiatok, kiről mondjátok, hogy vakon született? Hogyan lát tehát most? Felelvén nekik annak szülei mondák: Tudjuk, hogy ez a mi fiunk és hogy vakon született; hogyan van, hogy most lát, mi nem tudjuk; vagy ki nyitotta meg szemeit, mi nem tudjuk; kérdezzétek őt magát, meg van a kora, hadd szóljon ő maga felől. Ezeket mondák az ő szülei, mert félték a zsidóktól; mivelhogy már elhatározták vala a zsidók, hogy ha valaki őt Krisztusnak vallja, kizáras-sék a zsinagógából. Azért mondák az ő szülei, hogy megvan a kora, és

kérdezzétek. Másodszor is előhívák tehát az embert, ki vak volt és mon-
dák neki: Adj dicsőséget Istennek! Mi tudjuk, hogy ez az ember bűnös.
Felelé amaz: Hogy bűnös-e, én nem tudom; egyet tudok, hogy vak volt-
tam és most látok. Mondák ezért neki: Mit csinált veled? miképen nyi-
totta meg szemeidet? Felelé nekik: Megmondottam már nektek és hallot-
tátok; miért akarjátok újra hallani? Csak nem akartok ti is tanítványai
lenni? Erre megátkozák őt és mondák: Te légy az ő tanítványa; mi pe-
dig Mózes tanítványai vagyunk. Mi tudjuk, hogy Mózesnek szólt az
Isten, ezt pedig nem tudjuk, honnét van. Felelé az ember és mondá ne-
kik: Éppen az a csodálatos, hogy ti nem tudjátok honnét való, nekem
pedig megnyitotta szemeimet. Márpedig tudjuk, hogy Isten a bűnösöket
meg nem hallgatja; hanem aki istenfélő és akaratát cselekszi, azt meg-
hallgatja. Soha, mióta a világ áll, nem hallatszott, hogy valaki meg-
nyitotta volna a született vak szemeit. Ha ez nem Istentől való, nem
tehetett volna semmit. Felelvén mondák neki: Csupa bűnökben születél
és te oktatsz minket? És kivetették őt.

Meghallá Jézus, hogy kivetették őt és találkozáván vele, mondá
neki: Hisz-e te az Isten Fiában? Felelé amaz és mondá: Kicsoda az,
Uram! hogy higgyek őbenne? És mondá neki Jézus: Láttad is őt és aki
veled beszél, ő az. Amaz pedig mondá: Hiszek, Uram! És leborulván,
imádá őt.

35. Az Istenember halála és feltámadása.

A.

Jézus istenségének kétségkívül legnagyobb bizonyítéka
dicsőséges feltámadása. Már Szent Pál apostol is belátta ezt
és ezért írta a korinthusiakhoz: Ha pedig Krisztus nem tá-
madt fel, akkor hiábavaló a mi tanításunk, hiábavaló a ti
hitetek. Sőt Isten hamis tanúinak is találtatunk (I Kor. 15,
14.). Éppen azért foglalkozunk most mi is az Istenember
feltámadásával. Hogy azonban ennek valóságáról meggyőződ-
hessünk, előzőleg bizonytságot kell szereznünk Jézus halá-
láról. Foglalkozni fogunk tehát először a Megváltó halálával
és kutatni fogjuk, hogy valóban bekövetkezett-e az a
keresztben?

B.

A keresztrefeszítés ugyanis nem idéz elő gyors halált.
Egyesek napokig éltek keresztrefeszítve. A kezek és lábak

átszegezése nem elég ok, hogy az áldozat elvérezzék. Az ilyen eseteknél használt szegék rendszeren nem olyan élesek, hogy nagyobb ütőeret átvágtak volna, kisebb erek elszakadása pedig nem idéz elő elvérzést, legalább is nem gyors elvérzést. Jézus azonban csak néhány óra hosszat függött a kereszten, magában véve nem látszik tehát lehetetlennek, hogy azon csak elájult és mint ájultat helyezték a sírba. Kutatni fogjuk tehát, hogy valóban meghalt-e, mielőtt a sírba tették?

1.

Mind a négy evangélista egybehangzóan elmondja Jézus halálát. Leírják utolsó szavait, melyek után lehajtván fejét kiadá lelkét (Ján. 19, 30.).

2.

A zsidók szertartási törvényei tiltották, hogy szombaton élő ember, még inkább holttest, a kereszten maradjon. Ez megszenteltelennítette volna a szombatot. A katonák tehát annak a nagypénteknek estéjén visszatértek a Kálváriára, hogy a megfeszítettek csontjait összetörjék. A két latorral meg is tették ezt, de amikor Jézushoz értek, azt látták, hogy már meghalt. Az egyik katona azonban, hogy később ne lehessen mulasztást a szemére vetni, *lándzsájával megnyitotta Jézus oldalát*, melyből vér és víz jött ki. A bomlási folyamat tehát már megindult, ami a halálnak kétségtelen jele (Ján. 19, 31—35.).

3.

Jézusnak egyik tisztelője, Arimateai József, tisztességes temetésben akarta részesíteni szeretett Mesterét, és azért elkérte Pilátustól a holttestet. A kormányzó jelentést tétetett magának azzal a századossal, aki a kivégzés végrehajtásával meg volt bízva, és miután általa *hivatalosan értesült Jézus haláláról*, Józsefnek adta a holttestet. (Mk. 15, 43—44.)

4.

Igaz ugyan, hogy *Pilátus csodálkozott* Jézus korai halálán, de a megostorozás és tövisekkel való koronázás annyira meggyötörte az Üdvözítőt, hogy Ő, az ácsmester, aki tehát bizonyára előbb is vitt már a vállán nem egy nehéz gerendát, a keresztet már nem bírta vinni: Cirenei Simon segítségére szorult ebben (Mk. 15, 21.). Megtaláljuk tehát az okát Jézus korai halálának.

5.

Arimateai József és Nikodémus, miután megkapták Jézus testét, *fűszerek* közé gyolcsruhába göngyölték azt, ahogy a zsidóknál temetkezni szokás. Mintegy száz font mirha és áloe vegyítéket használtak fel ehhez. (Ján. 19, 39.) Azután új sziklasírba fektették őt, és a sír szájához egy nagy követ hengerítettek (Mk. 15, 46.). Ezeknek a fűszereknek az volt a szerepük, hogy a holttestet hosszú ideig megóvják a feloszlástól, anyaguk, sőt talán illatuk is dezinficiált, és azért ártalmas volt az életre. Ha Jézusban lett volna még némi élet, *e fűszerek hatásától meghalt volna.*

C. 1.

És mégis vannak, akik azt állítják, hogy Jézus csak *tetszhalott volt.* A sír hűvös levegőjétől magához tért, és kijöve abból még néhány napig a tanítványok társaságában maradt, akik mozgalmuk érdekében használták ki ezt az eseményt, azt állítván, hogy Jézus föltámadt halottaiból. — De ha Jézus tetszhalott volt, akkor valóban csodának kell minősítenünk, hogy annyi és oly kegyetlen kínzás, keresztrefeszítés és oldalának átdőfése után még élve maradt. Csodának kell minősíteni azt is, hogy ez az alig élő ember, le bírta fejteni magáról a gyolcskötéléket. Csodának kell minősítenünk, hogy a fűszerek illata őt meg nem ölte, csodának, hogy a sírból ki bírt jönni, és elcsüggedt, reményvesztett tanítványaiba olyan lelkesedést önteni, hogy azok később elszéledve a világon, tanításaiért bátran, a *jövő élet és feltámadás biztos*

reményében feláldozták életüket, és a Názáreti Mestert mindenkor, mint az élet, halál és feltámadás győzedelmes urát állították hallgatóik elé. Miután ezen csodák feltételezésére az evangéliumok *semmi alapot* nem nyújtanak, el kell fogadnunk eléggé bebizonyított állításukat Jézus valóban bekövetkezett haláláról. Bizonyos tehát, hogy Jézus meghalt.

C. 2.

A racionalisták is belátják ezt, azért más módon igyekeznek Jézus feltámadásának következményei elől kitérni. Felelevenítik tehát a legrégebbi rágalmat, melyet már a papi fejedelmek találtak ki, és azt állítják, hogy *Jézus holttestét a tanítványok lopták el*, hogy azután azt mondhassák a népnek: Feltámadt. — Vizsgáljuk meg erre vonatkozólag az eseményeket.

I.

a) Másnap pedig, mely a készület (péntek) után esik, egybegyűltek a papi fejedelmek és farizeusok Pilátushoz, mondván: Uram! emlékszünk, hogy ez a csaló még életében azt mondotta: Három nap múlva feltámadok. Parancsold meg tehát, hogy őrizték a sírt harmadnapig, nehogy odamenvén tanítványai, ellopják őt, és azt mondják a népnek: Feltámadott halottaiból; és az utóbbi ámitás rosszabb lesz az elsőnél. Mondá nekik Pilátus: Van őrségtek; menjetek, őriztétek, ahogy tudjátok. Azok pedig menvén, *biztosították a sírt őrséggel*, miután *lepecsételték a követ*. (Mt. 27, 62—66.)

b) Szombat lévén pedig, mely a hét első napjára virrad, elméne Mária Magdolna és a másik Mária megnézni a sírt. És íme, nagy földindulás lőn; mert az Úr angyala le szállott az égből és odamenvén elhengeríté a követ és ráült. Tekintete olyan volt, mint a villám és ruhája, mint a hó. Az örök pedig tőle való félelmükben megremegének és olyanok lettek, mint a holtak . . . némelyek közülök a városba menének és jelenték a papi fejedelmeknek mind,

ami történt vala. Ezek egybegyűlvén a vénekkal és tanácsot tartván sok *pénzt adának* a katonáknak, meghagyván: Mondjátok, hogy eljövének tanítványai az éjjel és *ellopták őt, míg mi aludtunk*. És ha ezt meghallja a helytartó, mi *megebékítjük őt* és kimentünk titeket. Azok pedig elvevén a pénzt, úgy cselekvének, amint kitanították őket. És elterjedt ez a beszéd a zsidóknál mai napiglan. (Mt. 28, 1—4. és 11—15.) Így mondja el az eseményeket az evangélium.

II.

Ha tehát Jézus holttestét valóban ellopták, akkor a) miért nem büntették meg a katonákat hanyagságuk miatt, b) miért nem a tanítványokat a sirrablás miatt és c) miért nem kerítették elő a papi fejedelmek a holttestet, hogy az egész ámtásnak egyszersmindenkorra véget vessenek? Mind-ez bizonyára azért nem történt, mert lopásról ott szó sem lehetett, ahol római őrség állott, mert a lopást végre nem hajthatták, akik a zsidóktól való félelmükben bezárkóztak (Ján. 20, 19.), Jézus holttestét pedig elő nem mutathatták, mert a Megváltó valóban feltámadt.

III.

a) A feltámadt Jézus gyors egymásutánban megjelent Mária Magdolnának (Mk. 16, 9—11.), azután a többi asszonyoknak (Mt. 28, 8—10.), Péternek (Lk. 24, 34.), az emmauszi tanítványoknak (Lk. 24, 13—35.) és az összes apostoloknak (Lk. 24, 36—43. és Ján. 20, 19—23.). A tanítványokat az események váratlanul érték. Ők nem hittek a feltámadás lehetőségében. Az asszonyok híradását együgyű asszonyi beszédnek minősítették és éppen ezért hitelt nem adtak annak (Lk. 24, 11.): a körükben megjelent Údvözítőt kísértetnek, szellemnek nézték. Jézus ezért felszólította őket, tapintsák meg, nézzék meg kezeit és lábait, győződjenek meg, hogy csontjai vannak, meg húsa, amivel a szellemek nem bírnak. Majd mikor ez sem oszlatta el gyanújukat, enni kért, halat és lépesmézet evett előttük, csakhogy meggyőzze hitetlenségüket. (Lk. 24, 37—43.)

b) Tamás apostol még nyolc nappal később is hitetlen-

kedett. Azért őt külön is felszólította az Údvözítő, hogy ujjait sebhelyeibe tegye és úgy győződjék meg a feltámadás valóságáról. (Ján. 20, 24—29.)

c) Majd a Genezáreti-tónál jelent meg tanítványai előtt, amikor Szent Pétert az Egyház fejévé tette (Ján. 21, 1—24.); nemsokkal később Galileában az egyik hegyen több, mint ötszáz híve előtt jelent meg (I Kor. 15, 6.), végül negyven nappal feltámadása után kivezette tanítványait az Olajfák-hegyére és miután megáldotta őket, felszállott az égbe (Ap. cs. 1, 3—12.). Ezzel befejeződött Jézus földi élete. A tanítványok utasításához hiven, az egész akkor ismert világra elszéledve hirdették az örömhírt: Jézus születéséről, életéről és feltámadásáról, aminek igazát kiontott vérükkel is megpecsételték.

C. 3.

A racionalisták minderre azt válaszolják, hogy az apostolok sajnálatos tévedésnek estek áldozatul. Jézus halála erősen megrázta idegzetüket. A jámbor asszonyok is a legnagyobb izgalomban mentek a sírhoz és amikor Jézus testét nem találták ott (ki tudja, mi történt azzal?), túlszágázott idegzetük folytán *hallucináltak*: a feltámadt Jézust vélték látni. *Hisztérikus* rohamaik az apostolokra is átragadtak, míg végül mindannyian meg voltak győződve, hogy a feltámadt Jézus megjelent nekik. — Ez az elgondolás abból indult ki, hogy Jézus hívei *szerették* volna Jézust feltámadva látni. Valóban azonban nem így történt. *Senki sem hitt* a feltámadás lehetőségében, senki sem remélte azt. Az apostolok még a feltámadt Jézusban sem hittek: kísértetnek nézték. Csak miután megérintették, előttük evett, hozzájuk beszélt és utasításokat adott, hittek benne. Egyébként is hallatlan eset volna, hogy valamely *hallucináció* alapuló felfogás a vértanúk millióihoz vezessen, és sokszáz millió ember számára boldogító világfelfogás alapját képezze.

C. 4.

De ha Jézus valóban feltámadt, — mondják végül a hitetlenek — miért nem jelent meg Jeruzsálemben a pápi

fejedelmek és írástudók előtt. Amikor Jézus csodáival foglalkoztunk, megállapítottuk, hogy az Istenember nem volt *mutatványos*, aki szenzációt keresett. Feltámadása után is a fenséges Isten maradt, aki nem szorult rá, hogy kicsiny ellenfelein olcsó bosszút álljon. Azonkívül *Saulnak, a legszenvédélyesebb keresztényüldözőnek* megjelent, és kérdőre vonta őt hívei üldözése miatt. Sault annyira megrázta ez a jelenés, hogy megtért, Szent Pállá lett, Jézus tanainak és feltámadásának legnagyobb apostolává (I Kor. 15, 8. és Ap. cs. 9, 1—30.) bizonyosságául annak, hogy Jézus valóban feltámadt.

36. Jézus isteni öntudata.

A.

Jézus, a Megváltó, feltűnő sokszor beszélt a mennyei Atyáról, az Ő Atyjáról, akiről mi azt mondjuk, hogy a mi Istenünk. (Ján. 8, 54.) Azonban egészen más értelemben használta ezt a kifejezést, mint mi és azért, amikor többesszámban a „mi Atyánkról” beszélt, sajátosan azt mondotta: az én Atyám és a ti Atyátok. (Ján. 20, 17.) Jézus a mennyei Atyát természetes értelemben nevezte Atyjának és úgy beszélt róla, mint mi földi, emberi édesatyánkról beszélünk. Szavait világosan megértették a zsidók és ezért, mivel t. i. *Istent Atyjának mondotta, egyenlővé tévén magát Istennel*, életére törtek. (Ján. 5, 18.) Tanítványai is nyíltan az élő Isten Fiának vallották őt, pl. Péter: Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia (Mt. 16, 16.), vagy Márta, Lázár nővére: Igen, Uram, én hittem, hogy te vagy Krisztus, az Isten Fia. (Ján. 11, 27.) A papi fejedelmek Pilátus előtt is erre hivatkoznak: Nekünk törvényünk van és a törvény szerint meg kell halnia, mert Isten Fiának tette magát. (Ján. 19, 7.) A mennyei Atya ugyanilyen értelemben el is fogadta Jézust fiának, először a Jordán-folyónál megkeresztelkedése alkalmából: Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telik (Mt. 3, 17.), másodszor a táborhegyi színeváltozáskor hasonló szavakkal. (Mt. 17, 5.)

B. 1.

Jézus azonban még tovább ment: nemcsak Isten fiának, hanem valósággal *egylényegűnek* mondotta magát az Atyával: *Én és az Atya egy vagyunk.* (Ján. 10, 30.) Figyeljünk erre a kifejezésre. Jézus nem azt mondotta: „Én és az Atya *egyek* vagyunk”, ily értelemben mi is beszélhetünk. Én meg ő, erre vagy arra vonatkozólag *egyek* vagyunk: ezzel azt akarjuk kifejezni, hogy az illető dologra vonatkozólag megegyezünk, egyetértünk. Soha, semilyen értelemben sem mondhatjuk azonban, hogy én meg ő *egy* vagyunk. Ez azt jelentené, hogy többen *egylényegűek* vagyunk. Egylényegűsége azonban nincsen példa a természetben. (De ne tévesszük össze a hasonlányegűséget az egylényegűséggel. Hasonló lényegű minden ember: ez azt jelenti, hogy mindegyikünknek ugyanolyan természete van, valamennyien emberek vagyunk. Egylényegű azonban akkor volna Péter és Pál, ha kettőjüknek számszerint is ugyanazon egy testük-lelkük, tehát egyetlen természetük volna, ha ugyanaz a konkrét természet két vagy több személyé lenne egyidejűleg. Ilyen esettel a teremtmények sorában nem találkozunk.)

B. 2.

Más alkalommal még világosabban beszélt Jézus. Fülöp apostol egy ízben társai nevében megkérte Őt, hogy mutassa meg nekik az Atyát. Jézus erre így felelt: *Annyi idő óta vagyok veletek és nem ismertek meg engem?! Fülöp, aki engem látott, látta az Atyát is . . . Nem hiszed-e, hogy én az Atyában és az Atya énbennem vagyok?* (Ján. 14, 8—10.) Jézus tehát valóban Istennel egynek tudta magát.

C.

Jézus isteni öntudata azonban *nem volt beteges képzelődés*, mint azt egyes racionalisták gondolták, ez esetben ugyanis cselekedetei nem lehettek volna azzal összhangban. Márpedig Jézus egész jelleme, megjelenése, fellépése, viselkedése magasan felette áll minden emberinek. Ő valóban

Istenhez illő, feddhetetlen, fenséges és szent életet élt, ami istenségének tagadhatatlanul nagyszerű bizonyítéka.

D.

Minden ember, még a legnagyobbak is — sőt ezek az átlagnál inkább — magukon viselik *népüknek* és *koruknak jellegét*.

1.

Jézus teljesen ment ettől. Idejében már tülerős volt a zsidókban a faji *öntudat*, mást, mint zsidót nem fogadtak el felebarátul, a rómaiakat meg egyenesen gyűlölték. És ezzel szemben Jézus? Gondoljunk tanításaira a felebaráti szeretetről. Maga részéről az utolsó betűig beváltotta azokat: a legkisebb szemrehányással sem illette ellenségeit, akik pedig a keresztre vitték őt, sőt felfeszítve imádkozott értük. — Korábban a zsidók már csak *politikai szabadítót* vártak. Nem egyszer akarták őt azzá kikiáltani, és Jézusban valóban meg is volt minden tulajdonság ehhez a szerephez, de Őt nem lehetett útjáról eltántorítani. Király volt Ő, de nem akart földi értelemben vett uralkodó lenni, mert országa nem e világból való.

2.

Minden ember érzi és magában hordozza a *test igáját*, a szenvedélyek tűzét, és többé-kevésbbé azok uralma alatt áll. Jézus ettől is ment volt.

a) Teljesen uralkodott az *önfenntartás* ösztöne felett. Elég erős volt ahhoz, hogy 40 napig ne egyék és igyék és miután ez az idő eltelt, sem ragadtatta el magát, hogy hatalmát felhasználva, kenyérré tegye a köveket. (Mt. 4, 1—10.) Valóban méltóan viselkedett az Élet Urához.

b) Jézus a szó teljes értelmében uralkodott a *fajfenn-tartás* ösztönén is. Annyira tiszta életet élt, hogy amikor Jákob kútjánál a samariai asszonnyal négy szemközt beszél-

gétett: tanítványai csodálkoztak, hogy asszonyhoz szólott. (Ján. 4, 27.)

c) Jézust érintetlenül hagyta a *bírvágy* is. Csodatevő hatalmát, mindenhatóságát sohasem használta fel, hogy általa anyagi haszonhoz jusson. A legteljesebb önkéntes szegénységben élt. Amikor egyízben egy gazdag ifjú követni akarta, azt mondta neki: A rókáknak odúik vannak és a madaraknak fészkeik, az Emberfiának pedig nincsen hová fejét lehajtsa (Mt. 8, 20.). Szegénységben született, egész életét ebben az állapotban folytatta, és így halt meg a kereszten az, akinek nem került volna fáradságába, csodálatos hatalma révén, szédületes vagyonhoz jutni. Ilyen életre csak az Istenember volt képes, bizonyosságául annak, hogy az ég és föld úgyis az övé.

d) A gyarló ember, ha feltűnő tehetségeket, ha nagyságot lát magában, beleszédül abba és *kevélyé* meg gögössé lesz. Jézusban ebből sem találunk semmit. Ellenkezőleg, bámulnunk kell alázatossága fölött. Az Emberfia nem azért jött, hogy kiszolgáltassa magát, — mondotta egy alkalommal — hanem hogy kiszolgáljon (Mt. 20, 28.); ennek megfelelően az utolsó vacsorán megmosta tanítványai lábait, Júdásét is: Ő a Mester, az utolsó rabszolga munkáját végezte. Így csak az tehetett, aki végtelenül felette áll mindennek, és azért nem alacsonyíthatja le őt semmi, ellenkezőleg, ő nemesít meg mindent.

e) Jézus *alázatossága azonban nem volt gyengeség*. Ő, aki azt mondotta: tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű (Mt. 11, 29.), olyan erővel és hatalommal tudott fellépni, hogy senki sem mert ellene szegülni. Így találjuk Őt kétízben is, amikor kötelekből ostort font, és a papi fejedelmek és a templomőrség szeme láttára kihajtotta a templom tornácáról a kufárokat (Ján. 2, 13—22.; Mt. 21, 12—17.).

f) Az Istenembert állandóan körülvették irigyei, és ezen gonosz indulattól hajtva, figyelték életét. Milyen tiszta és folt nélküli lehetett az, hogy meg merte tőlük

kérdezni: Ki fedd meg engem közületek a bűnről? (Ján. 8, 46.) És amikor halálra ítélték, egyetlen vádat sem bírtak ellene felhozni, mely a valószínűség vagy igazság lát-szatával bírt volna.

E.

Sok nagy alakja volt már az emberiségnek, de Jézust senki sem közelítette még meg. Őreá a legnagyobbak is csak alulról nézhetnek fel, tisztelettel, imádással. Jézussal éppen ezért senkit sem lehet egysorba állítani, vagy vele bármiképen összehasonlítani, mert a nagyok, legyenek bár még akkorák, csak emberek, Jézus azonban Istenember.

A racionalisták is elismerik Jézus nagyságát. Csodálják és magasztalják őt, de csak *mint embert*: talán mint a világ legnagyobb emberét. Nem veszik azonban észre, hogy ezzel Jézus nagyságát teljesen lerontják. — Jézus ugyanis Istennek mondotta magát, és elfogadta az emberek imádását. Vagy *igazat mondott*, — és ebben az esetben megmarad nagysága, de istensége is, és akkor senkivel össze nem hasonlítható, mert mindenkinek le kell borulnia előtte, — vagy nem mondott igazat. Ha *nem mondott igazat*, akkor vagy *szándékosan* tette ezt, — ebben az esetben, mint csalót el kell őt ítélnünk, és semmiképen sem nevezhetjük őt nagy embernek, legkevésbé jellemóriásnak, — vagy nem *szándékosan* tette, akkor pedig sajnálatraméltó *tévedésnek lett áldozata*, mely csak elborult elmével indokolható. Ám beteg elméjű egyéniség sem állítható oda, mint kimagasló példakép, mert az ilyen *nem beszámítható*. Jézus cselekedeteiben és tanításaiban azonban egyetlen mozzanat sincsen, melyből zavart elmére következtethetnénk, nem is vádolta őt ezzel senki, — ellenkezőleg benne óriási jellemnagyságot csodálhatunk, melyhez hasonlót sem csalók, sem zavart elméjűek nem képesek felmutatni, náluk ez lélektani abszurdum volna. Igaz tehát, amit az Istenember önmagáról mondott: Én és az Atya egy vagyunk. Ezért, mint az apostolok, és két évezreden át az emberiség csaknem valamennyi nagy alakja, boruljunk le előtte mi is, hogy Őt urunknak, Istenünknek elismerjük.

37. Az Istenember kettős születése.

Előttünk áll tehát Jézus, az Istenember, és amikor leborulunk, hogy Őt imádjuk, több aggasztó kérdés és kétség merül fel lelkünkben:

I.

A 7. pontban azt bizonyítottuk, hogy csak *egyetlen* Isten van, az előzőkben pedig Jézus Krisztusról mégis mint Isten természet szerinti, egyszülött fiáról beszéltünk! Miképpen lehetséges ez? — A Szentháromság titka adja meg erre a választ.

Ez a titok sokaknak szállka a szemében. Azt szeretnék bebizonyítani róla, hogy képtelenség, sőt hogy oktalanság. Ami azonban csak a járatlanság jele. Akik az Anyaszentegyháznak eme hittitokra vonatkozó tanítását ismerik, nem beszélnek így. Nézzünk tehát kissé mélyebben e titokba:

A.

Amikor a *világ Végokával* foglalkoztunk, azt bizonyítottuk, hogy Isten önmagától való, szükségszerűen létező, öröktől fogva élő és bölcs, mindenható, végtelenül tökéletes abszolút lény, az egész világ teremtője és fenntartója (7. pont). Már egyszerű *emberi eszünkkel* is valószínűnek találjuk tehát, hogy Istenben, ebben a végtelenül tökéletes lényben, legyenek olyan tulajdonságok, melyeket véges értelmünkkel át nem érthetünk. (V. ö. 28. pont.) Ez a meggondolás sokat nyer valószínűségében, ha meggondoljuk, hogy a saját magunkban lejátszódó folyamatokat sem értjük meg egészen. (L. 16—20. pont.) Ha Istenben mindent átértenénk, egyszerűbb, azaz tökéletlenebb lény volna nálunk. Ezért nem ütközhetünk meg azon, hogy Isten *belső életét nem értjük át*. Ezt a belső életet tárja fel előttünk a Szentháromság titka.

B.

A Szentháromság titka a kinyilatkoztatásból ismeretes. Miben áll az? — Isten egyetlen, végtelenül tökéletes, élő szellemi lény. Röviden: *egyetlen isteni Lélek van*. Ebben a végtelenül tökéletes isteni Lélekben, öröktől fogva változatlanul tart *két szellemi folyamat* (processzus). Az egyik ezek közül *értelmi folyamat*, tehát a megismerésre irányul; a másik *akarati folyamat*, ez tehát akarásban, szeretetben áll. (Amit akarunk, azt szeretjük is, és megfordítva.)

Az isteni Lélekben lejátszódó értelmi folyamat mint mondottuk *megismerésre irányul*. Tárgya tehát az, ami megismerhető. Eredménye az, amihez elvezet: a megismerés, az ismeret. Hasonlóan az akarati folyamat az *akaráásra irányul*, tárgya az, ami akarható (szerethető), eredménye pedig az a *vonzalom*, mely az akaróban, a szeretőben, akaratának, szeretetének tárgya felé irányul.

B. 1.

Az isteni Lélekben öröktől fogva tartó értelmi folyamat tárgya az, amire az isteni megismerés irányulhat. Miután pedig öröktől fogva nincsen más, mint Isten maga, ennél fogva Isten öröktől fogva önmagába tekint és *megismeri önmagát*. Ennek az öröktől fogva változatlanul tartó megismerési folyamatnak eredménye Istenben az *önismeret*. — Miután pedig Isten végtelenül tökéletes, a benne lejátszódó megismerési folyamat és annak eredménye: az isteni Önismeret is végtelenül tökéletes: ennél fogva teljesen úgy ábrázolja az isteni Lényegét, amint az a maga valójában van. Mivel pedig az isteni Lényeg a maga valójában, mint megismerő *személyi léttel bír*, ezért az *Önismeretnek is van személyi léte*.

Ilyenféleképpen ez a megismerési folyamat *szellemi nemzés*. A létrehozó ugyanis, az isteni Lényeg, mint Megismerő *magához hasonló élő*t hoz létre: az Önismeretet. *Ezért az isteni Lényegét mint Megismerőt, Atyának, az Önismeretet, az Atya Önismeretét, Fiának, Fiúnak nevezzük*. Ez azonban több, mint amennyit emberi értelmünkkel felfoghatunk. Mi az önismeretet csak mint lelkünkben létező képet, mint saját

magunk tükröződését képzelhetjük el, de nem mint önálló, a megismerőtől különböző személyt. Istennél ez az elgondolás számunkra annál nehezebb, mert benne, mint végtelenül tökéletes lényben semmiféle megoszlás sem lehetséges.

(A második isteni személyt *Igének* is szoktuk nevezni: „És az Ige testté lön.” Ez az elnevezés is a Fiúisten eredetére vonatkozik: az Atya beszél, mondja az Igét. A mi beszédünk is a bennünk lejátszódó megismerésnek eredménye: amit megismertünk, azt mondhatjuk.)

B. 2.

Az első isteni személy tehát az Atyaisten, az isteni Lényeg mint Megismerő; a második isteni személy pedig a Fiúisten, az ugyanezen Lényegben élő Önismeret. *Atya és Fiú* továbbá öröktől fogva változatlanul akarják, azaz szeretik egymást és egymásban önmagukat. Ez az isteni Lélekben lejátszódó második, az úgynevezett akarati folyamat. Az Atyából kiinduló szeretet tárgya a Fiú, illetőleg általa az Atya maga. A Fiúból kiinduló szereteté pedig az Atya, illetőleg általa a Fiú. Ennek a kölcsönös szeretetnek és önszeretetnek eredménye a két isteni személy *Vonzalma* egymáshoz és önmagukhoz. Miután pedig az isteni lényegben minden folyamat végtelenül tökéletes, ez a folyamat és ennek eredménye is az: vagyis az isteni személyek vonzalma egymáshoz is végtelenül tökéletes, és ezért ennek is van személyi léte. *A személyi léttel bíró isteni Vonzalom a harmadik isteni személy, a Szentlélekisten.* (A Szentlélek az Atyától s Fiútól származik! V. ö. Egyháztörténelemben: a filioque-vita.) Mindezt a kinyilatkoztatásból következtetik a hittudósok. Az elmondottak mikéntjét azonban gyarló képességeinkkel nem láthatjuk át. Fogyatékos elménkkel ugyanis nem tudjuk megérteni, miképen birtokolhatja egyidejűleg, egészen és osztatlanul ugyanazt az isteni lényegét három személy.

A Szentháromság titkának ezen ismerete azonban megkönnyíti nekünk Jézus titokzatos személyének ismeretét, mondásainak megértését. Megkönnyíti mibennünk a hitet, hogy Őt imádhassuk, szerethessük.

II.

A Fiúisten tehát öröktől fogva van, isteni születése örök, változatlan folyamat, mely ma is tart. Ezért írja az evangélista: Kezdetben volt az Ige és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. (Ján. 1, 1.) Majd így folytatja: És az Ige testté lőn és mi köztünk lakozék (Ján. 1, 14.), másszóval — a Fiúisten emberré lett. Jézus emberi születése tehát időben történt. Erre vonatkozólag is több kérdés merül fel lelkünkben.

a) *Miképpen történt a megtestesülés?* kérdezzük. A Szentírás megfelel erre. — Mint Szent Lukács evangélistánál olvassuk, Gábiel arkangyal jelentette Máriának, hogy őt szemelte ki Isten a Megváltó anyjává. Mária szabadkozott, szüzességi fogadalmára hivatkozva. Az angyal kijelentette erre előtte, hogy őbenne az élet a *Szentlélek csodás működése révén* fog megindulni, szüzességének sérelme nélkül. Mária ekkor beleegyezését adta e szavakkal: Ime az Úr szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint. — Néhány hónappal később Szent József, aki jegyesének szüzességi fogadalmáról tudott, megütközéssel vette észre Mária megváltozott állapotát, és titkon *el akarta bocsátani* magától. Ezt azonban megakadályozta az Isteni Gondviselés egy álom által, melyből József megértette, hogy Móriában az élet a Szentlélek műve. Magánál tartotta tehát őt, és gondoskodott róla.

b) *Tulajdonképpen mi történt Móriában?* — kérdezzük ezután. A Szentlélek közreműködése folytán a Szent Szűzben *valóságos emberi gyermek*, testtel és lélekkel bíró fiúcska kezdett élni, *akivel a második isteni Személy*, a Fiúisten, *személyi egyesülésbe lépett*. Jézus Krisztusnak tehát *két természete* van: isteni, örök születéssel bíró, és emberi, emberi testből és lélekből álló, melyet időben vett fel. Emberi természetének azonban nincsen személyi léte, azt magába olvasztotta az isteni Személyiség, és ezért az *Istenember csak egy személy*. Két természet egy személyben. Amíg tehát a Szentháromság titka arra tanít minket, hogy az egyetlen isteni lényeg egyidejűleg három személy tulajdona, — egy

természet három személyben, — addig a megtestesülés titkából arról értesülünk, hogy Jézusnak, a második isteni személynek két természete van, habár csak egy személy.

c) *Zsidó volt-e Jézus Krisztus?* kérdezhetjük ezután. Anyja, a Boldogságos Szűz Mária minden kétséget kizárólag zsidó volt. Jézusnak azonban, mint embernek — emberi értelemben vett atya nem volt, az életet közvetlenül Istentől kapta. Mint embernek személyisége sem volt: Jézus isteni személy. Nem is tekintette magát alattvalónak (Mt. 17, 25.), nem is hordozta magán valamely népnek faji jellegét: Jézus Krisztus Istenember volt. *Jézus Krisztus tehát nem egy népnek, hanem az egész emberiségnek lett tagja, mert az egész emberiséget akarta megváltani, és nemcsak egy népet.* Ezért az Istenembert minden nép egyformán a magáénak vallhatja.

d) Szűz Mária szüzessége ellen, és ezzel bizonyos mértékben Jézus istensége ellen, gyakran hivatkoznak egyes hinni nem akarók: Mt. 12, 46-ra, ahol, mint mondják, *Jézus vérszerinti testvéreiről* van szó. A Szentírás azonban éppen úgy, mint a magyar nép is *atyjafiának* nevezi a távolabbi rokonságot is. (V. ö. pl. Móz. III. 10, 4.) A Szentírás az atyafiságot sokkal gyakrabban jelöli meg a „*testvér*“ szóval, mint a „*rokon*“ kifejezéssel. Hogy Jézusnak nem voltak testvérei, az abból is kiténik, mert a kereszten haldokló Üdvözítő egyik tanítványára bízta Anyját. Ha lettek volna testvérei, nem kellett volna róla így gondoskodnia.

38. Az Istenember műve.

A.

A Fiúisten emberré lett, mondtuk az előző fejezetben. Miért tette ezt? kérdezzük most. — A második isteni Személy megtestesülésének *két célja* volt:

Ki akarta engesztelni az emberiség bűnei által megsértett végtelen isteni Felséget, másszóval meg akart minket szabadítani az *örök kárhozattól, és*

vissza akarta szerezni számunkra a bűn által elvezített kegyelmi állapotot, Isten fogadott fiúságát, és ami evvel jár, az örök üdvösséget. — Jézus ezen kettős művét, a megváltást, kereszthalála által hajtotta végre.

A. 1.

Nem tehette volna ezt helyette más? — kérdezzük. Szükséges volt ezért Isten egyszülött Fiának a földre jönni?

Ha a végtelenül igazságos Isten, az emberi nem bűnei által Őt ért végtelen sértésért járó igazságos elégtételt nem akarta egyszerűen *elengedni*, vagy értékében *leszállítani*, végtelen méltóságú személyről kellett gondoskodnia, aki a végtelen sértésért járó végtelen értékű elégtételt nyújtani képes.

A vétek által megsértett jogrendet ugyanis csak valami többlettel, jócselekedettel, érdemmel, lehet helyrehozni. Az érdem nagysága viszont *egyenes arányban* áll a cselekvő személy méltóságával. Pl.: egy cigánygyermek kimentése valamely sebesen ragadó árból érdemesebb cselekedet, ha azt a király, mintha csak egy cserkészfiú hajtaná végre. Miután pedig a végtelen sértés helyrehozásához (kiengeszteléséhez) végtelen értékű érdem kell, ilyen esetben csak *végtelen méltóságú* személy nyújthat igazságos elégtételt. Végtelen méltósággal azonban csak *teremtetlen* személy bírhat, mert minden más lény, éppen teremtett voltánál fogva, végtelenül Isten alatt áll: t. i. egész lényében függ tőle. Teremtetlen személy viszont csak három van: a legfelségesebb Szentháromság három személye. Ezért, feltéve, hogy Isten teljes értékű elégtételt kívánt, nem maradt más hátra, mint hogy e három személy közül valaki vállalkozzon annak megadására. És a Második Isteni Személy vállalkozott.

Miképpen lehet azonban az annyira gyarló ember bűne végtelen sértés? — *A sértés nagysága a sértett és a sértő személy méltóságának különbségétől függ.* Minél nagyobb a méltósága a megsértettnek, illetőleg minél kisebb méltóságú a sértő, annál nagyobb, súlyosabb a sértés. Ha játszótársak sértik meg egymást valami becstelen szó által, sokkal kisebb hiba történt, mintha közülök valaki ugyanezzel a kifejezéssel atyját, vagy az éppen jelenlévő miniszterelnököt illette volna.

Hogyha a véges ember, nem pusztán gyarlóságából, hanem megfontoltan, Isten akaratát mintegy megvetve, a végtelen Teremtő és Fenntartó Ura ellen támad, parancsolatain egyszerűen túltéve magát, éppen, mert méltóságuk között végtelen különbség van, ez a lázadás is végtelen gonoszságú lesz. Ezt *kiengesztelni* jött el a Fiúisten, — de ez megtestesülésének csak egyik célja volt.

A. 2.

Jézus a *megszentelő kegyelmet* is vissza akarta szerezni nekünk: azt az állapotot, melybe a mindenható Atya jósága folytán a felemeltetés által (V. ö. 25. ponttal) jutottunk. Ez is akkora feladat, melyre teremtett személy nem vállalkozhatott. — A megszentelő kegyelem ugyanis bizonyos értelemben *részesevés Isten természetéből*. Ezen kegyelem által leszünk Isten fogadott fiai, és élünk természetfölötti életet, melynek jutalma a halál után az örök üdvösség: Isten színről-színre való látása. De bármit tegyen is az ember, nem léphet ki természetének köréből, nem tehet tehát olyant, ami által természetét felülmúló kegyelmet érdekelhetne. Isten ezt egyszer önként megadta az emberiségnek, de öszsüleink bűne folytán az veszendőbe ment. Jézus volt az, aki végtelen értékű érdemeivel e kegyelmet számunkra újra kiérdemelte, és a kegyelemeszközök, leginkább a szentségek bevezetése által lehetővé tette, hogy újólág Isten eme nagy ajándékának birtokába jussunk, azt lelkünkben fenntarthassuk és ápoljuk. Ez volt a megtestesülés második célja.

A. 3.

Az utolsó kérdés, mely minket Jézus Krisztus személyével kapcsolatban érdekel, így hangzik: Jézus kereszthalála által váltotta meg a világot. Ő tehát akarta a kereszthalált. Igen, de keresztre feszítése sokak bűne által történt. Az Istenember tehát akarta, hogy az emberek vétkezzenek. Milyen módon egyeztethető ez össze az ő végtelen szentségével?

Jézusnak *minden egyes cselekedete*, önmegtagadása, nélkülözése stb. méltóságának végtelen volta miatt *végtelen*

értékű volt, és azért alkalmas arra, hogy azt Isten tőle, mint *megváltó cselekedetet* elégtételül bűneinkért és érdemül a megszentelő kegyelem visszanyerésére elfogadja. Isten azonban előre látja a jövőt: Jézus egész földi életét is előre ismerte. Látta tehát, milyen sors vár egyszülött Fiára a földön. Ebben az előrelátásban látta Jézus bekövetkező halálát is. Miután azonban ez az esemény volt Jézus életében a *legkimagaslóbb, ezt fogadta el az Atya megváltói cselekedetnek*. A legfelségebb Szentháromság tehát nem akarta, hogy az emberek vétkezzenek, hogy Jézust keresztre feszítsék, de mivel előre tudta, hogy ezt fogják vele tenni, életének ezt az eseményét akarta megváltói cselekedetül elfogadni. Jézus sem akarta, hogy őt bűnös módon megöljék. Ő meg akart minket váltani, de miután tudta, hogy keresztre fogják feszíteni, a kereszthalál által kívánt megváltani minket. Akarta tehát a kereszthalált, mint minket megváltó cselekedetet, de nem akarta azt, mint hóhérainak bűnét. Velünk is megeshet akárhányszor, hogy valamely cselekedetünk bizonyos szempont szerint jó, de ugyanakkor más szempontból rossz is. Akarjuk tehát azt, ami abban jó, de semmiképpen sem kívánjuk, mint rosszat. Így történt Jézussal is.

VII. Rész. Az Anyaszentegyház.

39. Jézus Egyházat alapított.

Jézus Krisztus tanításait: a kinyilatkoztatást, továbbá a megváltás gyümölcseit: a megszentelő kegyelmet, nem akarta gazdátlanul sorsára hagyni. Ezért egy általa alapított szervezetre bízta azt. Jézus ezt a szervezetet Isten országának, illetőleg a maga Egyházának nevezte.

A.

Hogy Jézus Krisztus valóban alapított Egyházat, az elégséges módon kitűnik a Szentírásból:

a.

Már a *próféták* megjövendölték, hogy a Megváltó országot fog alapítani, mely örök ország lesz, és felölel minden népet. (V. ö. Izaiás és Dániel idézett jövendöléseit a 125—126. oldalon.)

b.

Jézus maga is elég sokszor beszélt alapításáról, az Isten országáról. „És bejárá Jézus egész Galileát, tanítván a zsinagógákban, és hirdetvén az *ország* evangéliumát.” (Mt. 4, 23.) „Nektek, — t. i. az apostoloknak — adatott tudni *Isten országa* titkát. (Mt. 4, 11.) „Senki, — mondá más alkalommal Jézus — aki kezét az ekére tevén hátratekint, nem alkalmas az *Isten országára*.” (Lk. 9, 62.) Stb., stb.

c.

Ezen ország számára hallgatói közül *kiválasztott egyeseket*, akikkel különösen foglalkozott, kiképzett és különféleképen felhatalmazott. (Lk. 6, 12—13.; 10, 1—9.) Ezek közül 72-öt tanítványainak, 12-öt pedig apostolainak nevezett.

d.

Apostolainak *szélesebb körű felhatalmazást* adott. Ők nyerték el a törvényhozó hatalmat (Mt. 18, 18.), felhatalmazta őket a bűnök bocsánatára (Ján. 20, 23.), a szentmiseáldozat bemutatására, az Oltáriszentség kiszolgáltatására. (Lk. 22, 19.) Őket bízta meg minden nép tanításával és megkeresztelésével (Mt. 28, 19.), és örök kárhozatot mondott ki azokra, akik hinni és megkeresztelkedni nem akarnak. (Mk. 16, 15—16.) — Miután pedig valamely hatalom csak akkor hatalom, ha alattvalói vannak, azáltal, hogy apostolait felhatalmazta, Egyházának fel nem hatalmazott tagjait alájuk rendelte. Jézus Egyházában tehát az alapító akaratából *előljárók és alattvalók* vannak.

e.

Az apostolok meg is értették Jézus ezen szándékát, és azért hitközségekbe gyűjtötték alattvalóikat, a hívőket. (Jel. 1, 4.; Róm. 16, 4.; stb.) Sőt amíg számuk túlságosan meg nem növekedett, közösen gondoskodtak mindennapi szükségleteikről. (Ap. csel. 5, 2.) A hívők viszont elismerték az apostolokat előljáróknak és azért ügyeikkel hozzájuk fordultak. (Ap. csel. 5, 2.)

f.

Vitás esetekben is az apostolok döntöttek, akik egy-egyben zsinatra is összegyűltek, és Istentől nyert tekintélyük teljes tudatában hozták meg határozatukat. (Ap. csel. 15, 28.)

B.

Jézus Egyházában az előljárók — mint c)-ben mondtuk, — nem rendelkeztek mindannyian *ugyanazon hatalommal*. A *diákonusok* csak segédszemélyzet voltak (Ap. csel. 6, 6.), a *presbiterek*, a hetvenkettő, már nagyobb felhatalmazásban részesültek (Lk. 10, 9.), az *apostolok*, a tizenkettő, minden felhatalmazást megkaptak, de közülök is kiemelkedett *Szent Péter*, akit Jézus kifejezetten a 12 apostol, és ezzel az egész Egyháza fölé helyezett. Szent Péter ezen kiváltságos volta kitűnik:

a.

Az apostolok névsorában mindig *ő áll első helyen*, habár nem őt hívta meg Jézus először. A többi apostol felsorolásában nincsen megállapított sorrend. (Mt. 10, 2.; Mk. 3, 16.; Lk. 6, 14.; Ap. csel. 1, 13.) Szent Péter méltán részesült ebben a megtiszteltetésben, mert

b.

egy igen ünnepélyes pillanatban, amikor a többi apostol nevében elismerte Jézust Isten Fiának, az Üdvözítőt őt Péternek, azaz *kősziklának* nevezte, melyre Egyházát építeni fogja. Péternek tehát Jézus Egyházában alapvető szerepe lesz, amiben a többi tanítvány nem részesül. (Mt. 16, 17—18.) Ő az alapkő, ez azonban az épület legfontosabb része, mert az egész ház azon nyugszik, mert az tartja fent az egészet. És az a kő, mely nincsen összefüggésben az alapkővel, már nem is tartozik az épülethez. Amikor Szent Péterről, mint alapkőről beszélünk, ne gondoljunk valamely *modern ház* alapkövére. Ezek a ma szokásos alapkövek csak jelképek, de az épület fennmaradása szempontjából nem sok szerepük van. Jézus Péterről nem ilyen értelemben beszélt. Ő Pétert *kősziklához* hasonlította, hegyhez, szirthez, mely akkora, hogy reá egész házat lehet építeni. Szent Péter tehát nem is alapkő, hanem az a *sziklaalap*, melyre Jézus épített.

c.

Jézus így folytatta szavait: És neked adom a *menyek országának kulcsait*. És amit megkötöndesz a földön, meg leszén kötve a mennyekben is, és amit feloldandasz a földön, fel leszén oldva a mennyekben is. (Mt. 16, 19.) Jézus e szavakkal a legfőbb törvényhozó hatalmat ígérte meg Szent Péternek. Aki ugyanis valamely épület kulcsainak birtokában van, az rendelkezik azon ház felett. Azért pl. még manapság is a hódítóknak az elfoglalt város kulcsait szokás átadni, mint a teljes hatalom jelképét.

d.

A többi apostol, a tanítványok és *hivék hitét* is vagyis azt az erényt, mely ugyancsak sziklaalaphoz hasonlóan minden hívő lelkiéletének, hitéletének fundamentumát képezi, Szent Péterre bízta Jézus, amikor így szólt hozzá: Én könyörögtem érted, hogy meg ne fogyatkozzék hited, és te egykoron megtérvén, megerősítsd testvéreidet. (Lk. 22, 32, Egykoron megtérvén . . . e szavakat Jézus t. i. Péter bukása, háromszoros tagadása előtt mondta.)

e.

Jézus a megígért hatalmat feltámadása után, ünnepélyes keretek között *át is adta Szent Péternek*. Miután a Genezáreti-tó partján megvendégelte tanítványait, előttük, mintegy tanúk előtt, nagyobb nyomaték kedvéért háromszor ismételve szavait, megbízta Szent Pétert az összes hívők és azok vezetőinek gondozásával. (Jn. 21, 15—17.)

f.

A tanítványok mindenkor *elismerték* Szent Péternek kiváltságos hatalmát, őt tekintették Jézus utódjának, és az Egyház fejének. Azért pl. ő intézte azt a sorshúzást, melylyel az áruló Júdás helyébe Szent Mátyás apostolt kijelölték (Ap. cs. 1, 15.); Szent Pál, megtérése után, vele igyekezett legelőbb megismerkedni (Gal. 1, 18.); ő elnökölt a jeru-

zsálemi zsinaton és felszólalása véget vetett a kitért vitának. (Ap. csel. 15, 7—12.)

C.

Jézus Krisztus tehát valóban megalapította a földön Isten országát, melyet *Egyháznak* nevezett el. Ennek az országnak tagjai a hívek, akik Őt Isten Fiának elismerik. Fölejük rendelte a különféle jogkörrel és hatalommal felruházott eljárásokat, a legfőbb hatalmat pedig a tovább senkinek alá nem rendelt Szent Péter kezébe adta. Jézus Egyháza ezáltal teljes hatalommal rendelkező ország, tehát tökéletes társaság lett, melynek feje *szuverén* uralkodó. Ennek az országnak kormányformája *monarchia*, az uralkodó azonban a hatalmat a *hierarchia* által gyakoroltatja.

40. Jézus Egyházának feladata.

Jézus, az Istenember, tanítása által a legtökéletesebben körvonalazta viszonyunkat a háromszemélyű egy Istenhez (dogmák), — a legpontosabban közölte velünk a minket újra örökbe fogadó Atyánk akaratát (parancsolatok) — és az eucharisztikus áldozat, meg a kegyelemeszközök bevezetése által elrendelte a legfontosabb külső szertartásokat, röviden: *tökéletessé tette az igaz vallást* (V. ö. 22. és 25. pont.) Ennek őrzését, terjesztését és gyakorlását bízta Jézus Egyházára. Jézus Egyházának feladata tehát háromfelé tagozódik:

1.

Kötelessége a kinyilatkoztatott igazságokat *hibátlanul megőrizni*, és azokra minden népet *megtanítani*. Hogy ennek a feladatának megfelelhessen, a *tévmentesség kegyelmével ajándékozta meg azt*. Jézus Egyháza tehát tanításában tévmentes. Világosan kitűnik ez Jézus azon szavaiból,

A. a.

melyeket Szent Péterhez intézett, amikor a főhatalmat neki megígérte. Ekkor ugyanis arról biztosította őt, hogy azon az Egyházon, melyet reá, mint alapkőre fog építeni, *a pokol kapui nem vesznek erőt.* (Mt. 16, 18.) „A pokol kapui” az ördögi erőket jelenti. Az ördögi erők közé tartozik a csalás, ámtítás, a hazugság szelleme (Ján. 8, 44.) is. Jézus szavainak értelme szerint tehát Egyházán, feladatának teljesítése közben, a hazugság szelleme nem fog erőt venni, másszóval az Egyház sohasem fog igaztalan dolgot tanítani, nem fog tévedni. Jézus továbbá

A. b.

megígérte apostolainak a Szentlelket is, *az igazság Lelkét*, aki eligazítja őket minden igazságban (Ján. 16, 13.) és velük marad örökre (Ján. 14, 16). Ámde, ha Jézus Egyháza a reá bízott igazságok bármelyikét illetőleg csak egyszer is tévedésbe esne, a Szentlélek, az igazság Lelke, már nem volna vele, és Jézusnak, az Istenembernek szavai nem teljesedtek volna (t. i. hogy vele marad örökre.) Amilyen bizonyos tehát, hogy Jézus Isten, olyan bizonyos az is, hogy az általa alapított Egyház nem tévedhet. Jézus végül

A. c.

saját segítségét is odaígérte Egyházának. — Amint a 23. pontban láttuk, az igaz vallás minden embert kötelez. Azt is mondtuk akkor, hogy ez a kötelezettség olyan erős, amilyen az a viszony, mely az embert, a teremtményt, Istenhez, a Teremtőhöz fűzi. Miután ezen a viszonyon senki sem bír lazítani, még kevésbé tudja magát az alól kivonni, éppen ezért az igaz vallás kötelező volta elől senki sem térhet ki. — Ennek a kötelezettségnek megfelelően Jézus Egyházára bízta minden nép tanítását. Kötelessége tehát Jézus Egyházának az egész világot bejárni, és az evangéliumot minden néphez elvinni, arra mindenkit megnyerni, hogy minden ember az igaz vallás szerint éljen, és tisztelje Istenét. Nehéz és felelősséggel teljes feladat. De Jézus a saját maga segítségét

ígérte hozzá, amikor megbízásához hozzáfűzte: És íme, én veletek vagytok mindennap a világ végezetéig. (Mt. 28, 20.) Ha azonban Jézus Egyháza miközben a népeket tanítja, csak egyszer is tévedésbe esne, nem teljesedett volna Jézus ígérete: azaz elhagyta volna Egyházát. Jézus ezen ígérete tehát ugyan-csak záloga Egyháza tévmentességének.

B.

Jézus a tévmentesség kiváltságát nem bizta csak úgy általában Egyházára, hanem *meg is jelölte* azokat a személyeket, akikben az gyökerezik. E kiváltságban *elsősorban Szent Péter* részesült. Őt nevezte ugyanis sziklának, mely az egész Egyházat fenttartja. Ha ez az alapszikla megínogna, hitében megtévedne: összeomlana a ráhelyezett épület is. Továbbá, mint már mondtuk, Szent Péterért külön is imádkozott, hogy meg ne rendüljön a hite, és ezért képes legyen hittestvéreit is megerősíteni (Lk. 22, 31—32.) — Másodsorban az apostoli testület, mint ilyen is részesült ebben a kiváltságban, mert Jézus úgy a maga, mint a Szentléleknek, az igazság Lelkének segítségét ennek a testületnek is megígérte. (Mt. 28, 20.; Ján. 16, 13.)

2.

Kötelességévé tette továbbá Jézus Egyházának, hogy az embereket az igaz vallás szellemében törvények (parancsolatok) által *kormányozza*, és ezért a legfőbb tanítói hatalom és megbízás mellé, a *legfőbb kormányzó hatalmat és megbízást* is reá ruházta. Ebben a hatalomban is *elsősorban Szent Péter* részesült, és utána az *apostoli testület*. (Mt. 16, 19.; 18, 18.) Mikor Jézus azt hangoztatta, hogy amit az Egyház előljárói megkötnék a földön, az meg lesz kötve a mennyekben is, és amit megoldanak a földön, az meg lesz oldva a mennyekben is, kijelentette, hogy *azonosítja* magát Egyháza intézkedéseivel, végzéseivel és ítéleteivel. Amit ők kötelezővé rendelnek, az Isten előtt is kötelezővé válik, amely kötelezettség alól felmentenek, azt az égben is így tekintik. Jézus ezen kijelentésében benne rejlik az ígéret, hogy Egyháza előljárói sohasem fognak *téveset*, Isten aka-

ratával ellenkezőt, erkölcstelent elrendelni, másszóval *kormányzói ténykedésükben is tévedéstől mentesek lesznek*. Ha nem így lenne, akkor Jézus vállalta volna a kötelezettséget, hogy helytelen, sőt esetleg bűnös intézkedésekkel is azonosítsa magát, ami az Ő végtelen szentségével össze nem egyeztethető.

Az apostolok teljes tudatában voltak ennek a kiváltságuknak, és azért, amikor a jeruzsálemi zsinaton a híveket a régi zsidó szertartási törvények alól felmentették, ezen intézkedésüket e szavakkal vezették be: „*Úgy tetszett ugyanis a Szentléleknek és nekünk!*” (Ap. csel. 15, 28.) Tehát Isten nevében intézkednek.

3.

Jézus rendelkezése folytán kötelessége még az Egyháznak a hívőket a *kegyelemeszközök által megszentelni*, és azért részesült a *legfőbb papi hatalomban is*. Ezen hatalmánál fogva mutatják be az Egyházban a szentmiseáldozatot, osztatják ki az Oltáriszentséget, szolgáltatják ki a többi szentséget és végzik a szent szertartásokat. (V. ö. 39. pont: A. d.-vel.) — Miután pedig Isten fogadott fiúságának állapota, másszóval a megszentelő kegyelem birtoklása, mindenél fontosabb az emberre nézve (ettől függ ugyanis örök üdvössége), szükséges, hogy bizonyosságot tudjon szerezni ezen kegyelem elnyeréséről. Ezt a bizonyosságot éppen az adja meg, hogy a kegyelem kiosztására jogosult és meghatalmazott papság, a Jézus által meghatározott azon külső jeleket hajtja végre a híveken (szentségek), melyekhez az Istenember a kegyelmet hozzáfűzte. Jézus Egyháza tehát, éppen a megszentelő kegyelem óriási fontossága folytán, *legfőbb papi hivatalának gyakorlása közben is, tévedéstől mentes*. Hogyha tehát úgy szolgáltatják ki, illetőleg veszik fel a kegyelemeszközöket, ahogyan azt Jézus Krisztus elrendelte és Egyházának előjárói előírják, *bizonyosan létrejön a hívőkben az a kegyelmi hatás, melyet az Istenember az illető kegyelemeszközökhöz hozzáfűzött*.

41. A Jézus által alapított Egyház.

A.

Amint tudjuk, az igazi vallás mindenkit kötelez, minden idők minden emberét. Ennek megfelelően az isteni Üdvözítő is *örök időkre* alapította és hatalmazta fel Egyházát. Nyíltan megmondja, hogy a Szentlélek az Egyházzal marad örökre (Ján. 14, 16.), és magáról is ilyen értelemben beszél, amikor kimondja, hogy Egyházával marad a világ végezetéig (Mt. 28, 20.). A Jézus által alapított Egyháznak tehát *túl kellett élnie az apostolokat, sőt* annak, Jézusnak, az Istenembernek szándéka szerint *még ma is* a földön kell lennie.

B. 1.

Ma azonban *sok* olyan vallási társulat van, mely magát a Jézus által alapított igaz Egyháznak tartja. Miután ezek az egyházak úgy hitrendszerükben, mint az általuk kötelezőnek hirdetett parancsolatokban és szertartásokban *igen különböznek*, sőt egymásnak többszörösen *ellentmondanak*, nem lehet mindegyik Jézus alapítása. Miután Jézus Egyházára az általa tökéletessé tett igaz vallást bízta, *igaz vallás* pedig, mint azt már bebizonyítottuk (V. ö. 23. pont), *csak egy lehet*, a különféle, magukat Jézus igaz egyházának valló felekezetek közül is csak egynek lehet igaza.

B. 2.

Egyébként az evangéliumokból is eléggé nyilvánvaló, hogy Jézus *csak egy Egyházat* alapított. Ő sohasem beszélt egyházairól, hanem mindig egyesszámban Egyházáról. (Egy akol lesz és egy pásztor. Ján. 10, 16.) Egyetlen apostoli testülettel foglalkozott, ezt az egyetlen testületet bízta meg és hatalmazta fel; egyetlen emberre ruházta a főhatalmat, és az első századokban csak egyetlen Egyházzal találkoztunk. Csak később, a századok folyamán keletkeztek újabb keresztény testületek, melyek mindegyike Jézus igaz egyházának nevezte magát. Kérdezzük tehát: *melyik a ma létező több-*

száz keresztény felekezet közül a Jézus által alapított Egyház?

C.

Mint mondtuk, Jézus tökéletessé tette az igaz vallást, melyet Egyházára bízott. A Jézus által alapított Egyház tehát az igaz vallás birtokában van. *Ámde az igaz vallásnak három olyan tulajdonsága van, melyekről az mindenkor felismerhető. Úgy mint:*

1. Az igaz vallás, mint mondtuk, minden embert kötelez, mert minden embernek ugyanaz a viszonya Istenhez: t. i. a teremtménynek a teremtőhöz. Az igaz vallás tehát **általános**, azaz minden ember számára való kell hogy legyen. Nem lehet tehát igaz az a vallás, amely magát *nemzetinek* mondja, mely csak valamely *kaszt* számára való, mely *kizárólagos*. Az a körülmény tehát, hogy valamely vallás *kizárólagos*, nemzeti, faji vagy *kaszt* vallás, lehetlenné teszi, hogy az igaz legyen. Az igaz vallás általános, görög szóval *katolikus* kell hogy legyen.

2. Az igaz vallásnak másodszor **egységesnek** kell lenni. Egységesnek, vagyis ugyanazon hit- és erkölcsbeli követelményekkel kell fellépnie mindenkivel szemben. Ez is azon viszony azonosságából és állandóságából következik, melyben minden ember Istenhez áll. Azon vallásfelekezetek tehát, melyek időszakonként, vagy országok, esetleg hitközségek szerint mást kívánnak híveiktől, melyeknek nincsenek határozottan fogalmazott, változatlan hittételeik, parancsolataik és szertartásaik, melyek nem nevezik magukénak a tévmentesség kiváltságát, nem lehetnek az igaz vallás. Az igaz vallás ugyanis egységes tanító, kormányzó és papi hivatalú tétel fel, mely Jézus akarata folytán tévedéstől mentesen tölti be feladatát. (V. ö. a 23. pontban mondottakkal.)

3. Az igaz vallás harmadszor **szent** kell hogy legyen. Mint már mondtuk, Isten az egész emberi nemet felemelte, azaz természetfölötti életre és boldogságra hívta a *megszentelő kegyelem* adományozása által. (V. ö. 25. ponttal.) Amely

vallásban tehát nem találjuk meg a kegyelem biztos eszközeit, másszóval a megszentelődés lehetőségét, amely vallás nem bír ennek megfelelően hívei között nagyszámú valóban megszentelődöttet, szenteket felmutatni, akik magasfokú kegyelmi élet által lettek szentekké, az nem tarthat igényt, hogy igaz vallásnak tartsuk.

D.

Az igaz vallás tehát *általános, egységes és szent* kell hogy legyen. — Ha mármost a különböző keresztény felekezetek között Jézus Egyházát keressük, bizonyos, hogy az lesz Jézus Egyháza, melyben megtaláljuk az igaz vallás fent megismert három tulajdonságát.

Amde az összes létező keresztény felekezet között *csak* a magát *római katolikus Anyaszentegyháznak* nevező Egyház *általános jellegű*. A protestáns felekezetek, valamint a keleti egyházak is, kivétel nélkül *nemzeti* egyházak, világi uralkodóval élükön.

Továbbá csak a római katolikus Anyaszentegyház *egységes*. Pontosan megfogalmazott és soha meg nem változtatott hittételeket, dogmákat hirdet a Jézus által megbízott tanítóhivatala által; változatlan erkölcsi parancsolatokat ad hívei elé felhatalmazott kormányzóhivatala által; és ugyanazzal a hét szentséggel, mint kegyelemeszközzel *szenteli meg* őket a felszentelt papi rend által.

Végül csak a római katolikus Anyaszentegyház állít hívei elé a legújabb időkig *szenteket*, olyanokat is, akik a mai kort közvetlenül megelőzően éltek.

A protestáns felekezetek ezzel szemben tanaikban ingadozók; pontosan körülvonalmazott hitvallás nélkül híveiket vallásilag kiművelni csak hiányosan tudják. Törvényhozó testület nélkül az egységes vezetés híjával vannak; felszentelt papság nélkül pedig híveiknek a magasfokú kegyelmi életet nyújtani nem képesek.

E.

A római katolikus Anyaszentegyháznak ezeken kívül

még egy jellemvonása van, mely egészen kétségtelenné teszi, hogy ez a Jézus által alapított igaz Egyház: **A római katolikus Anyaszentegyház apostoli.** Ez azt jelenti, hogy ma élő feje, a római pápa és Szent Péter között megvan a *jogfolytonosság*, hasonlóképen az apostoli testület és az Anyaszentegyház püspöki kara között is. Ez a *történetileg bizonyított jogfolytonosság* a biztosítéka, hogy a római katolikus Anyaszentegyház *ugyanazokkal a felhatalmazásokkal, kiváltóságokkal és kegyelmekkel* rendelkezik, melyeket Jézus Krisztus az apostolokra, illetőleg Szent Péterre ruházott.

Az Anyaszentegyházat kivéve, a keresztyény felekezetek között egy sincsen, mely ezt a jogfolytonosságot a maga számára vitathatná. Ezt már azért sem tehetik, mert pápával, fővel, Szent Péter utódjával nem rendelkeznek.

F.

A Jézus Krisztus által alapított Egyház tehát a római katolikus Anyaszentegyház. Az igaz vallás pedig az a vallás, melyet ez az Egyház hirdet. És miután nincsen üdvösség másban, mint Jézus Krisztusban (Ap. cs. 4, 12.), aki biztosan üdvözülni akar, aki egészen bizonyosan el akarja érni az örök üdvösséget, Isten boldogító színről-színre való látását, annak az Anyaszentegyház tagjává kell lennie, hinnie kell tanításait, követnie kell parancsait és használnia kell kegyelemeszközeit, mert *extra Ecclesiam nulla salus.*

42. Az Anyaszentegyház és a protestánsok.

Miután a különféle protestáns felekezetek Jézus Krisztus igaz egyházának vallják magukat, *cáfolni* igyekeznek azon érveket, amelyek az Anyaszentegyház kizárólagos valódiságát bizonyítják.

A.

Azt állítják többek között, hogy Jézus Krisztus

által alapított Egyház egészen *lelki természetű* és ezért *lát-hatatlan*. Hiábavaló tehát vitatkozni arról, hogy melyik egyházban valósul az meg. Jézus Egyházának láthatatlansá-gát a Szentírásból bizonyítani is törekszenek a Megváltó ezen szavaira hivatkozva: „Nem jön el az Isten országa szembetűnő módon; sem nem fogják mondani: Íme itt, vagy amott van; mert hiszen az Isten országa bennetek vagyon” (Lk. 17, 20—21.); és: „az én országom nem e világból való”. (Ján. 18, 36.)

A. 1.

Hogyha azonban meggondoljuk, hogy Jézus Egyházát
a) mindig országhoz, nyájhoz, kivetett hálóhoz, mustár-maghoz stb., tehát mindig *látható dolgokhoz hasonlította*, hogy

b) látható szertartástól: a keresztségtől tette függővé a *felvételt* Egyházába, hogy

c) csakis látható *szertartásokat* írt elő a kegyelmi élet elnyerésére és ápolására, hogy

d) *meghatározott*, tehát ismerhető embereknek adta át Egyháza fölött a hatalmat, hogy

e) végül Egyházát *épülethez*, tehát ismét valami látha-tóhoz hasonlította, mely Szent Péteren, a látható alapsziclán nyugszik, amiért az Egyház tagjainak éppúgy összefüggésben kell lenni fejükkel, mint a ház tégláinak az alapsziclával: nem beszélhetünk Jézus Egyházáról, mint láthatatlan társa-ságról. Jézus intézkedéseiből bizonyos, hogy látható, felismer-hető, megjelölhető Egyházat akart alapítani.

A. 2.

Ami pedig a fenti két idézetet illeti: említettük már, hogy Jézus idejében a zsidók a Messiástól *politikai felsza-badítást* vártak. (V. ö. a 36. ponttal.) Ismételten ilyen irány-ban érdeklődtek nála (Ap. cs. 1, 6.; Lk. 17, 20.): a fent idézett esetben is. Az Üdvözítő azonban minden esetben *cáfolta* ezt a felfogást. Ő nem azért jött, hogy politikai, földrajzi határok közé zárt országot alapítson, mely a föld ezen vagy azon részén terül el, mely „*itt vagy ott van*”,

hanem lelki országot, mely az emberek lelkében gyökerezik, melynek alapja tehát nem valami testi tulajdonság: népiség, fajiség, körülmélettség, vagy más ehhez hasonló, hanem — egyrészt a hit, a meggyőződés, a hitvallás, és az ennek megfelelően folytatott, tehát *látható* és felismerhető *élet*, — másrészt, mint az előbbinek alapfeltétele: a *kereszttség* szent-ségének felvétele, és ennek következtében a megszabadulás az eredeti büntől. — Amikor pedig Pilátusnak azt mondta, hogy az Ő országa nem e világból való, csak azt állította, hogy az *nincsen a világi országok módjára szervezve*, nem kell tehát a római világhatalomnak az Ő országának szuronyaitól félni.

B.

A *kálvinisták* ezzel szemben elismerik Jézus országának látható voltát, de *tagadják a hierarchiát*. Szerintük minden hatalom a híveknél van, akik annak gyakorlatát az általuk választott lelkészekre ruházták át. Nincsen tehát papi rend, következőleg püspöki testület és pápaság sem. Azonban tévesen, mert

a) míg az Anyaszentegyház Krisztus Urunk óta folyton erősödik, terjeszkedik és napjainkig sziklaszilárdan áll, addig a protestánsok, és a pápaságtól, a Jézus Krisztus által rendelt alaptól elvált keleti egyházak, elvetve a hierarchiát, másszóval az egységes tanító-kormányzó-papi hivatalt, sokszáz felekezetre szétforgácsolódva, nem képviselnek jelentős erőt.

b) Ha továbbá a kálvinistáknak igazuk volna, Jézus Egyháza Kálvin János fellépéséig, azaz 1500 évig tévedésben élt volna. Ez esetben nem bizonyult volna igaznak az Istenember kettős ígérete: a saját maga és az Igazság Lelkének segítségéről. De ekkor Jézus istensége sem volna valóság és teljesen érthetetlen maradna, miképen bírt az Anyaszentegyház, ez a most már hazugságon felépült rendszer csaknem 2000 éven át az emberiségnek akkora kultúr-erőt jelenteni. (V. ö. a 10. ponttal.)

C.

Ezen érvelés erejét a protestánsok is érzik és éppen ezért hevesen támadják az Anyaszentegyház *tévmentességét*. Azt állítják, hogy a tévmentességet a történelem megcáfolta, az csak Szent Péter és apostoltársai *személyének* szólt. Szent Péter óta bűnös pápák éltek, aminő pl. VI. Sándor is volt, és olyasmit is tanítottak, ami később valótlannak bizonyult, pl. Galilei esetében.

E támadások azonban erőtlenek. Tudjuk ugyanis:

a) hogy a tévmentesség *más*, mint az *erkölcsi feddhetetlenség*. Krisztus Urunk nem biztosított Egyházában senkit a vétkezés lehetősége felől. Az Anyaszentegyházban tehát mindenki elkövethet bűnt, még a pápa is. Szent Péter is vétkezett: háromszor tagadta meg Krisztust, és pedig miután a tévmentesség kegyelmének ígérétében részesült. A *tévmentesség* tehát *nem bűnmentességet jelent*, hanem azt, hogy az *Anyaszentegyház előljárói, ha mint ilyenek, egyetértésben az Egyház fejével hivatalosan szerepelnek, a hit és erkölcsre vonatkozó tanításokban és rendelkezésekben nem tévedhetnek. Ugyanez a kiválósága van meg Szent Péter utódának is, ha mint az Egyház feje, ex cathedra — azaz hivatalból — a hit és erkölcs dolgaiban nyilatkozik.*

Hogyha tehát a püspöki kar, vagy a pápa *másban* halatják szavukat, vagy amikor mint *magánszemélyek*, esetleg valamely tudományos kérdésben, ha mindjárt a hit és erkölcs dolgaiban is foglalnak állást, nem élvezik a tévmentesség kegyelmét. *Galileit* illetőleg pedig a *Sacrum Officium* nevű római kongregáció a pápa hivatalos hozzájárulása *nélkül* döntött, de ennek a pápai hivatalnak *magának* soha senki sem tulajdonított tévmentességet.

b) Csodálatos tény továbbá, mely tévmentesség nélkül meg nem magyarázható, hogy az *Anyaszentegyházban*, fennállása óta, valamennyi dogmára vonatkozólag *egységes a felfogás*, míg

más vallási társulatokban vagy felekezetekben, még a legfontosabb kérdéseket illetőleg is, sokféle a vélemény. Quot capita, tot sententiae, mondja a latin közmondás. Igen! de csak ott, ahol nem örvendenek a tévmentesség kegyelmének. Az Anyaszentegyházban ellenben bámulatos összhang uralkodik, ami a legcsattanósabb bizonyítéka annak, hogy a tévmentesség kiváltságában nemcsak Szent Péter és apostoltársai részesültek, hanem mai napig utódaik is.

D.

Hevesen támadják végül a protestáns felekezetek az Anyaszentegyházat azon tanítása miatt, mellyel magát *egyedül üdvözítőnek* tartja. — Képtelenség, mondják, hogy az a sok, valóban nagy és tiszteletreméltó feddhetetlen egyéniség, akiket az Anyaszentegyházon kívül találunk, mindörökkre elveszzen, míg az a nem kevés selejtes értékű ember, aki azon belül is található, örök boldogságban részesüljön. — Ez valóban képtelenség. Ezt mi is valljuk. Az Anyaszentegyház egyedül üdvözítő volta azonban nem ezt jelenti.

Az Istenember az Anyaszentegyház súlyos feladatává tette, hogy az igaz vallást minden népnek hirdesse. Tette ezt azért, hogy mindenki megfelelhessen annak a nem kevésbé súlyos kötelességének, mely az igaz vallás követésére hívja. Hogyha mármost valaki tudomást szerez az Anyaszentegyház tanításáról, *mint az igaz vallásról*, és attól ennek ellenére, tehát *rosszakaratúlag* távol marad, az nem üdvözülhet. Ezt a rosszakaratú távolmaradást azonban, az egyes emberekben, csak az állapíthatja meg, aki a szíveket és veséket vizsgálja, vagyis Isten.

De amint elkárhozik az, aki az Anyaszentegyházon rosszakaratúlag kívül marad, éppen úgy *nem üdvözülhet* az sem, aki azon belül annak tanításait vagy törvényeit ugyanilyen indulatból nem követi. Éppen ezért nem állíthatjuk, hogy mindenki üdvözül, aki az Anyaszentegyházon belül él, de azt sem, hogy minden azon kívül álló elkárhozik. Bizonyos azonban, hogy aki örök üdvösségét biztosítani akarja, annak az Anyaszentegyház tagjává kell lennie.

43. Az Anyaszentegyház és korunk.

A.

Az újkori haladás számos elméletet, világnézeti elgondolást, valláserkölcsi felfogást és eszmeáramlatot vetett fel, melyek a Jézus Krisztus által hirdetett tanokkal semmiképen sem egyeztethetők össze. Az Anyaszentegyház legfőbb tanítói hivatala tehát, az Istenember által reá rótt kötelességénél fogva, ismételten hallatta szavát és óvta híveit ezen tanításoktól. IX. Pius pápa 1867-ben adta ki a *Syllabus*t, mely 80 pontban, X. Pius 1907-ben a *Lamentabili* kezdetű dekrétumot, mely 65 pontban sorolja fel és ítéli el korunk tévedéseit. Hasonló intézkedés az *Index*, a tiltott könyvek jegyzéke is, melyet már a tridentí zsinat adott ki és melyet azóta állandóan kiegészítenek.

B.

Az Anyaszentegyház ellenségeinek mindez alkalmul szolgál ismételt vádaskodásra. Folytonosan szemére vetik az Anyaszentegyháznak, hogy ellensége a *szabad vizsgálódásnak*, kerékkötője a tudományos haladásnak, sőt a kultúrának is. — Az Anyaszentegyház azonban nem erőszakoskodásból teszi e sokak által kárhoztatott intézkedéseket, ellenkezőleg, *kötelességét teljesíti*, amivel elsősorban híveinek, de az egész emberiségnek is nagy szolgálatot tesz. Mert

1.

nem kívánhatja a mai nehéz kenyérharcban álló híveitől, hogy a katolikus világnézet részletes tanulmányozására *több esztendőt* fordítsanak, amire pedig mindenkinek szüksége volna, ha a sokszor oly ügyes okfejtéssel, finom stílussal, nem csekély szellemességgel vagy maró gúnnyal megírt ujságok, folyóiratok, füzetek és könyvek áradatában maga akarná eldönteni, mi egyezik és mi ellenkezik a katolikus világnézettel. *Ezt a kritikát* elvégzi az Anyaszentegyház, mint az egész emberiség *Istentől kinevezett* legfőbb tanítója. Eppen ezért mindenki, aki katolikus hitét nagyra becsüli és

ahhoz hű akar maradni, bizalommal fogadhatja a tévedéstől mentes tanítónak döntéseit.

2.

A legfőbb tanítóhivatalnak döntései azonban még a *hitetleneknek* is szolgálatot tesznek. A saját erejére hagyatkozott kutató emberi elme csak nehezen találja meg az igazságot, sokszor csak hosszas tévelygés után. Hálával fogadhatja tehát, ha az Anyaszentegyház megjelöli azokat az irányokat, melyeken az igazság fel nem található. Mennyi könyvet írtak pl. a materializmus szolgálatában, mennyi időt és emberi energiát pazaroltak el ezen világfelfogás indoklására, hiába. Nem lett volna az egész emberiség szempontjából hasznosabb, ha azok a sokszor nagy tudósok tehetségeiket igazabb tanítások bizonyítására fordítják? Ezt a sok, felesleges módon elvesztegetett erőt megtakaríthatta volna az emberi műveltség, ha az Anyaszentegyházra hallgatva, a materializmustól mindjárt kezdetben elfordulnak.

3.

Senki sem veszi rossznéven, ha pl. a szocialisták bizonyos tanokat mozgalmukon belül eltiltanak. Ellenkezőleg, ezt mindenki természetesnek találja. Mert ha valaki szocialista akar maradni, nem beszélhet, érezhet, cselekedhetik másképen, mint szocialista módra. — Miért veszik tehát zokon az Anyaszentegyháztól, ha ugyanezt teszi és híveit eltiltja a nemkatolikus tanításoktól?

C. 1.

Sok támadás éri az Anyaszentegyházát a modern állam részéről is.

Szemére vetik az Anyaszentegyháznak, hogy *politizál*. Azt kívánják tőle, hogy vonuljon vissza a templomba és sekrestyébe, és engedje át a közéletet egész terjedelmében az államnak. — Ezt azonban az Anyaszentegyház nem teheti meg, és éppen ezért sohasem is fogja megtenni.

A katolikus világnézet ugyanis *nem inactiv*, cselekvésre

képtelen *ábrándozás*, hanem az egész emberi életet minden megnyilatkozásában felölelő *életprogramm*. Ennélfogva az Istenember elveinek szerephez kell jutniok a köz- és magán-élet minden területén. *Istené az ember, és Istené az élet*. Isten elgondolása szerint kell tehát megalkotni az államot, a közgazdaságot, ipart, kereskedelmet és mezőgazdaságot, Istennek tetsző kell, hogy legyen az irodalom, a művészetek, az iskola és a család . . . nagyon természetes, hogy mindezért a *politika is*. — Az Anyaszentegyház tehát, mint az Istenembertől rendelt legfőbb tanító, nem maradhat néma, ha az állam *istentelen* politikát akar folytatni, hanem fel kell, hogy emelje tiltakozó szavát. Az állam csak *hálás* lehet ezért, mert Istennel tartósan ellenséges állapotban lenni az állam sem tud, azért ennek is legfőbb, mert létérdeke, hogy Isten áldását magának megnyerje. Ennek pedig előfeltétele, hogy Isten útjain járjon.

C. 2.

Szemére vetik továbbá az Anyaszentegyháznak *nagy vagyont* is. Jobban szeretnék, ha semmije sem volna. Azt vélik, hogy ebben az esetben az állam gyámsága alá, attól teljesen függő helyzetbe kerülne. — Azonban Jézus Krisztus, amikor Egyházát alapította, *országot*, azaz *tökéletes társaságot* alapított. A tökéletes társaságot pedig az jellemzi, hogy *minden eszközzel* rendelkezik, mely a fennálláshoz szükséges. Miután az Anyaszentegyház, Jézus Egyháza, itt e földön létezik, és itt kell hivatását teljesítenie: földi eszközökre, anyagiakra, vagyonra is szüksége van. Erről az Istentől kapott jogáról az Anyaszentegyház nem mondhat le. — Az állam a maga területén mindennek dacára megfoszthatja az Anyaszentegyházat javaitól, mint ahogyan ez a történelem tanúsága szerint nem egyszer meg is történt; elnyomhatja, sőt határai között ki is irthatja, *természetesen jogtalanul*, de magától *függő* helyzetbe nem hozhatja, mert az Anyaszentegyház hatalmát nem az államtól kapta, ez tehát azt el sem veheti tőle, nem is korlátozhatja.

C. 3.

Mindinkább érezhetővé válik továbbá az államnak az a törekvése is, hogy az Anyaszentegyházról elragadja az *ifjúság nevelését*. Erőszakkal az állam ezt is megteheti, de ezen Istentől nyert jogáról sem fog az Egyház semmiféle terror hatására lemondani. — „Elmenvén tanítsatok minden nemzetet”, mondotta Jézus Egyházának, de nem az államnak. Ettől a megbízatástól természetesen csak az mentheti fel, akitől azt kapta, vagyis az Istenember. — Mindazonáltal tehet az állam az ifjúság nevelésére és oktatására vonatkozó *kikötéseket*: előírhatja, hogy milyen tananyagban nyerjen oktatást, milyen elvek szerint történjék annak nevelése stb. Az Anyaszentegyház mindenkor tiszteletben fogja ezen kikötéseket tartani, és pontosan fog azokhoz alkalmazkodni mindaddig, amíg ezek a Jézus Krisztus által lefektetett valláserkölcsi elvekkel összeegyeztethetők.

D.

Elég gyakran találkozunk napjainkban azzal a felfogással is, hogy a vallás magánügy: mindenkinek teljesen kizárólagos dolga, hogy mit hisz, és hogy hisz-e egyáltalában. A köz evvel ne törődjék, az államnak sincsen hozzá semmi köze. Az állam felekezetenlküli: egyetlen feladata örködni, hogy az egyes felekezetek államellenes tanokat ne hirdessenek, se ilyen cselekedetekre ne ragadtassák magukat.

Eme felfogással szemben azt bizonyítjuk, hogy a vallás elsörendü közügy, mely magát az államot is a legközelebbiröl érinti.

1.

Az ember ugyanis nemcsak privát személy, hanem társaslény is. Miután pedig a vallás az egész embert felöleli, az embert minden vonatkozásában, kötelességeket ró reá, mint társaslényre is. Gondoljuk végig a tizparancsolat törvényeit, alig találunk közöttük olyant, mely az embert csak mint magánszemélyt érintené. Hitünk megvallásának kötelezettsége, a közös istentiszteleten való részvét, az alárendelt-

ségi viszonyból folyó kötelességek, az élet, vagyon, becsület és erkölcs védelme, kivétel nélkül az államot, a közt érdeklő dolgok. Egyáltalában nem lehet tehát közömbös az államra nézve, hogy ezekre vonatkozólag melyik felekezett mit tanít.

2.

Az államnak Istentől rendelt célja gondoskodni tagjai földi jólétéről. Ezt a jólétet a legszélesebb népréteg számára, a legegyszerűsebb mérték szerint, a következetesen, az egy igaz vallás szellemében berendezett társadalom tudja és fogja nyújtani, mégpedig azért, mert az így szervezett országban lesznek az annyira kívánatos egyensúlyt folytonosan megbolygató emberi szenvedélyek leginkább hatálytalanítva. Az államnak tehát a maga céljából elsőrendű feladata volna az egy igaz vallás tanainak következetes keresztülvitelét minden téren szorgalmazni, amit leginkább azáltal tehetne meg, ha ezt a vallást — t. i. a Róm. Kat. vallást — államvallássá nyilvánítaná.

Államvallás az államhatalom által hivatalosan elismert, követett és ilyennek kijelentett vallás. Államvallás volt pl. évszázadokon át Spanyolországban a katolikus, Oroszországban a görög keleti, Törökországban a mohamedán vallás.

3.

Korunkban azonban a Róm. Kat. vallásnak kinyilvánítása államvallássá már csaknem keresztülvihetetlen dolog. Az egyes államok polgársága ugyanis vallásilag sokféle tagozódik, a vallási közönyösség széles néprétegeket fertőzött már meg, még a katolikusok táborában is, a politikai hatalom viszont váltakozva a legkülönbélebb felfogású egyének kezébe juthat. Ilyen körülmények között elképzelhetetlen katolikus felfogástól áthatott törvényhozás, és ezen világnézet szerint tagozott társadalom. Az Anyaszentegyház ezért már nagy jótéteménynek tekinti azt is, ha az államhatalom a katolikus Egyházat tevékenységében támogatja: ha iskoláit elismeri, sőt államsegélyben részesíti, ha vagyonjogát tiszteletben tartja, az általa alapított egyesületeket tevékenységük-

ben nem akadályozza, ha szívélyes viszonyt tart fenn a Római Szentszékekkel stb.

4.

Ennél jóval kedvezőtlenebb, de még mindig jó helyzete van az Egyháznak azon országokban, melyek szeparáltak, különválasztották az Egyházat az államtól. Ebben a viszonyban az államhatalom minden támogatását megvonta az Egyháztól, de nem gördít akadályokat útjába, nem korlátozza szabadságát. Az ilyen országokban az Egyház szabadon nyithat iskolákat, szervezhet egyesületeket, rendelkezhet vagyona felett, és a hívek is akadálytalanul teljesíthetik vallási kötelességeiket.

5.

Sokkal nehezebb helyzetben van az Anyaszentegyház ott, ahol ezen jogainak és kötelességeinek szabad gyakorlását az állam akadályozza. Iskolák, egyesületek, vagyon nélkül az Egyház nem tehet eleget isteni Alapítója parancsának, a hívek pedig vallási kötelezettségeiknek, és ez természetesen az államhatalom gyengülését, sőt idővel megbomlását is magával hozza, mert Istennel, a világ teremtőjével és az emberiség legfőbb urával az állam sem dacolhat büntetlenül.

6.

A legszomorúbb helyzetben van az Egyház ott, ahol az állam részéről üldözést kell elszenvednie. Ilyen volt a helyzet a pogány Római Császárságban, napjainkban Oroszországban, Mexikóban és ilyen Frankó tábornok győzelméig Spanyolországban.

E.

Egyes liberálisan gondolkozó nemzetgazdászok szeméretik még az Anyaszentegyháznak, hogy a *protestáns államok műveltebbek*, gazdagabbak, nagyobb hatalommal,

jóléttel rendelkeznek, mint a katolikusok. Ime, mondják, az Anyaszentegyház által hirdetett világnézet, mely a túlvilágon keresi az ember végső célját, boldogságát, milyen károsan hat a közművelődésre, — az állam előnyös fejlődésére.

1.

Ami a katolikus államok állítólagos műveletlenebb voltát illeti, nem tudjuk, miképen lehetne ezen jelzővel pl. Olaszországot, Franciaországot vagy Belgiumot illetni?

2.

Ugyanezt mondhatnánk ezen országok jólétéről és hatalmáról is. Mégis azonban felteszünk egy kérdést: Mely nemzetet kellett volna az Anyaszentegyháznak jobban fel-emelni? — Erre a kérdésre nem kapunk választ. Az Anyaszentegyház ugyanis *minden nép és nemzet anyja*, mind-egyiket egyformán akarja boldogítani, kiművelni, gazdagítani, hatalomhoz juttatni, *de egyiket sem mások rovására*. Az Anyaszentegyház tehát nem követheti a nemzeti, faji vagy kaszt vallásokat, melyek saját népüket éig magasztalják, minden más nemzetet azonban saját céljaiknak alávetni és kihasználni igyekeznek. Az Anyaszentegyház a négert, kínait és pápuát is Krisztus vérén megváltott, a fehér emberrel ugyanazon célra hivatott embernek tekintí, akinek a földi jóléthez éppen annyi joga van, mint az európainak. Az Anyaszentegyház tehát nem ösztönözhet egy népet sem, hogy mások rovására világhatalomhoz jusson, hogy más néphez tartozó felebarátait elnyomja, kihasználja. Ez a katolikus gondolkozás, melyről azt hisszük, hogy emberibb, nemesebb és ezért magasabbrendű, mint amelyet a liberalizmus hirdet.

44. Az Anyaszentegyház diadala.

A.

Fülöp Cezareájának közelében azt ígerte az isteni Üdvözítő Szent Péternek, hogy a reá alapított Egyházon a pokol kapui sem fognak erőt venni. Nagy horderejű ígélet, amelyet csak Isten tehet, az, aki a megnevezett túlvilági hatalmaknál erősebb. Amióta ezek a szavak elhangzottak, csaknem 2000 esztendő múlt el, és ez a hosszú idő maradék nélkül igazolta Jézus szavait. Mert

A. 1.

nem tudta tönkre tenni Egyházát a *római császárok* három százados kegyetlen üldözése. A római birodalom régen a történelemé, az Anyaszentegyház még ma is áll. Úgyanezt mondhatjuk a *mohamedánizmusról*, azzal a különbséggel, hogy annak ugyan van még kb. kétszázmillió követője, de ez az óriási embertömeg ma már nem képvisel különösebb erőt. Eredménytelen maradt a *nyugatrómai császárok* erőszakoskodása is, az Anyaszentegyház erősödött, a császárság elenyészett. *Napoleon* azt hitte magáról, hogy véget bír vetni a pápaságnak, öröklődése hiúnak bizonyult: a franciák nagy császárárt eltemették, Szent Péter székéről tovább árad az áldás. A *szabadkőművesség* is célul tűzte ki magának Róma megdöntését, azonban ezideig eredmény nélkül, és amint a jelek mutatják, az a népfaj, mely ezt a szövetséget leginkább fenntartotta, hatalmát és befolyását mindinkább elveszíti. A szabadkőművességtől tehát szintén nincsen már mit tartani. Az Anyaszentegyházon a *külső* ellenség nem vett erőt.

A. 2.

Szent Péter szikláját hiába ostromolták a *belső* ellenségek is. Az *ariánizmus* óriási tömegeket szakított le az Egyház testéről, sőt volt olyan idő, melyben a semiarián felfogás látszólagos diadaláról azt mondhatta Szent Jeromos: Felnyögött a föld és elcsodálkozott, hogy ariánna lett. Az

ariánusokról már csak az iskolákban tanulnak, Jézus Egyháza előttünk áll és ragyog. A IX—X. században az *egyházi élet süllyedése* fenyegette Jézus alapításának fennállását. A pápai szék egyes családok játéklabdájává lett. Gyilok és mérég közelítette meg és oltotta ki a pápák életét. És amikor az inkontinencia, investitúra és simonia már-már pusztulással fenyegette a római Egyházat, akkor lépett fel VII. Gergely és kezdődött el a pápaság világi hatalmának fénykora. Nem bírta megrendíteni Krisztus Egyházát az *elvilági-asodás*, a reneszánsz, nem gyengítette meg azt a nepotizmus sem. Eltűntek a világi művészeteket túlságosan pártoló, el az Egyház pénzét rokonokra költő pápák, az Anyaszentegyház még ma is áll. *A keleti egyházszakadás, a reformáció, az angol hitszakadás* százmilliók tömegeket tépett ki az Egyház testéből: a keleti egyház most vívódik a halállal, a reformáció száz meg száz felekezetre szakadva magában hordozza végső pusztulásának csíráját, az anglikán egyház, habár felbecsülhetetlen összegeket költ évente propagandára, a katolikus Egyház mellett nem jöhet komolyan számba. Az Anyaszentegyház él, fejlődik, terjeszkedik, a kebeléből ellene támadt ellenségeket eltemette az idő.

A. 3.

Minden emberi társulat, sőt még ország is, addig áll fent, amíg azt az emberek fenntartani akarják. Amikor valamely egyesület tagjai vagy vezetői elhatározzák annak feloszlását, akkor az be fogja szüntetni működését. Ha valamely nemzet nem akarja tovább fenntartani hazáját, az ország nem fog tovább fennállani. Az Anyaszentegyházzal azonban másképen áll. Ezt az országot nem áll módjában megszüntetni az embereknek, még azoknak sem, akikre annak fenntartását az isteni Üdvözítő bízta, mert ez nem emberi alapítás.

Jézus Krisztus Egyházát a papságra bízta, az apostolokra és utódaikra. És szomorú tény, hogy ebből a papságból léptek fel az Egyház legnagyobb ellenségei: a legnagyobb eretnokségek alapítói, továbbá az ellenpápák és sötét jellemű pápák is, de Péter sziklája meg nem rendült.

a.

Katolikus pap volt Áriusz, Nesztóriusz, Eutiches, Pelágiusz, az ókor legnagyobb eretnekei, akik téves tanításaikkal felbecsülhetetlen lelki kárt okoztak, de Jézus Egyházának létalapját megingatni nem bírták. *Katolikus pap* volt Ceruláriusz Mihály, aki a keleti egyházat elszakította, *katolikus pap* volt Wiclif, Husz, Luther, Zwingli, a nagy reformátorok; *katolikus pap* Jansenius, Döllinger és még annyi más. Valamennyien elkeseredett dühvel támadták Jézus Egyházát, kiváltképen annak alapszikláját, a pápaság intézményét, minden tőlük telhető eszközt felhasználtak, hogy azt megdöntsék, de hiába, Péteren, a Sziklán a pokol kapui sem vesznek erőt, annál kevésbbé emberi gonoszság.

b.

Magában a *pápai széken is volt meghasonlás*, nem is egyszer. Voltak pápák és *ellenpápák*. Sőt a nyugati egyházszakadás korában hárman is igényt tartottak egyszerre a legfőbb hatalomra. Ebben az időben voltak évek, hogy alig tudta valaki, ki az igazi pápa, és Jézus Egyháza ezt is kiállotta. Ültek a pápai széken *erkölcstelen* pápák is, akiknek igazán nem az volt a főgondjuk, hogy az evangélium terjedjen, de az Anyaszentegyháznak ártani ők sem tudtak. — Ha mindíg csak az emberiség színét-javát láttuk volna Szent Péter utódainak sorában, könnyen azt gondolhatnók, hogy az Anyaszentegyház terjedése és virulása *ezeknek a kiváló* embereknek a műve. Hogy ezt ne gondolhassuk, hogy kénytelenek legyünk az Anyaszentegyház csodás fennmaradását *az isteni kegyelemnek tulajdonítani*, engedte meg az Isten, hogy a pápai széken annyira gyarló emberek is helyet kapjanak.

B.

Az Anyaszentegyház tehát áll, még ma is áll, annak ellenére, hogy különösen a múlt században annyiszor meghúzták felette a lélekharangot. Sőt az Anyaszentegyház, ez az annyiak által idejét múltnak kinyilvánított intézmény,

terjeszkedik és erősödik. Ma már minden templomunkban láthatunk gyakran áldozó tömegeket, sőt férfiakkól is. Ma az egész világon lelkigyakorlatos mozgalmról beszélnek, világra szóló eucharisztikus kongresszusokat rendeznek, egyik templom a másik után épül. Mind olyan jelenségek, melyekről még harminc évvel ezelőtt nemigen olvashattunk, jeléül annak, hogy az Anyaszentegyházban még mindig él a *kegyelem*, az a *titokzatos erő*, mely miatt azon még a pokol kapui sem vehetnek erőt.

C.

Az Anyaszentegyház csodás fennmaradása és folytonos erősödése Jézus Krisztus istenségének számunkra legközelebb fekvő bizonyítéka: ez ugyanis szemünk előtt játszódik le. Mindazok, akik az Anyaszentegyházat támadják, ezzel a körülménnyel, Jézus istenségével nem számolnak. Az Egyház el nem pusztítható, mert *amit Isten alkotott, azt ember meg nem semmisítheti.* Akik Péter Sziklájának mégis nekimennek, azok Jézus isteni erejével nem számolnak, pedig éppen ez az, amin ők fejüket ugyan összezúzzák, de ami az Anyaszentegyházat fenntartja és fent fogja tartani a világ végéig.

A férfiember nem szívesen adja másnak hódolatát, és akinek meghódol, attól elvárja, hogy igazán kiváló legyen. Jézusnak tehát bátran meghódolhatunk, kiválóbbat, nagyobbbat, szentebbet, erősebbet, ideálisabbat, jobbat, egyszóval nekünk valóbbat, mint az Istenember, nem találunk az emberek fiai között. Szívünk mélyéből kiálthatjuk tehát:

Éljen Krisztus! Győzzön Krisztus! Uralkodjék Krisztus!
Mindenkinek a lelkében, mindörökké!

A. M. D. G.

